

**МВС України
Національний університет внутрішніх справ**

Шульга А.М.

**ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ.
ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ**

Науково-практичне видання

**м. Харків
2012**

УДК 343
ББК 67.408
Ш 95

*Рекомендовано до друку рішенням
Правління Кримінологічної асоціації України*

Рецензент:

доктор юридичних наук, професор **В. П. Ємельянов**
доктор юридичних наук, професор **Л. М. Давиденко**

Шульга А.М.

Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: науково-практичне видання / А.М. Шульга. – Х. : НікаНова, 2012. – 192 с.

ISBN 978-966-2526-61-5

У навчально-практичному виданні розглядаються теоретичні аспекти кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля. Здійснена розширена кримінально-правова характеристика складів злочинів проти довкілля. Застосування сучасної нормативної бази, а також матеріалів судової практики дозволяє більш чітко та вірно зрозуміти зміст кримінально-правових норм, розташованих у статтях Розділу VIII Особливої частини чинного Кримінального кодексу України «Злочини проти довкілля», з метою їх вірного практичного застосування.

Видання розраховане на студентів та курсантів юридичних вузів та факультетів, аспірантів, викладачів, а також на суддів та працівників правоохоронних органів.

УДК 343
ББК 67.408

ISBN 978-966-2526-61-5

© А.М. Шульга, 2012

ЗМІСТ

- 1. Загальні положення щодо злочинів проти довкілля**
  - 2. Поняття та ознаки злочинів проти довкілля**
  - 3. Загальна характеристика злочинів проти довкілля. Класифікація злочинів проти довкілля**
  - 4. Кримінально-правова характеристика окремих видів злочинів проти довкілля:**
    - 4.1. Злочини у сфері забезпечення екологічної безпеки*
    - 4.2. Злочинні посягання на живу природу*
    - 4.3. Злочинні посягання на об'єкти неживої природи*
    - 4.4. Злочини, що порушують правові норми у сфері екології*
- Питання для самоконтролю**
- Тестове завдання**
- Список рекомендованої літератури**

Загальні положення щодо злочинів проти довкілля

Людське суспільство сформувалося й розвивається у постійному спілкуванні з навколишнім природним середовищем – природою. Природа – це об’єктивно існуюча реальність, яка існує поза свідомістю і незалежно від свідомості та волі як окремої людини, так і суспільства в цілому. Разом з тим вона є умовою, місцем і засобом праці та життя людини. Людина – продукт самої природи, закономірний результат її еволюційного розвитку. Навколишнє природне середовище, в якому існує людина, постійно розвивається та змінюється за об’єктивними законами. Людина як біологічна істота складає частину природного середовища, взаємодіє з природою та впливає на неї, відчуває на собі дію її законів, використовує та споживає її ресурси. Між людиною і природою відбувається постійний взаємообмін речовин. Негативний вплив діяльності людини на об’єктивні закони природи тягне за собою настання часто невідворотних небезпечних наслідків як для самої людини так і для природи в цілому. Тому, держава взяла на себе обов’язок правової охорони навколишнього природного середовища від впливу усякого роду негативних чинників. Так, відповідно до ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в народному господарстві в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси. Особливій державній охороні підлягають території та об’єкти природно-заповідного фонду України й інші території та об’єкти, визначені відповідно до законодавства України. Державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягають також здоров’я і життя людей. Зацікавленість суспільства у забезпеченні належної охорони навколишнього природного

середовища, в тому числі й кримінально-правовими заходами, свідчить про глобальне значення проблеми взаємодії сучасного суспільства і природи.

Серед правових засобів охорони природи займають засоби кримінально-правового характеру. Кримінальний кодекс України (далі КК України), датований 1960 роком передбачав окремі склади злочинів, предметом яких виступали окремі об'єкти природи. Але відповідні норми, закріплені у статтях, що встановлювали кримінальну відповідальність за ці злочини знаходились у різних главах Особливої частини. Так, наприклад, порушення ветеринарних правил, порушення правил боротьби із хворобами та шкідниками рослин, пошкодження лісових насаджень, незаконна порубка лісу, незаконне полювання, незаконне заняття рибним, тваринним або іншим водними промислами, порушення законодавства про континентальний шельф України були закріплені у главі «Господарські злочини». Це було пов'язано з тим, що всі природні багатства перебували у виключній державній власності і виступали в якості об'єктів господарювання. Разом з тим такі злочини як забруднення водних об'єктів та атмосферного повітря, забруднення моря речовинами, шкідливими для здоров'я людей або для живих ресурсів моря, чи іншими відходами і матеріалами законодавцем були зосереджені у главі «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку і народного здоров'я» КК України 1960 року. В даному випадку рішення законодавця пов'язують із відсутністю у Кримінальному кодексі України 1960 року самостійної глави (розділу), присвяченої злочинам проти навколишнього природного середовища.

Окремі аспекти загально-правової охорони докільля в теорії права розглядалися та розглядаються в роботах закордонними та вітчизняними спеціалістами-правниками з кримінального права та кримінології, екологічного права тощо, зокрема, В. І. Андрейцева, Ю. С. Богомякова, М. М. Бринчука, Т. Д. Бушуєвою, В. П. Владимірова, С. Б. Гавриша, В. О. Глушкова, А. П. Гетьмана, С. А. Голуб, В. К. Грищука, П. С. Дагеля, О. М. Джужи, О. В. Дубовик, О. О. Дудорова, Є. Н. Жевлакова, О. С. Колбасова, А.

Г. Князева, М. Й. Коржанського, В. В. Коститьцького, З. Г. Корчевої, С. М. Кравченко, У. Я. Крастиньша, В. А. Ландіної, Б. М. Леонтьєва, Н. О. Лопашенко, Ю. М. Ляпунова, В. К. Матвійчука, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, В. Л. Мунтяна, В. О. Навроцького, В. Д. Пакутіна, В. В. Петрової, Є. А. Плотнікова, Л. Ф. Повеліціної, Г. С. Поліщука, В. М. Присяжного, О. В. Сасова, Б. Г. Розовського, Т. Л. Сергєєва, О. В. Скворцової, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, Н. І. Тітової, В. П. Тихого, П. В. Хряпінського, М. І. Хавронюка, І. О. Харь, С. В. Хілюк, Д. Б. Чуракова, О. І. Чучаєва, Ю. С. Шемшученка, Н. Г. Шимбаревої, В. А. Широкова, М. В. Шульги, А. М. Шульги та ін.

В юридичній літературі з приводу місцезнаходження кримінально-правових норм, присвячених охороні окремих об'єктів природи та природи в цілому, не існувало єдиного підходу. Так, одні автори пропонували об'єднати склади злочинів, предметом яких виступають природні об'єкти, у главу «Злочини проти державної власності». Свою позицію вони пояснювали тим, що всі об'єкти природи мали статус об'єктів виключної державної власності. Другі – вважали, що всі кримінально-правові норми, які пов'язані із охороною природи, необхідно помістити до глави «Господарські злочини», тому що всі об'єкти природи виступають об'єктами господарювання. Треті – виступали за те, щоб виділити самостійну главу «Злочини проти навколишнього природного середовища», в якій би можна було б застосувати відповідні приписи. Остання точка зору стала основою при підготовці чинного КК України. У процесі обговорення проекту чинного КК України було враховано конституційне положення про те, що навколишнє середовище – синонім терміна «довкілля». Із введенням чинної Конституції України (ст. 50) у вжиток терміну «довкілля» об'єктом правової охорони вважається як навколишнє середовище в цілому, так і окремі природні ресурси. Виділивши злочини проти довкілля у самостійний розділ, законодавець тим самим зазначив, що саме вони завдають шкоду не тільки юридичним або економічним інтересам та правам, а насамперед,

об'єктивним природним умовам існування людини і всього, що її оточує на планеті Земля.

Необхідність закріплення у національному кримінальному законодавстві правового захисту докілья також зумовлюється зобов'язаннями, які Україна взяла на себе як учасниця міжнародно-правових відносин, спрямованих на захист світової екологічної безпеки. Такі зобов'язання витікають, наприклад, з Віденської конвенції про охорону озонного шару від 22 березня 1985 року; Протоколу про обмеження викидів окислів азоту або їх транскордонних потоків до Конвенції 1979 року про транскордонне забруднення повітря на великі відстані, до якої Україна приєдналась 3 березня 1989 року; Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин, до якої Україна приєдналась 19 березня 1999 року; Конвенції про охорону біологічного різноманіття, ратифікованої Законом України від 29 листопада 1994 року; Екологічної програми для Європи від 23-25 липня 1995 року та багато інших.

Історія міжнародної екологічної співпраці започаткована понад 100 років тому. Так, ще у 1875 році Австро-Угорщина та Італія прийняли Декларацію про охорону птахів. В 1897 році Росія, Японія, США уклали угоду про спільне використання і охорону морських котиків у Тихому океані. Існує ряд інших документів, що свідчать про багату практику міжнародної співпраці у сфері забезпечення світової екологічної безпеки.

Негативне антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище, що відбувається вже протягом багатьох десятиріч, фактично призвело до значного погіршення стану здоров'я населення, падіння народжуваності та зростання смертності. Це, зокрема, загрожує вимиранням та біологічно-генетичною деградацією українського народу. Не випадково на конституційному рівні (ст. 16) збереження генофонду Українського народу отримало самостійне закріплення в якості окремого обов'язку держави. Велику роль в цьому процесі зіграла Чорнобильська катастрофа. За своїми масштабами та довгочасними медико-біологічними, економічними та соціальними наслідками вона і зараз наближається до рівня глобальної

екологічної катастрофи. Ця катастрофа значно посилила загальносвітову екологічну кризу. Під її впливом з'являються нові паталогічні хвороби. У зв'язку з цим постає потреба забезпечення оптимального режиму екологічної безпеки природних систем, а також забезпечення нормального функціонування всіх природних систем та процесу відтворення їх окремих компонентів. Така потреба реалізується також і через засоби кримінального права.

Як відомо, КК України як і будь-який інший національний нормативно-правовий акт повинен відповідати вимогам Конституції держави. Її норми є нормами прямої дії. Положення Основного закону проголошують забезпечення та захист основних прав та свобод особи та громадянина в тому числі і в екологічній сфері. Відповідно до статті 13 Конституції України, всі природні багатства України, її земля, надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності народу України. З цього випливає висновок, що «нічийних» об'єктів природи не буває. Тобто, поряд з чисто екологічними функціями цих об'єктів природи існують і економічні. У зв'язку з цим при кваліфікації злочинів, предметом яких виступають окремі об'єкти природи (земля, водні об'єкти, ліси, тваринний світ тощо) необхідно брати до уваги їх особливий правовий статус.

Статтею 16 Конституції України закріплено обов'язок держави щодо забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на її території, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду Українського народу. Згідно із статтею 3 Основного закону держави, людина, її життя та здоров'я, життя є найвищою соціальною цінністю в Україні. Негативний вплив з боку людини на довкілля негативно відображається на житті та здоров'ї не тільки самої людини, а й майбутніх поколінь. Тому держава за допомогою кримінально-правових заходів, як найбільш суворих та дійових заходів впливу, забезпечує безпеку і

недоторканість життя та здоров'я людини. Слід також мати на увазі, що Конституцією України (ст. 50) проголошується право кожного на безпечне для життя та здоров'я довкілля і на відшкодування шкоди, яка заподіюється порушенням цього права. Це конституційне право було реалізоване шляхом введення у чинний КК України Розділу VIII «Злочини проти довкілля».

Розділ VIII «Злочини проти довкілля» у чинному КК України є новелою. Потреба у виокремленні складів злочинів родовим об'єктом яких визнається довкілля, довкілля як об'єктивно існуюче благо та цінність, у самостійний розділ виникла ще у середині ХХ сторіччя. Ця потреба була реалізована законодавцем у Кримінальному кодексі України (далі КК України), який був прийнятий 5 квітня 2001 року на сьомій сесії Верховної Ради України і підписаний Президентом України 18 травня 2001 року.

Відносини у сфері охорони, раціонального використання та відтворення як довкілля в цілому, так і окремих його складових регламентуються низкою законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів. Це, зокрема, Земельний кодекс України, Водний кодекс України, Кодекс про надра, Лісовий кодекс, Повітряний кодекс України, Податковий кодекс України, Закони України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», «Про ветеринарну медицину», «Про охорону атмосферного повітря», «Про цивільну оборону України», «Про карантин рослин», «Про пожежну безпеку», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», «Про екологічну експертизу», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про пестициди і агрохімікати», «Про виключну (морську) економічну зону України», «Про екологічну експертизу», «Про видобування і переробку уранових руд», «Про захист рослин», «Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань», «Про відходи», «Про оренду землі», Гірничий закон України, «Про меліорацію земель», «Про Загальнодержавну програму поводження з токсичними

відходами», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», «Про курорти», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про мисливське господарство та полювання», «Про об'єкти підвищеної небезпеки», «Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів», «Про нафту і газ», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про Загальнодержавну програму розвитку водного господарства», «Про особисте селянське господарство», «Про державний контроль за використанням та охороною земель», «Про охорону земель», «Про оцінку земель», «Про екологічну мережу України», «Про екологічний аудит», «Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату» та ін.

Важливе значення для кваліфікації злочинів проти довкілля має Постанова Пленуму Верховного Суду України за № 17 від 10 грудня 2004 р. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», а також Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» від 16 квітня 2004 р., за № 7 та ін.

Необхідно зазначити, що більшість кримінально-правових норм, якими передбачена відповідальність за злочини проти довкілля є бланкетними. Це означає, що для з'ясування диспозиції конкретної статті необхідно звернутись до інших нормативних актів які за своїм характером відносяться, наприклад, до природоохоронних, екологічних чи адміністративних та ін. Зокрема, серед таких нормативних актів слід назвати: Постанову Верховної Ради України, від 5 березня 1998 р., «Про Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», Указ Президента України від 30 квітня 1992 р., «Про управління в галузі використання й охорони надр України», Указ Президента України від 26 листопада 1993 р. «Про біосферні

заповідники в Україні», Указ Президента України «Про створення єдиної системи державних органів земельних ресурсів» від 6 січня 1996 р., Указ Президента України, від 15 вересня 2003 р. «Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління в сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів», Указ Президента України від 5 грудня 2000 р. «Про державне регулювання ядерної та радіаційної безпеки», Загальнодержавну програму розвитку водного господарства, затверджену Законом України від 7 січня 2002 р., Загальнодержавну програму формування Національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки, затверджену Законом України від 21 вересня 2000 р., Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджені Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 р., Постанову Кабінету Міністрів України від 20 серпня 1993 р. «Про затвердження Положення про моніторинг земель», Постанову Кабінету Міністрів України «Про утворення урядових органів державного управління у складі Міністерства екології та природних ресурсів» від 14 березня 2001 р., Постанову Кабінету Міністрів України «Про правовий режим зон санітарної охорони водних об'єктів» від 18 грудня 1998 р., Постанову Кабінету Міністрів України «Про Методику грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів)» від 30 травня 1997 р., Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію» від 17 листопада 2001 р., Постанову Кабінету Міністрів України «Про експертну грошову оцінку земельних ділянок» від 11 жовтня 2002 р., Постанову Кабінету Міністрів України «Про додаткові заходи щодо врегулювання земельних відносин» від 26 серпня 2009 р., Порядок планування та проведення перевірок з питань здійснення державного контролю за використанням та охороною земель, затверджений Наказом Державного комітету України по земельних ресурсах від 12 грудня 2003 р., Порядок надання водно-болотним угіддям статусу

водно-болотних угідь міжнародного значення, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р., Положення про Державну службу заповідної справи, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р., Положення про державну систему моніторингу довкілля, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р., Положення про Державну екологічну інспекцію, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2001 р., Перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р., Наказ Міністерства аграрної політики від 20 серпня 2003 р. «Про затвердження Концепції збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року», Постанову Кабінету Міністрів України від 8 травня 1996 р. «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них», Постанову Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. «Про розміри та Порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню», Постанову Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1998 р. «Про правовий режим зон санітарної охорони водних об'єктів», Постанову Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. «Про затвердження Порядку здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель», Постанову Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. «Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення», Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27 жовтня 1997 р. «Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства», Наказ Державного комітету України по

земельних ресурсах від 17 жовтня 2002 р. «Про Порядок консервації земель», Наказ Міністерства аграрної політики України 26 лютого 2004 р. «Про затвердження Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення», Наказ Державного комітету України по земельних ресурсах від 04 січня 2005 р. «Про затвердження Порядку видачі та анулювання спеціальних дозволів на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельних ділянок», Наказ Державного комітету України по земельних ресурсах від 19 травня 2005 р. «Про затвердження Порядку одержання документів, матеріалів та іншої інформації, необхідних для здійснення державного контролю за використанням та охороною земель» та багато інших. Також до нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері охорони та раціонального використання природних ресурсів відносяться нормативи, що обмежують забруднення об'єктів довкілля. Йдеться, наприклад, про Гранично припустимі концентрації хімічних речовин у ґрунті (ПДК) № 3210-85, Орієнтовно припустимі концентрації хімічних речовин у ґрунті (ОДК) № 2403-81 тощо.

Ще раз хочеться наголосити на тому, що саме ці та багато інших нормативних актів визначають диспозиції злочинів проти довкілля як бланкетні. Для з'ясування об'єктивних та суб'єктивних ознак цих злочинів треба, насамперед, звернутися до змісту наведених вище законів та підзаконних актів, якими регламентуються суспільні відносини у сфері охорони, раціонального використання та відтворення об'єктів навколишнього природного середовища, забезпечення нормального стану довкілля, а також дотримання норм екологічної безпеки. Тому велике практичне значення має знання, розуміння та вміння застосовувати нормативно правові акти у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Правова охорона навколишнього природного середовища є однією із найважливіших функцій будь-якої держави у тому числі й України. Вона

реалізується багатьма специфічними засобами. Особливе місце в охороні довкілля від негативного антропогенного впливу займають правові заходи. Одним з таких заходів виступає встановлення кримінальної відповідальності, як найсуворішого виду юридичної відповідальності за найбільш небезпечні екологічні правопорушення – злочини проти довкілля.

Поняття та ознаки злочинів проти довкілля

Взаємодія суспільства і навколишнього природного середовища складає важливу сторону існування, розвитку та діяльності суспільства. На сьогодні проблеми охорони природи, раціонального природокористування та відтворення природних ресурсів актуалізуються у розрізі економічної і соціальної діяльності суспільства у світовому масштабі. Зміни у розумінні людини важливості збереження якісних показників довкілля та їх значення для її життєдіяльності, зумовили таке ставлення людини до природи, яке можна охарактеризувати як «від споживацького відношення до розуміння складних проблем взаємозалежності суспільства і довкілля до науково виваженого і дбайливого».

Під природним середовищем у літературі прийнято розуміти ту частину земної природи, яка безпосередньо пов'язана з життям і господарською діяльністю людини. Вона окультурена, перетворена людиною та пристосована до своїх життєвих потреб. Природне середовище складає матеріальну основу існування людського суспільства. Поряд з терміном «природне середовище» широко вживаються терміни «навколишнє природне середовище» та «довкілля». Ці терміни є в цілому однаковими за своїм етимологічним значенням за виключенням окремих деталей. Якщо природне середовище включає природні тіла і природні процеси, що взаємодіють з людиною в процесі виробничої і невиробничої діяльності, то в оточуюче середовище – довкілля входять окрім природного середовища, штучно створені людиною матеріальні компоненти, явища і процеси. Іншими словами, навколишнє середовище – довкілля можна визначити, як природне середовище і створений людиною матеріальний світ, який оточує людське суспільство, впливає на нього і, у свою чергу, підлягає впливу і перетворенню з боку людини. Такий вплив повинен бути або позитивним або нейтральним але, нажаль, існує й негативний вплив на довкілля – злочинний.

Згідно з ч. 1 ст. 11 КК України, злочином вважається передбачене чинним КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Наведене визначення злочину є універсальним і може бути покладене в основу до визначення будь-яких злочинів, в тому числі й злочинів проти довкілля. Таким чином, **злочинами проти довкілля необхідно вважати передбачені Розділом VIII Особливої частини КК України суспільно небезпечні винні діяння (дії або бездіяльність), що створюють реальну загрозу завдання шкоди чи завдають реальну шкоду довкіллю, як об'єкту кримінально-правової охорони і які вчиняються суб'єктом лише цих злочинів.**

Специфічними ознаками злочинів проти довкілля, виходячи з вищенаведеного визначення, виступають: 1) суспільна небезпечність діянь; 2) винність особи при вчиненні відповідних діянь; 3) протиправність; 4) відповідний суб'єкт злочинів проти довкілля; 5) об'єкт кримінально-правової охорони. Розглянемо детально кожен з наведених ознак.

1. Суспільна небезпечність – найголовніша матеріальна ознака злочинів проти довкілля. Їй притаманні якісні та кількісні характеристики.

Якісна характеристика суспільної небезпечності – це характер суспільної небезпечності злочинів проти довкілля. Він вказує на соціальну шкідливість діяння та визначається важливістю об'єкта кримінально-правової охорони, а також характером шкоди, що завдається такому об'єкту, способом посягання тощо. Так, злочини проти довкілля посягають на існуючу встановлену задовго до виникнення людини систему природних зв'язків у навколишньому середовищі між різними невід'ємними складовими (повітрям, водними об'єктами, поверхневим ґрунтовим шаром та надрами, флорою та фауною, людиною).

Злочини проти довкілля відносяться до тих злочинів, суспільна небезпечність яких, за загальним правилом, не підтверджується офіційними статистичними даними. Латентність злочинів проти довкілля є достатньо високою у порівнянні з іншими видами злочинів. Про це свідчить те, що

екологічна ситуація у державі, нажаль, постійно погіршується, а кількість зареєстрованих екологічних злочинів зостається досить незначною. Реальна латентність злочинів проти довкілля, за даними спеціалістів, складає близько 98 % від всіх злочинів. Це один з показників суспільної небезпечності злочинів проти довкілля.

Суспільна небезпечність даних злочинів також характеризується ступенем суспільної небезпечності. Ступінь суспільної небезпечності визначається обставинами справи (ступенем реалізації злочинного наміру, способом вчинення діяння, роллю, яку виконував винний у разі вчинення діяння у співучасті, розміром шкоди та тяжкістю наслідків, що настали). Конкретну оцінку ступеня суспільної небезпечності дає суд з урахуванням усіх фактичних обставин справи, яка виражається у конкретному обвинувальному вирoku.

Особливість злочинів проти довкілля полягає в тому, що наслідки їх можуть наставати не відразу, а через деякий проміжок часу. Як відомо, в природі усі процеси взаємопов'язані. Людина виступає одним із елементів навколишнього природного середовища. Коли через її негативну, антропогенну діяльність заподіюється шкода хоча б одному окремому об'єкту природи (землям, надрам, водним об'єктам, атмосферному повітрю, тваринному, рослинному світу тощо), тим самим завдається шкода всьому довкіллю в цілому всій екосистемі. Через деякий більш-менш визначений час природа «віддає борг» людству у вигляді глобальних катаклізмів, стихійних лих, збільшення смертності, зменшення народжуваності, генетичних відхилень у майбутніх поколіннях тощо. Про наслідки злочинів проти довкілля треба говорити в основному спираючись на авторитетні експертні оцінки вчених, тому що віддаленість цих наслідків не завжди дозволяє оцінити їх небезпечність та тяжкість.

Визначаючи ступінь тяжкості злочинів проти довкілля, необхідно враховувати особливості об'єктивних та суб'єктивних ознак, а саме: характер вчинених дій та наслідків, що настали (ступінь забруднення землі, надр, вод,

атмосферного повітря чи іншого шкідливого впливу на них; вид і кількість небезпечних речовин, що потрапили у природне середовище; кількість людей, які постраждали; кількість тварин або риби, що загинули; розмір заподіяної навколишньому природному середовищу шкоди тощо), спосіб, місце та час вчинення злочину, засоби та знаряддя, що застосовувалися під час вчинення злочинного діяння, форму вини, мотив та мету вчинення злочину, особливості суб'єкта злочину тощо.

2. Наступною обов'язковою ознакою злочинів проти довкілля виступає винність особи, яка скоїла злочин. Взагалі, винність відображає найважливіший принцип конституційного і кримінального права – принцип суб'єктивного ставлення, тобто відповідальність лише за наявності вини у діях особи.

Винність як обов'язкова ознака злочинів проти довкілля означає, що всі суспільно небезпечні діяння (дії або бездіяльність), які завдають шкоду навколишньому природному середовищу, у тому числі й людині, вчиняються або умисно або необережно. Форма вини у злочинах проти довкілля багато в чому залежить від особливостей структури об'єктивної сторони складу злочину. Так, в основному ці злочини мають матеріальний склад: об'єктивна сторона складається із суспільно небезпечного діяння, суспільно небезпечного наслідку та необхідного причинного зв'язку між діянням та наслідком. Тому треба розділяти психічне ставлення винної особи окремо до діяння і окремо до наслідку.

Суспільно небезпечні діяння злочинів проти довкілля можуть вчинятися як умисно так і необережно, а можуть мати подвійну (змішану) форму вини. Це, наприклад, злочини, передбачені ст.ст. 236; 239-244; 247; 250-251; 254 КК України. Ставлення порушника до суспільно небезпечного діяння умисне, а його відношення до наслідків у вигляді створення небезпеки для людини або довкілля чи заподіяння реальної шкоди людині або довкіллю – виключно необережне. Відповідно, злочини проти довкілля можуть мати будь-яку форму вини: умисну, необережну або подвійну (змішану).

3. Третя ознака злочинів проти довкілля – протиправність суспільно небезпечних діянь. Протиправність як формальна ознака злочину вказує на передбачуваність діяння у кримінальному законі. Ця ознака відображає один з основних принципів кримінального права: «Немає злочину без прямої вказівки на те в законі». Тобто, кримінальній відповідальності і покаранню підлягає лише особа, що вчинила таке суспільно небезпечне діяння, яке передбачене законом про кримінальну відповідальність як злочин.

Протиправність та суспільна небезпечність дві сторони одного явища – злочину. Неможливо розглядати діяння лише з боку його суспільної небезпечності. Суспільна небезпечність – об’єктивна властивість діяння, яка не залежить від волі законодавця або правозастосовувача. У разі встановлення суспільної небезпеки певного діяння виникає необхідність реагування на це існуючими правовими заходами. Одним з таких заходів виступає встановлення кримінальної відповідальності за таке діяння шляхом його криміналізації, тобто фіксуванні його в якості злочинного діяння у відповідній кримінально-правовій нормі Особливої частини чинного КК України. Таким чином можна зазначити, що злочини проти довкілля – це суспільно небезпечні діяння, визнані законодавцем злочинними і закріплені у Розділі VIII КК України.

Злочинами проти довкілля визнаються лише ті діяння, які описані в кримінально-правових нормах, що зосереджені в Розділі VIII, який має назву – «Злочини проти довкілля». На сьогодні до даного розділу включено 21 стаття: від 236 до 254 статті включно. У Розділі VIII «Злочини проти довкілля» наведений вичерпний перелік кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за вчинення суспільно небезпечних діянь, що завдають шкоду довкіллю, а також людині – її здоров’ю та життю.

4. Самостійною ознакою злочинів проти довкілля є вчинення цих злочинів лише відповідним суб’єктом. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України суб’єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Також, законодавчо

закріплено, що злочини можуть бути вчинені й спеціальним суб'єктом. Таким суб'єктом є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК України).

Особливість суб'єктного складу злочинів проти довкілля полягає у тому, що всі без винятку злочини можуть вчинятися особами, які досягли загального віку кримінальної відповідальності – 16 років. У деяких випадках суб'єктом може бути 18 річна особа, наприклад, при порушенні правил екологічної безпеки; за незаконне полювання та ін. Це пов'язано з тим, що лише у 18-річному та більш старшому віці особа набуває відповідні знання, щодо поводження з джерелами небезпеки та дотримання встановлених правил поводження з такими джерелами і починає усвідомлювати у повному обсязі характер та ступінь суспільної небезпечності у разі порушення встановлених правил поводження з джерелами підвищеної небезпеки, що встановлені у сфері охорони та раціонального використання об'єктів навколишнього природного середовища.

Злочини проти довкілля в залежності від суб'єктного складу можна поділити на наступні групи: 1) злочини проти довкілля, які вчиняються загальним суб'єктом; 2) злочини проти довкілля, які вчиняються спеціальним суб'єктом; 3) злочини проти довкілля, які можуть вчинятися як загальним, так і спеціальним суб'єктом. Друга група з точки зору суб'єктного складу включає як службових осіб (ч. 3, 4 ст. 18 КК України), так і осіб, на яких покладено обов'язок дотримуватися спеціальних правил у сфері екологічної безпеки та здійснення спеціальних видів діяльності.

До першої групи можна віднести склади злочинів, передбачені статтями 240; 245; 246; 249; 252 КК України. До другої групи відносяться склади, що передбачені статтями 236; 237; 238; 241; 244; 250; 253; 254 КК України. До третьої групи відносять склади злочинів, що передбачені статтями 239; 239-1; 239-2; 242; 243; 247; 248; 251 КК України.

У випадках притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля службових осіб, котрі вчинили їх з використанням свого службового становища, їхні дії за наявності до того підстав мають кваліфікуватися також за відповідними статтями КК України (сукупність злочинів), якими передбачено відповідальність за злочини у сфері службової діяльності, крім ст. 238 і ч. 2 ст. 248 КК України.

5. Останньою ознакою злочинів проти довкілля виступає об'єкт кримінально-правової охорони. Таким об'єктом необхідно вважати навколишнє природне середовище або довкілля. Згідно зі статтею 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», об'єктами правової охорони навколишнього природного середовища є навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в народному господарстві в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

Підводячи підсумок вищевикладеного, необхідно підкреслити, що лише сукупність всіх ознак, а це суспільна небезпечність, винність, протиправність, відповідний суб'єкт злочину та об'єкт кримінально-правової охорони дає підстави стверджувати, що діяння, вчинене відповідним суб'єктом є злочином проти довкілля, тобто злочином екологічним.

Загальна характеристика злочинів проти довкілля. Класифікація злочинів проти довкілля

Загальна характеристика злочинів означає всебічне встановлення та з'ясування загальних але характерних лише для певної групи злочинів їх об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину. До об'єктивних ознак відноситься об'єкт злочину (та його предмет) і об'єктивна сторона складу злочину. До суб'єктивних ознак відноситься суб'єкт злочину та суб'єктивна сторона складу злочину.

Всі злочини проти довкілля об'єднані одним родовим об'єктом злочинного посягання. Під родовим об'єктом зазвичай розуміють «коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною-економічною сутністю суспільних відносин, що охороняються єдиним комплексом кримінально-правових норм». Треба зазначити, що проблема визначення об'єкта злочину в науці кримінального права ще повністю не вирішена. Відсутній єдиний підхід до розуміння його внутрішньої юридичної сутності. Тому, вважається, що окрім суспільних відносин комплексом кримінально-правових норм охороняються також соціальні блага та соціальні цінності, суспільні інтереси, а також певні сфери життєдіяльності людини, тощо.

Таким родовим об'єктом у нашому випадку є довкілля, як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в народному господарстві в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

Довкілля складається із окремих об'єктів природи, природних ресурсів, ландшафтів та інших природних комплексів, екологічних систем, механізмів взаємодії його складових, а також умов існування всього на Землі. Будь-який негативний вплив з боку людини на окремі складові довкілля порушує нормальний хід природних процесів та існуючі об'єктивні природні зв'язки.

Це, у свою чергу, негативно відображається на людині, її житті, здоров'ї, її благополуччі та на довкіллі в цілому.

У матеріалах правозастосовчої практики запропонований дещо інший підхід до визначення родового об'єкта злочинів проти довкілля. Об'єктом злочинів та інших правопорушень проти довкілля іноді пропонується вважати суспільні відносини у сфері охорони конституційного права громадян на безпечне довкілля, а також у сфері охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереження генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій, а також природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною. Але наведене визначення родового об'єкта злочинів проти довкілля уявляється дещо широким, що створює складності у застосуванні відповідних кримінально-правових норм.

Всі злочини, що зосереджені у Розділі VIII «Злочини проти довкілля», в залежності від об'єкта умовно можна поділити на такі групи:

- злочини у сфері забезпечення екологічної безпеки (ст.ст. 236; 237; 238; 253 КК України);
- злочинні посягання на живу природу (ст.ст. 245; 246; 247; 248; 249 КК України);
- злочинні посягання на об'єкти неживої природи (ст.ст. 239; 239-1; 239-2; 254; 240; 241; 242; 243; 252 КК України);
- злочини, що порушують правові норми у сфері екології (ст.ст. 244; 250; 251 КК України).

Необхідно зазначити, що у кримінально-правовій літературі з цього приводу існують й інші підходи щодо віднесення злочинів проти довкілля до відповідних груп. Запропонована вище класифікація є умовною, але її можна вважати принципово прийнятною.

Родовий об'єкт, як відомо, складається з окремих безпосередніх об'єктів. Під безпосереднім об'єктом в теорії кримінального права розуміють «конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини чинного КК України і яким заподіюється шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину». Але, як вже зазначалося вище, об'єктом злочину можуть бути визнані й соціальні блага та соціальні цінності, суспільні інтереси, а також певні сфери життєдіяльності людини, тощо.

Безпосередні об'єкти злочинів проти довкілля визначаються в кожній конкретній статті, наприклад, відносини у сфері охорони та раціонального використання окремих об'єктів довкілля, нормальний природний якісний стан природних ресурсів (земель, надр, водних об'єктів, атмосферного повітря та ін.). Деякі злочини проти довкілля в якості безпосереднього об'єкта мають екологічну безпеку (ст.ст. 236; 237; 238 КК України) тощо.

Злочини проти довкілля характеризуються тим, що вони можуть мати два або більше безпосередніх об'єкта: перший визначальний – основний безпосередній, інший – другорядний – додатковий безпосередній. Наприклад, ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки» – основним безпосереднім об'єктом виступає екологічна безпека, а додатковим – життя та здоров'я людей, якісний стан інших об'єктів природи; ст. 239 «Забруднення або псування земель» – основним безпосереднім об'єктом є нормальний якісний стан земель, а додатковим безпосереднім – життя та здоров'я людей, а також нормальний якісний стан інших об'єктів природи чи відносини власності; ст. 248 «Незаконне полювання» – основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини у сфера охорони, раціонального використання та відтворення тваринного світу, а додатковим безпосереднім об'єктом – суспільні відносини з приводу виконання службовою особою свої службових повноважень (ч. 2 ст. 248 КК України); ст. 252 «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» – основним безпосереднім об'єктом є суспільні

відносини у сфері охорони об'єктів та територій, що охороняються державою, а додатковим безпосереднім – відносини власності тощо.

В основному злочини проти довкілля мають предметний характер. Це означає, що обов'язковою ознакою складу цих злочинів виступає предмет злочину. При цьому треба уважно підходити до визначення предмету даної групи злочинів, тому що вони відрізняються від загальновизнаних предметів злочинів. Особливістю предметів злочинів проти довкілля є те, що вони не створені працею людини, а існують об'єктивно і незалежно від неї, її волі. Це такі предмети як: земля, надра, водні об'єкти, атмосферне повітря, континентальний шельф України, лісові насадження та рослини, тварини та ін. Але, якщо здійснюється злочинне посягання на об'єкти природи, які вилучені людиною з природного середовища, то воно може бути кваліфіковане, як злочин проти власності, а при наявності до того підстав – як злочин у сфері господарської діяльності чи службовий злочин тощо. Наприклад, знищення або пошкодження насаджень у парковій зоні населеного пункту може бути кваліфіковане, як хуліганство (ст. 296 КК України); вбивство тварини у зоопарку повинно кваліфікуватися, як умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України) тощо.

Об'єктивна сторона більшості злочинів проти довкілля законодавцем сформульована як злочини з матеріальним складом, крім складів передбачених статтями 238, 239-2 та 250 КК України. Це означає, що для того, щоб злочин вважався закінченим, потрібно встановити факт настання суспільно небезпечних наслідків. При цьому, з'ясовуючи обставини вчиненого протиправного діяння, необхідно ретельно перевіряти, чи існує необхідний причинний зв'язок між ним і фактом заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, чи не зумовлені шкідливі наслідки факторами, що не залежали від волі особи, наприклад, стихійне лихо, пожежа тощо (п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України (далі ППВСУ) № 17 від 10.12.04 р. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля»). Відповідальність за цей вид злочинів

настає і тоді, коли причиною настання суспільно небезпечних наслідків була виробнича або інша діяльність. Тобто, це означає, що суспільно небезпечні наслідки у вигляді завдання довкіллю значної або великої чи особливо великої шкоди можуть настати через те, щ особа здійснюючи виробничу чи якусь іншу суспільно корисну діяльність, не дотримувалася встановлених вимог екологічної безпеки або їх порушувала.

Діяння у злочинах проти довкілля в основному полягає у вчиненні дії – активної форми поведінки суб'єкта. До цих злочинів відносяться: незаконне заволодіння ґрунтовим покривом земель (ст. 239-1 КК України); незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України); знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК України); незаконна порубка лісу (ст. 246 КК України); незаконне полювання (ст. 248 КК України); незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України); проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250 КК України); умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно заповідного фонду (ст. 252 КК України); проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253 КК України). Існує злочин, що може вчинятися лише у формі бездіяльності – пасивної форми поведінки суб'єкта – це, невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України). Також є злочини проти довкілля, що можуть бути скоєні як дією, так і бездіяльністю. До таких злочинів можна віднести: порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України); приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238 КК України); забруднення або псування земель (ст. 239 КК України); порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК України); забруднення атмосферного повітря (ст. 241 КК України); порушення правил охорони вод (ст. 242 КК України); забруднення моря (ст. 243 КК України); порушення законодавства про континентальний шельф України (ст. 244 КК України); порушення

законодавства про захист рослин (ст. 247 КК України); порушення ветеринарних правил (ст. 251 КК України); безгосподарське використання земель (ст. 254 КК України).

В залежності від характеру і обсягу шкоди, заподіяної діянням об'єкту, суспільно небезпечні наслідки можуть бути класифіковані на наслідки у вигляді створення небезпеки заподіяння шкоди людині або (і) екологічним об'єктам та наслідки у вигляді спричинення реальної шкоди життю, здоров'ю людей чи довкіллю. Більшість злочинів проти довкілля мають наслідки першого виду. Створення небезпеки для життя і здоров'я людей (частини перші статей 239-244, 253 КК України) має місце у разі, коли забруднення навколишнього природного середовища чи вчинення інших протиправних дій могло призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, відхилень у розвитку дітей тощо (п. 7 ППВСУ № 7).

Законодавець дещо ускладнив застосування статей, в яких наслідком виступає створення небезпеки для життя, здоров'я людей або довкілля. Це пов'язано з тим, що такий наслідок передбачає лише можливість загибелі людей, їх масового захворювання, зниження тривалості життя, зниження імунного захисту населення, загибелі чи захворювання об'єктів тваринного світу тощо. При цьому, можливість реалізації такої загрози повинна бути потенційно реальною. Створення небезпеки для людини або довкілля – це оціночне поняття, тобто воно трактується кожним суб'єктом кримінально-процесуальних відносин по-своєму і не завжди вірно. Тому можливим варіантом вирішення цієї проблеми може бути визнання в якості суспільно небезпечних наслідків злочинів проти довкілля лише реальну матеріалізовану шкоду.

Найбільш поширені суспільно небезпечні наслідки злочинів проти довкілля у вигляді реальної шкоди наступні:

- 1) загибель людей;

- 2) їх масове захворювання;
- 3) настання інших тяжких наслідків, як для людини, так і для довкілля в цілому;
- 4) спричинення істотної шкоди, як для людини, так і для довкілля в цілому.

У статтях 236, 237, ч. 2 статей 238-243, 245, 253 КК України під загибеллю людей треба розуміти смерть хоча б однієї людини, що сталася внаслідок вчинення діянь, описаних у статтях, які закріплені у Розділі «Злочини проти довкілля» (п. 6 ППВСУ № 7) . При цьому треба обов'язково встановлювати необхідний причинний зв'язок між діянням та вказаним у статті наслідком.

Масове захворювання людей як суспільно небезпечний наслідок злочинів проти довкілля є оціночним поняттям. Для визначення масовості в цьому випадку потрібно враховувати загальний екологічний стан у даній місцевості, площу забрудненої території, кількість людей, що знаходяться на забрудненій території, співвідношення загальної кількості людей, що знаходяться на забрудненій території та тих, хто захворів внаслідок забруднення чи зараження даної території.

Вирішуючи питання щодо визнання наслідків тяжкими, треба виходити з того, що показниками тяжкості можуть бути:

- загибель чи масове захворювання людей;
- істотне погіршення екологічної обстановки у тому чи іншому конкретному регіоні (місцевості);
- зникнення, масова загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу;
- неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші об'єкти природи або використовувати природні ресурси у повному обсязі і у певному регіоні;
- генетичне перетворення тих чи інших об'єктів природи;

- заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах, тощо (п. 5 ППВСУ № 7).

Щодо останнього пункту показника тяжкості наслідків злочинів проти довкілля, то тут існує складність його практичного застосування. Це пов'язано з тим, що у Розділі VIII Особливої частини КК України відсутнє пояснення, що являє собою шкода в особливо великому розмірі. Лише у примітці до ст. 239-1 КК України зазначено, що матеріальна шкода вважається заподіяною у великому розмірі, якщо її розмір у сто або більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а у примітці до ст. 248 КК України сказано, що істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Як бачимо, законодавець у різних кримінально-правових нормах по-різному підходить до визначення наслідків у вигляді заподіяння матеріальної шкоди при вчиненні конкретного злочину проти довкілля.

Для вирішення цієї проблеми вбачається за доцільне, по-перше, застосовувати індивідуальний підхід при визначенні такої шкоди у кожному конкретному випадку в залежності від виду об'єкта природи. По-друге, при обчисленні шкоди, завданої знищенням або пошкодженням об'єктів природи, потрібно враховувати кількісні та якісні характеристики, а також встановлені нормативи відшкодування завданої екологічними правопорушеннями шкоди, які закріплені у відповідних галузевих нормативних актах. Наприклад, у разі вчинення незаконного полювання, завдані збитки вираховуються на підставі Такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України), затверджених Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, Державного комітету лісового господарства України від 18.07.2007 р., за № 332/262. Відповідно до цього документу, наприклад, за одного незаконно

впольованого лося винний повинен сплатити 20000 грн., а за одного кабана – 10000 грн., тощо.

Як зазначено у п. 5 ППВСУ № 7: «вирішуючи питання про те, чи є шкода істотною (ч. 1 ст. 244; ст. 246; ч. 1 ст. 248; ч. 1 ст. 249 КК України), суди повинні враховувати не тільки кількісні та вартісні критерії, а й інші обставини, що мають значення для вирішення цього питання». Виходячи з викладеного, при встановленні факту спричинення істотної шкоди потрібно встановлювати важливість об'єкта природи, трудомісткість процесу відновлення первинного стану ушкодженого об'єкта природи або строки його самовідновлення тощо.

У деяких злочинах проти довкілля обов'язковими елементами об'єктивної сторони поряд із суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками (у злочинах з матеріальним складом) та необхідним причинним зв'язком є також додаткові ознаки: спосіб вчинення злочинного діяння (ст.ст. 239; 241; 245; 248; 249; 252 КК України); місце та умови вчинення злочину (ст.ст. 237; 238; 243; 244; 246; 248 КК України). Тому, відсутність у цих злочинах будь-якої з названих додаткових ознак об'єктивної сторони буде свідчити про її відсутність, а отже й відсутність самого складу злочину, як єдиної юридичної підстави кримінальної відповідальності.

До складу суб'єктивних ознак злочинів проти довкілля входять суб'єкт і суб'єктивна сторона злочину. Суб'єктивні ознаки складу злочину характеризують внутрішній зміст злочину.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину визнається фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до чинного КК України може наставати кримінальна відповідальність. Таким чином, суб'єктом злочинів проти довкілля може бути будь-яка особа, яка є по-перше – фізичною, по-друге – осудною і по-третє, що досягла 16 – річного віку.

Як вже зазначалося вище, всіх суб'єктів злочинів проти довкілля можна класифікувати на такі групи:

- злочини проти довкілля, які вчиняються загальним суб'єктом;
- злочини проти довкілля, які вчиняються спеціальним суб'єктом;
- злочини проти довкілля, які можуть вчинятися як загальним, так і спеціальним суб'єктом.

До другої групи суб'єктів включені як службові особи (ч. 3, 4 ст. 18 КК України), так й особи, на яких покладено обов'язок дотримуватися спеціальних правил у сфері екологічної безпеки та здійснення спеціальних видів діяльності.

Особи першої групи є суб'єктами злочинів, передбачених статтями 240, 245; 246, 249, 252 КК України. Злочини, що передбачені статтями 236, 237, 238, 241, 244, 250, 253, 254 КК України вчиняються суб'єктами другої групи. До третьої групи відносять суб'єкти, передбачені наступними статтями: ст.ст. 239, 239-1, 239-2, 242, 243, 247, 248, 251 КК України.

У випадках, коли злочини проти довкілля вчиняє службова особа із використанням свого службового становища, кваліфікація повинна відбуватися за правилами сукупності злочинів. Тобто, такі дії будуть кваліфікуватися за відповідною статтею злочинів проти довкілля і статтею, якою встановлена відповідальність за злочини у сфері службової діяльності, крім ст. 238 і ч. 2 ст. 248 КК України.

Суб'єктивна сторона злочинів проти довкілля характеризується своєю складністю. Це пов'язано із особливостями об'єктивної сторони цих злочинів. Законодавець чітко не вказує на форму вини у тому чи іншому злочині, крім злочинів, передбачених ст.ст. 238 та 252 КК України. В диспозиціях цих складів прямо вказано на те, що ці злочини вчиняються виключно умисно.

Характеризувати суб'єктивну сторону всіх інших злочинів необхідно лише через структуру об'єктивної сторони. Як вже зазначалось раніше, злочини проти довкілля – це здебільшого злочини з матеріальними складами,

тому психічне ставлення винної особи буде різним як до суспільно небезпечного діяння, так і до суспільно небезпечних наслідків. Відношення до суспільно небезпечного діяння може бути як умисним, так і необережним, а вже до суспільно небезпечних наслідків – лише необережність. Якщо буде встановлено, що умислом суб'єкта охоплювались суспільно небезпечні наслідки злочинів, передбачених Розділом VIII Особливої частини чинного КК України, то потрібно вже говорити не про злочини проти довілля, а, в залежності від спрямованості умислу, наприклад, про злочини проти особи, власності, національної безпеки тощо.

Якщо злочин проти довілля сконструйований як злочин з формальним складом, то в цьому випадку треба встановлювати психічне ставлення суб'єкта лише до вчинюваного ним суспільно небезпечного діяння. Таке ставлення може виражатися як в умисній, так і в необережній формі вини, крім випадків прямого встановлення форми вини у диспозиції статті.

Мета та мотиви виступають суто факультативними ознаками суб'єктивної сторони злочинів проти довілля і на кваліфікацію не впливають. Але мета та направленість умислу винного буде мати значення при вирішенні питання відмежування злочинів проти довілля від суміжних злочинів, наприклад, злочинів проти життя та здоров'я людей, проти власності тощо. Для відмежування злочинів проти довілля від інших злочинів, необхідно встановлювати спрямованість умислу суб'єкта по відношенню до об'єктивних ознак злочинного посягання. Якщо, наприклад, умислом винного охоплювалось завдання шкоди населенню з метою дестабілізації обстановки в окремому регіоні або державі в цілому, а способом було забруднення земель, водних об'єктів або атмосферного повітря, то це не що інше як диверсія, тобто злочин проти основ національної безпеки України.

Склад злочину визначає ступінь, характер та обсяг відповідальності за вчинений злочин. Кожен злочин, який передбачено Розділом VIII Особливої частини чинного КК України, це завжди певна єдність об'єктивного і суб'єктивного. Відсутність хоча б одного з елементів об'єктивних чи

суб'єктивних ознак конкретного складу злочину виключає весь його склад. Як відомо, склад злочину – це єдина юридична підстава кримінальної відповідальності. Тому при відсутності складу злочину – відсутня кримінальна відповідальність за вчинене особою діяння.

При висвітленні загальної характеристики злочинів проти довкілля за основу приймалися загальні положення, які безпосередньо характеризують всю сукупність злочинів проти довкілля. Разом з тим, кожен із злочинів проти довкілля має ту чи іншу конкретну специфічну з точки зору складу злочину кримінально-правову характеристику. Отже кожен злочин проти довкілля потребує окремої уваги з урахуванням тих особливостей, які йому притаманні. Це й буде предметом аналізу в наступному підрозділі.

Кримінально-правова характеристика окремих видів злочинів проти довкілля

1. Злочини у сфері забезпечення екологічної безпеки

Порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України)

Порушення порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину виступає екологічна безпека – стан навколишнього середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, тобто стан захищеності населення та довкілля від різного роду небезпек.

Додатковим безпосереднім об'єктом є життя, здоров'я людей, їх законні права та інтереси, а також нормальний якісний стан об'єктів довкілля, їх складових та екосистем.

Злочин безпредметний.

Об'єктивна сторона характеризується сукупністю трьох обов'язкових ознак: 1) суспільно небезпечного діяння; 2) суспільно небезпечного наслідку; 3) необхідного причинного зв'язку.

Суспільно небезпечне діяння (дії або бездіяльності) проявляється у:

- порушенні порядку проведення екологічної експертизи;

- порушенні правил екологічної безпеки під час: 1) проектування; 2) розміщення; 3) будівництва; 4) реконструкції; 5) введення в експлуатацію; 6) експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів.

Порушення порядку проведення екологічної експертизи – це невиконання або неналежне виконання експертної науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Наприклад, це може бути: надання завідомо неправдивих відомостей про екологічні наслідки діяльності об'єкта екологічної експертизи; надання дозволів на спеціальне природокористування, фінансування та реалізацію проектів і програм, які можуть негативно впливати на стан довкілля і здоров'я людей, без позитивного висновку екологічної експертизи; ухилення від надання у відповідь на законну вимогу державних еколого-експертних органів необхідних відомостей і матеріалів; приховування або фальсифікація відомостей про наслідки екологічної експертизи, ігнорування її результатів; примушування або створення таких умов для експерта, що мають своїм наслідком підготовку хибних експертних висновків, тощо.

Порушення правил екологічної безпеки під час проектування, будівництва, введення в експлуатацію та експлуатації об'єктів може виражатись у наступних діяннях: відсутність споруд, устаткування і пристроїв для очищення викидів і скидів або їх знешкодження, а також приладів контролю за кількістю і складом забруднюючих речовин та

характеристиками шкідливих факторів; використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, дії з відходами без відповідних дозволів; нездійснення заходів, спрямованих на запобігання залповим викидам і скидам, що створюють високі та екстремально високі рівні забруднення повітряного і водного басейнів і ґрунтів, становлять небезпеку для життя людей, тваринного і рослинного світу.

Порушення правил екологічної безпеки в залежності від конкретної сфери діяльності можуть мати різний за своїм характером прояв. Наприклад, порушення даних правил під час проектування підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів полягатиме в розробці, складанні і затвердженні проектної документації на той чи інший об'єкт (креслення, графічні і текстові матеріали, техніко-економічне обґрунтування тощо) без врахування вимог законодавства про екологічну безпеку або з порушенням таких вимог.

Аналогічні порушення у процесі розміщення підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів – це просторове розташування об'єкта на місцевості, якому передуює надання земельних ділянок або будівель з порушенням або ігноруванням вимог законодавства про забезпечення екологічної безпеки.

Порушення правил екологічної безпеки при здійсненні будівництва підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів пов'язані з недотриманням або ігноруванням приписів нормативних актів у сфері забезпечення екологічної безпеки при спорудженні нових об'єктів, так і перебудові та капітальному ремонті вже існуючих об'єктів.

Порушення таких правил під час реконструкції підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів – це недотримання або ігнорування норм про забезпечення екологічної безпеки при переобладнанні виробничих потужностей, пов'язаного із вдосконаленням виробництва і спрямованого на поліпшення якості продукції, зростання обсягів її виробництва, поліпшення умов праці тощо.

Порушення правил екологічної безпеки під час введення в експлуатацію підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів являють собою врегульовану нормативними актами і документально оформлену процедуру початку експлуатації об'єкта, яка здійснена з порушенням приписів нормативних актів, що регулюють відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Порушення правил екологічної безпеки у процесі експлуатації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів полягатимуть у використанні об'єкта відповідно до його цільового призначення з недотриманням або ігноруванням вимог нормативних актів у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Нарешті, порушення правил екологічної безпеки під час ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів – це припинення виробничої чи іншої діяльності підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, яке відбувається з недотриманням або ігноруванням вимог нормативних актів у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Диспозиція ст. 236 КК України має банкетний характер. Це означає, що для з'ясування ознак об'єктивної сторони злочину необхідно звернутися до аналізу приписів нормативних актів іншої галузі права, зокрема, екологічного. Йдеться, наприклад, про Закони України «Про екологічну експертизу», «Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», «Про об'єкти підвищеної небезпеки», а також, Порядок обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища, затв. Постановою Верховної Ради України від 29 жовтня 1992 р., Перелік особливо небезпечних підприємств, припинення діяльності яких потребує здійснення спеціальних заходів щодо запобігання заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, майну, спорудам, навколишньому природному

середовищу, затв. Постановою Кабінету Міністрів України № 765 від 6 травня 2000 р., Перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 554, тощо.

Суспільно небезпечні наслідки даного злочину – наслідки у вигляді загибелі людей, екологічного забруднення значних територій або інших тяжких наслідків.

Відповідно до п. 6 ППВСУ за № 17 від 10.12.04 р. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» під загибеллю людей треба розуміти смерть хоча б однієї людини, що сталася внаслідок вчинення даного злочину.

Під екологічним забрудненням значних територій треба розуміти істотне погіршення екологічної обстановки внаслідок значного запилення, задимлення, викидів радіоактивних, хімічних, бактеріологічних та інших речовин, що становлять небезпеку для людини, довкілля, матеріальних цінностей тощо. Вирішуючи питання про те, чи є територія екологічного забруднення значною, треба враховувати дані про її площу, екологічну унікальність, належність до природно-заповідного фонду чи іншого об'єкта загальнодержавного значення (п. 8 ППВСУ № 17).

Під іншими тяжкими наслідками слід розуміти:

- 1) загибель чи масове захворювання людей;
- 2) істотне погіршення екологічної обстановки у тому чи іншому регіоні (місцевості);
- 3) зникнення, масова загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу;
- 4) неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші об'єкти природи або використовувати природні ресурси у повному обсязі і у певному регіоні;
- 5) генетичне перетворення тих чи інших об'єктів природи;

б) заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах тощо (п. 5 ППВСУ № 17).

Порушення правил екологічної безпеки, яке не супроводжувалось фактичним заподіянням шкоди людині чи довкіллю, утворює склад відповідного адміністративного проступку (ст.ст. 79-1, 80, 91-1 КУпАП), а за наявності для цього підстав – злочину, передбаченого ч. 1 ст. 253 КК України.

Обов'язковим для об'єктивної сторони є встановлення необхідного причинного зв'язку між проектуванням, розміщенням, будівництвом, реконструкцією, введенням в експлуатацію, експлуатацією та ліквідацією підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, яке здійснюється із порушенням порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки та загибеллю людей, екологічним забрудненням значних територій або настанням інших тяжких наслідків.

Суб'єктом даного злочину визнається особа, на яку покладено обов'язок проводити екологічні експертизи, а також додержуватися правил екологічної безпеки. До суб'єктного складу цього злочину можуть входити, наприклад, працівники еколого-експертних підрозділів МЕПР, інші експерти державної екологічної експертизи, конструктори ядерних установок і джерел іонізуючого випромінювання, службові особи підприємств, установ, організацій, відповідальні за проектування, розміщення, експлуатацію певних об'єктів, члени приймальних комісій таких об'єктів. Суб'єкт даного злочину – спеціальний. Кримінальна відповідальність настає з 16 років.

Суб'єктивна сторона злочину обумовлюється складністю його об'єктивної сторони. Так, відношення суб'єкта до проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, яке здійснюється із порушенням порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки діяння (дії або бездіяльності), може бути як умисним, так і необережним. Щодо наслідків має бути тільки необережність.

У всіх же інших випадках треба говорити вже про інші злочини, а не злочини проти довкілля, зокрема, злочини проти особи, проти власності, тощо.

Кваліфікуючі ознаки відсутні.

Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України)

Ухилення від проведення або неналежне проведення на території, що зазнала забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням, дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення особою, на яку покладено такий обов'язок, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину виступає екологічна безпека – такий стан навколишнього середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей в частині встановленого порядку ліквідації та усунення наслідків екологічного забруднення.

Додатковим безпосереднім об'єктом даного злочину є життя, здоров'я людей, їх законні права та інтереси, а також нормальний якісний стан об'єктів довкілля, їх складових та екосистем.

Злочин безпредметний.

Даний склад злочину сформульований законодавцем як злочин з матеріальним складом. Отже для того, щоб визнати злочин закінченим, необхідно встановити сукупність обов'язкових ознак об'єктивної сторони. Йдеться, по-перше, про суспільно небезпечне діяння у вигляді ухилення від проведення або неналежного проведення на території, що зазнала забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням, дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів щодо ліквідації або

усунення наслідків екологічного забруднення. По-друге – про суспільно небезпечні наслідки – загибель людей, інші тяжкі наслідки. По-третє – про необхідний причинний зв'язок між діями та наслідками. По-четверте – місце вчинення дії – території, що зазнали забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням.

Під ухиленням від проведення відновлювальних заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення треба розуміти дії у формі бездіяльності, тобто невиконання дій, що є необхідними та обов'язковими для ліквідації або усунення екологічного забруднення. Така необхідність та обов'язковість випливає з конкретних нормативних актів. В даному випадку йдеться, зокрема, про Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про використання ядерної енергії та ядерну безпеку», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», «Про перевезення небезпечних вантажів», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про об'єкти підвищеної небезпеки», Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями» від 24.03.2004 р. за № 368, Наказ Державного комітету України з будівництва, архітектури та житлової політики України та Державного комітету України по нагляду за охороною праці «Про заходи щодо виконання постанови Кабінету Міністрів України від 05.05.97 р. за № 409 «Про забезпечення надійності й безпечної експлуатації будівель, споруд та інженерних мереж» від 27. 11.97 р. за № 32/288, Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи «Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів» від 18.12.2000 р. за № 338 та ін.

Необхідним є встановлення факту того, чи мала відповідна особа реальну можливість діяти необхідним чином чи ні. Якщо ж буде встановлено, що особа з об'єктивних причин не мала реальної можливості діяти певним

чином і в результаті її бездіяльності настали передбачені законом наслідки, то кримінальна відповідальність цієї особи виключається.

Неналежне проведення необхідних дій щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення – це діяння у формі дії. Особа не виконує всіх необхідних заходів по запобіганню настання суспільно небезпечних наслідків, що спричиняє загибель людей або настання інших тяжких наслідків.

Суспільно небезпечні наслідки як обов'язкова складова об'єктивної сторони злочину, закріпленого ст. 237 КК України, передбачають загибель людей або настання інших тяжких наслідків.

Загибель людей означає смерть хоча б однієї людини (п. 6 ППВСУ № 17).

Під іншими тяжкими наслідками треба розуміти:

- 1) загибель чи масове захворювання людей;
- 2) істотне погіршення екологічної обстановки у тому чи іншому регіоні (місцевості);
- 3) зникнення, масова загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу;
- 4) неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші об'єкти природи або використовувати природні ресурси у повному обсязі і у певному регіоні;
- 5) генетичне перетворення тих чи інших об'єктів природи;
- 6) заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах тощо (п. 5 ППВСУ № 17).

Третьою обов'язковою складовою об'єктивної сторони складу невиконання заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України) являється необхідний причинний зв'язок між ухиленням від проведення або неналежним проведенням на території, що зазнала забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням, дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів щодо ліквідації або

усунення наслідків екологічного забруднення та загибеллю людей або іншими тяжкими наслідками.

Місцем вчинення злочину вважаються території, що зазнали екологічного забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням. Під такими територіями слід розуміти певні ділянки на поверхні землі, які мають відповідні кордони і на поверхні яких знаходиться стійкий вміст небезпечних речовин або об'єктів та джерел випромінювання. До такої території, наприклад, відноситься зона відчуження навколо Чорнобильської АЕС.

До небезпечних речовин належать речовини, які через свої фізико-хімічні властивості здатні негативно впливати на людей, довкілля, матеріальні цінності. Це хімічні, токсичні, вибухові, окислювальні, горючі речовини, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей, довкілля, матеріальних і культурних цінностей.

Випромінювання – це вплив на людину і довкілля з боку ядерних установок і джерел іонізуючого випромінювання. Під ядерними установками слід розуміти об'єкти з виробництва ядерного палива, ядерні реактори, які включають критичні та підкритичні збірки; дослідницькі реактори; атомні електростанції; підприємства і установки по збагаченню та переробці палива, а також сховища відпрацьованого палива. Джерело іонізуючого випромінювання – це фізичний об'єкт (крім ядерних установок), що містить радіоактивну речовину, або технічний пристрій, який створює або за певних умов може створювати іонізуюче випромінювання.

Суб'єкт цього злочину – спеціальний. Це особа, на яку покладені обов'язки щодо ліквідації та усунення екологічного забруднення, здійснення дезактиваційних та інших відновлювальних заходів. Вік кримінальної відповідальності цієї особи – 16 років.

Суб'єктивна сторона визначається психічним ставленням винної особи до злочинного діяння та його наслідків. Вона характеризується необережною

або подвійною (змішаною) формою вини. Щодо ухилення від проведення або неналежного проведення дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення – умисел, а щодо загибелі людей або інших тяжких наслідків – тільки необережність.

Кваліфікуючі ознаки у цьому злочині відсутні.

Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238 КК України)

1. Приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою, -

караються штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, вчинені повторно або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, -

караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину виступає екологічна безпека – стан навколишнього середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей в частині інформування щодо екологічного стану та стану

захворюваності населення, а також право громадян на отримання своєчасної і правдивої інформації стосовно стану довкілля.

В якості додаткового безпосереднього об'єкту злочину виступають життя та здоров'я людей, їх законні права та інтереси, нормальний якісний стан об'єктів природи, а також екосистем, відносини власності, нормальна господарська діяльність.

Предмет злочину чітко визначений у диспозиції статті. Ним злочину є відомості про: 1) екологічний стан, в тому числі радіаційний; 2) стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою.

Відомості про стан захворюваності населення – це достовірна інформація про санітарно-епідемічну ситуацію у районах підвищеної екологічної небезпеки, види захворювань, динаміку захворюваності у зазначених районах тощо.

Відомості про екологічний, у тому числі радіаційний, стан – інформація про звичайний природний стан довкілля, про перевищення нормативів забруднення як окремих об'єктів природи, так і всього довкілля в цілому та ін.

Збирання і обробка таких відомостей покладена на екологічну інспекцію Міністерства екології та природних ресурсів України.

Диспозиція даної статті має бланкетний характер. Тому для встановлення об'єктивної сторони потрібно звернутися до нормативних актів природоохоронної галузі права. Мова йде, насамперед, про Закони України «Про охорону навколишнього середовища», «Про цивільну оборону», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», Постанови Кабінету Міністрів України «Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну

небезпеку» від 27.07.95 р. за № 554, «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля» від 30.03.98 р. за № 391, Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 9.12.2010 р., за № 1085, а також інші галузеві та підгалузеві нормативні акти.

Склад злочину, передбачений ст. 238 КК України – формальний. Законодавець для основного некваліфікованого складу вимагає встановлення лише суспільно небезпечного діяння для того, щоб вважати злочин закінченим. Суспільно небезпечне діяння полягає у приховуванні або умисному перекрученні службовою особою відомостей про екологічний стан або стан захворюваності населення у районах з підвищеною екологічною небезпекою.

Приховування відомостей – це пасивна форма поведінки особи, тобто бездіяльність. Воно полягає в умисному неповідомленні відповідної інформації належним адресатам або її несвоєчасне подання до їх відома. Для того щоб неповідомлення службовою особою відомостей про екологічний стан або стан захворюваності населення носило кримінальний характер потрібно встановити, що ця особа була зобов'язана оприлюднювати відповідну інформацію і у неї існувала реальна можливість її оприлюднити.

Перекручення відомостей – це повідомлення в офіційних документах завідомо недостовірної інформації, тобто тієї інформації яка не відповідає дійсності, у тому числі як в бік перебільшення, так і в бік применшення якісних та кількісних показників (неправдиве повідомлення щодо радіаційного стану тощо).

Суб'єкт даного злочину спеціальний – службова особа, яка зобов'язана збирати, обробляти та надавати (оприлюднювати) інформацію про стан захворюваності населення, екологічний стан, в тому числі радіаційний. Такими особами, наприклад, можуть бути працівники підрозділів Міністерства екології та природних ресурсів України (далі МЕПР), відповідні службові особи органів державної санітарно-епідеміологічної служби,

службові особи Міністерства з надзвичайних ситуацій України (далі МЧС), центрів гідрометеорології, об'єктів підвищеної небезпеки та ін. Кримінальна відповідальність настає з 16 років.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується: за частиною першою – умисною формою вини, а за частиною другою – подвійною (змішаною) формою: по відношенню до діяння – умисел, а по відношенню до кваліфікованих наслідків – необережність. Не утворює складу даного злочину поширення чуток, чийхось домислів та міркувань.

Частиною другою даної статті передбачається приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою, якщо це вчинено повторно або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, або спричинило загибель людей чи настання інших тяжких наслідків.

Вчинення злочину повторно означає, що винна особа раніше вже скоїла злочин, передбачений цією статтею, за умови, що судимість за раніше вчинене не була знята чи погашена, а так само коли строки давності за попередньо вчинені діяння ще не минули.

Під місцевістю, оголошеною зоною надзвичайної екологічної ситуації, треба розуміти певну територію, яка має визначені межі, на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація. Надзвичайна екологічна ситуація – це стан довкілля який характеризується наявністю суттєвих негативних змін у навколишньому природному середовищі.

Спеціально уповноважені органи або службові особи можуть оголошувати певну місцевість зоною надзвичайної екологічної ситуації лише при наявності законодавчо визначених підстав (наприклад, Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації»).

Загибель людей – це смерть хоча б однієї людини, що сталася внаслідок вчинення даного злочину (п. 6 ППВСУ № 17).

Інші тяжкі наслідки у контексті ч. 2 ст. 238 КК України наступні:

- 1) загибель чи масове захворювання людей;
- 2) істотне погіршення екологічної обстановки у тому чи іншому регіоні (місцевості);
- 3) зникнення, масова загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу;
- 4) неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші об'єкти природи або використовувати природні ресурси у повному обсязі і у певному регіоні;
- 5) генетичне перетворення тих чи інших об'єктів природи;
- 6) заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах тощо (п. 5 ППВСУ № 17).

У двох останніх випадках завжди треба встановлювати необхідний причинний зв'язок між приховуванням або перекрученням службовою особою відомостей про екологічний стан, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою і загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками.

Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253 КК України)

1. Розробка і здача проектів, іншої аналогічної документації замовнику службовою чи спеціально уповноваженою особою без обов'язкових інженерних систем захисту довкілля або введення (прийом) в експлуатацію споруд без такого захисту, якщо вони створили небезпеку тяжких

технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення або інших тяжких наслідків, -

карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, якщо вони спричинили наслідки, передбачені частиною першою цієї статті, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк до п'яти років.

Основним безпосереднім об'єктом даного злочину виступає є екологічна безпека – стан навколишнього середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей у сфері запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Додатковими безпосередніми об'єктами даного злочину вважається життя, здоров'я людей, їх законні права та інтереси, а також нормальний якісний стан окремих елементів довкілля, екосистем, відносини у сфері господарської діяльності, відносини власності та інші блага та соціальні цінності.

Злочин має предметний характер. Його предметами, зокрема, виступають:

- 1) проекти;
- 2) інша аналогічна документація;
- 3) споруди.

Кримінальна відповідальність настає при умові, що у названих предметах відсутні дані про системи захисту довкілля – в проектах та іншій аналогічній документації або відсутні системи захисту довкілля у спорудах, які вже діють.

До проектів відносять будь-яку документацію для будівництва об'єктів архітектури. До іншої аналогічної документації – відносять архітектурно-планувальні завдання, завдання на проектування, технічні умови щодо

інженерного забезпечення об'єкта архітектури, робоча документація для будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту (наприклад, Закон України «Про архітектуру»).

Диспозиція статті бланкетна. Тому для з'ясування ознак об'єктивної сторони потрібне звернення до нормативних актів у сфері архітектури та будівництва (Закон України «Про архітектуру», Правила обстежень, оцінки технічного стану та паспортизації виробничих будівель і споруд, затв. Наказом ДКБ і Держнаглядохорони праці від 27.11.97 р. за № 32/288 тощо).

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 253 КК України сформульована, як злочин з матеріальним складом. У зв'язку з чим, обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є: суспільно небезпечне діяння; суспільно небезпечний наслідок; необхідний причинний зв'язок між діянням та наслідком.

Суспільно небезпечне діяння полягає у: 1) розробці проектів, іншої аналогічної документації замовнику службовою чи спеціально уповноваженою без обов'язкових інженерних систем захисту довкілля; 2) здачі проектів, іншої аналогічної документації замовнику службовою чи спеціально уповноваженою без обов'язкових інженерних систем захисту довкілля; 3) введенні (прийомі) в експлуатацію споруд без такого захисту.

Під розробкою проектів, іншої аналогічної документації треба розуміти здійснення розрахунків, креслень тощо, з метою будівництва та експлуатації об'єктів архітектури виробничо-господарського значення.

Під здачею проектів та іншої аналогічної документації замовнику треба розуміти передачу замовнику для виконання будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту об'єкта архітектури на договірних умовах.

Введення в експлуатацію полягає у фактичному початку використання за цільовим призначенням архітектурного об'єкта та його технічному обслуговуванні.

Прийом в експлуатацію – це порядок отримання дозволу про готовність архітектурного об'єкта до експлуатації за цільовим призначенням.

Інженерні системи захисту довкілля – це технічні об'єкти, обладнання та їх комплекси, завданням яких є утримання, переробка, знищення небезпечних для людей чи довкілля речовин, відходів або інших матеріалів.

Обов'язковою складовою об'єктивної сторони злочину, як вказувалося вище, виступає наслідок у вигляді створення небезпеки тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення, або інших тяжких наслідків. Проектування та введення в експлуатацію об'єктів, яке не супроводжувалось створенням вказаної небезпеки, тягне адміністративну відповідальність (ст. ст. 71, 79-1 КУпАП).

Створення небезпеки має місце тоді, коли в результаті вчинення суспільно небезпечного діяння складаються умови, при яких існує реальна загроза настання наслідків, передбачених диспозицією ч. 1 ст. 253 КК України.

Створення небезпеки тяжких технологічних аварій – це створення об'єктивних умов, при яких реально може виникнути велика за своїми масштабами і тяжка за наслідками подія техногенного характеру, тобто подія, що відбулась із об'єктами людської діяльності і завдяки людині, яка спричинила загибель та поранення людей, призвела до руйнування будівель, споруд, обладнання, комунікацій, порушення виробничої чи іншої діяльності і завдала велику шкоду довкіллю. Наприклад, це може бути порушення технологічного процесу виробництва, що тягне заподіяння великої матеріальної шкоди, забруднення значних територій, припинення роботи підприємства та суміжних установ тощо. Розмір шкоди людині та довкіллю – поняття оціночне і визначається судом у кожному конкретному випадку.

Створення небезпеки екологічної катастрофи – це виникнення надзвичайної події природного чи техногенного характеру з об'єктивних умов, яка зумовлює можливість реального виникнення надзвичайної екологічної ситуації

Створення небезпеки для життя і здоров'я людей (має місце у випадку, коли забруднення навколишнього природного середовища чи вчинення інших

протиправних дій могло призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, відхилень у розвитку дітей тощо (п. 7 ППВСУ № 17).

Створення небезпеки настання інших тяжких наслідків – це реальна можливість при існуючих об'єктивних умовах: загибелі чи масового захворювання людей; істотного погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масової загибелі чи тяжких захворювань об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичного перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах; тощо.

З'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, суди, зокрема, повинні досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці (п. 4 ППВСУ № 17).

Відповідальність за злочини проти довкілля настає і в тому разі, коли відповідні дії були вчинені у зв'язку з виробничою або іншою діяльністю.

Суб'єкт злочину – спеціальний. Це службова особа або спеціально уповноважена особа, яка розробляє та зобов'язана здати замовнику проект чи іншу аналогічну документацію. А також особи, які є відповідальними за введення (прийом) в експлуатацію споруд тощо. Вік кримінальної відповідальності – 16 років.

Службовими особами, відповідно до ст. 18 КК України є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

Суб'єктивна сторона має складну структуру, що пов'язано із складністю об'єктивної сторони. Так, дане протиправне діяння може вчинюватися як умисно, так і необережно, а відношення суб'єкта до суспільно небезпечних наслідків може бути лише необережне. Тому злочин може бути необережним або мати подвійну (змішану) форму вини.

У частині другій даної статті законодавець в якості кваліфікуючої ознаки передбачив суспільно небезпечні наслідки у вигляді реального спричинення

тяжкої технологічної аварії або екологічної катастрофи, загибелі або масового захворювання населення, або настання інших тяжких наслідків.

Тяжка технологічна аварія – це велика за своїми масштабами і тяжка за наслідками подія техногенного характеру, тобто подія, що відбулась із об'єктами людської діяльності і завдяки людині, яка спричинила загибель та поранення людей, призвела до руйнування будівель, споруд, обладнання, комунікацій, порушення виробничої чи іншої діяльності і завдала велику шкоду довкіллю.

Екологічна катастрофа – це надзвичайна подія природного чи техногенного характеру, яка зумовлює виникнення надзвичайної екологічної ситуації.

Під загибеллю людей треба розуміти смерть хоча б однієї людини, що сталася внаслідок розробки і здачі проектів, іншої аналогічної документації замовнику і службовою чи спеціально уповноваженою особою без обов'язкових інженерних систем захисту довкілля або введення (прийом) в експлуатацію споруд без такого захисту (п. 6 ППВСУ № 17).

Масове захворювання – це оціночне поняття. Для визначення масовості в цьому випадку потрібно враховувати загальний екологічний стан в даній місцевості, площу забрудненої території, кількість людей, що знаходять на забрудненій території, співвідношення загальної кількості людей, що знаходять на забрудненій території, та тих, хто захворів внаслідок забруднення чи зараження даної території тощо.

В якості інших тяжких наслідків можуть виступати:

- 1) загибель чи масове захворювання людей;
- 2) істотне погіршення екологічної обстановки у тому чи іншому регіоні (місцевості);
- 3) зникнення, масова загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу;

- 4) неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші об'єкти природи або використовувати природні ресурси у повному обсязі і у певному регіоні;
- 5) генетичне перетворення тих чи інших об'єктів природи;
- 6) заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах тощо (п. 5 ППВСУ № 17).

2. Злочинні посягання на живу природу

Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК України)

1. Знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом, -

караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, якщо вони спричинили загибель людей, масову загибель тварин або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Основним безпосереднім об'єктом виступають відносини у сфері охорони, раціонального використання та відтворення лісу як важливого екологічного й економічного багатства держави.

Додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину є життя, здоров'я людей, нормальний якісний стан об'єктів природи та екосистем, відносини власності, громадська безпека, та інші соціальні блага і цінності.

Злочин предметний. Предметами, зокрема, виступають:

- 1) лісові масиви;

- 2) зелені насадження навколо населених пунктів, вздовж залізниць;
- 3) стерня;
- 4) суха дикоростуча трава;
- 5) рослинність або її залишки.

Під лісовими масивами потрібно розуміють значні за площею ділянки земель лісового фонду, які щільно покриті деревами і чагарниками. Якщо лісові насадження відносяться до об'єктів власності, про що усвідомлював винний, то їх знищення або пошкодження необхідно кваліфікувати за відповідними статтями розділу «Злочини проти власності».

Правила охорони та користування лісами регламентуються низкою нормативно-правових актів, зокрема: Лісовим кодексом України, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних земельних ділянок» від 16.05.2007 р., за № 733, Законом України «Про пожежну безпеку», Правилами пожежної безпеки в Україні, затв. Наказом Міністерства України з надзвичайних ситуацій від 19.10.2004 р., за № 126, Санітарними правилами поведінки в лісах України, затв. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Санітарних правил в лісах України» від 27.07.95 р., за № 555, тощо.

Зелені насадження навколо населених пунктів – це території землі, які покриті деревами і чагарниками, що розташовані за міською (селищною) межею навколо населених пунктів або поблизу них і виконують важливі захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі функції, а також є місцем відпочинку населення.

Стерня – це сухі залишки (нижня частина) стебла зернових культур після збирання врожаю.

Суха дикоростуча трава – це однолітні або багаторічні рослини, що ростуть (знаходяться) в умовах дикої природи, тобто не культивуються людиною і при відмиранні утворюють сухий покрив землі.

Рослинність або її залишки – це будь-які трави, чагарники, а також їх нижні частини, стебла після відмирання або збору суцвіть тощо.

Даний злочин має матеріальний склад. Тому для того, щоб вважати його закінченим, потрібно встановити три складові об'єктивної сторони – це суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки та необхідний причинний зв'язок між діянням та наслідками.

Злочинне діяння може мати такі форми: знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом. В контексті даної кримінально-правової норми знищення та пошкодження вживаються і як суспільно небезпечне діяння і як суспільно небезпечні наслідки.

Під знищенням розуміють повну загибель означених предметів – припинення їх існування. В цьому випадку вони перестають бути складовими цілісної системи довкілля.

Пошкодження – це часткова загибель лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення або їх складових з можливістю відтворення їх якості та кількості. При пошкодженні зменшується матеріальна, екологічна, соціальна цінність конкретного об'єкта природи.

Обов'язковим елементом об'єктивної сторони цього злочину, який потребує доказування, є спосіб його вчинення. До способів знищення або пошкодження лісових масивів законодавець відносить:

- 1) знищення або пошкодження їх вогнем;
- 2) знищення або пошкодження їх іншим загальнонебезпечним способом.

Знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського

призначення вогнем означає застосування для цих цілей руйнівну силу вогню, як джерела підвищеної небезпеки.

До іншого загальнонебезпечного способу можна віднести вибух, затоплення, використання сильнодіючих ядохімікатів тощо. Спосіб вчинення злочину вказує на значну суспільну небезпечність діяння.

Суб'єктом злочину може бути будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16 річного віку. Тобто суб'єкт загальний.

Суб'єктивна сторона даного злочину характеризується як умисною, так і необережною формою вини. Ставлення особи до кваліфікованих наслідків може бути тільки необережним. Якщо ж умислом винної особи охоплювалося настання наслідків у вигляді загибелі людей, то тоді дії винного необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів: ч. 2 ст. 245 і п. 5 ч. 2 ст. 115 або ч. 2 ст. 121 КК України.

Кваліфікуючими ознаками, закріпленими у частині другій, є:

- загибель людей;
- масова загибель тварин;
- інші тяжкі наслідки.

Під загибеллю людей треба розуміти смерть хоча б однієї людини яка сталася внаслідок знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення їх вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом (п. 6 ППВСУ № 17).

З'ясовуючи питання про те, чи є загибель об'єктів тваринного світу масовими, необхідно проаналізувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули, їх поширеність на території України або конкретній адміністративно-територіальній одиниці (п. 5 ППВСУ № 17).

Під іншими тяжкими наслідками треба розуміти:

- 1) загибель чи масове захворювання людей;

- 2) істотне погіршення екологічної обстановки у тому чи іншому регіоні (місцевості);
- 3) зникнення, масова загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу;
- 4) неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші об'єкти природи або використовувати природні ресурси у повному обсязі і у певному регіоні;
- 5) генетичне перетворення тих чи інших об'єктів природи;
- 6) заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах тощо (п. 5 ППВСУ № 17).

Незаконна порубка лісу (ст. 246 КК України)

Незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що заподіяло істотну шкоду, а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах, -

карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією незаконно добутого.

Безпосереднім об'єктом цього злочину виступає нормальний якісний та кількісний стан лісу як об'єкта природи та економічного багатства України.

Додатковий безпосередній об'єкт – відносини власності на ліси.

Предметом даного злочину є:

- 1) дерева, які ростуть у природному лісі;
- 2) чагарники, які ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду.

Ці дерева та чагарники повинні знаходитись у своєму природному стані, тобто сироростучі (живі) дерева і чагарники, які невідокремлені від коріння і зростають у всіх лісах, незалежно від їх характеру категорії та групи.

Дерева – це багаторічні рослини з чітко вираженим твердим стовбуром та гілками, які утворюють крону.

Під чагарниками розуміють багаторічні рослини, які у дорослому стані не мають головного стовбура із деревоподібними гілками, які починають рости з поверхні ґрунту.

Об'єктивна сторона даного злочину характеризується наступним. По-перше, у частині незаконної порубки дерев, чагарників у лісах та інших лісових насадженнях, що заподіяло істотну шкоду – склад злочину матеріальний. Складається він із: 1) суспільно небезпечного діяння у вигляді незаконної порубки дерев, чагарників у лісах та інших лісових насадженнях. (відокремлення стовбура від кореню); 2) суспільно небезпечного наслідку – спричиненні істотної шкоди; 3) необхідного причинного зв'язку між незаконною порубкою та істотною шкодою.

По-друге, у частині незаконної порубки дерев, чагарників у лісах та інших лісових насадженнях, а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах – склад злочину формальний. Для цього складу достатньо вчинення незаконної порубки дерев, чагарників у лісах та інших лісових насадженнях, але у місцях із спеціальним правовим режимом функціонування: у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах. Тут обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є: суспільно небезпечне діяння у вигляді незаконної порубки дерев, чагарників у лісах та інших лісових насадженнях та місце вчинення діяння – у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах.

Суспільно небезпечне діяння – порубка дерев і чагарників – це завжди активна форма поведінки особи, тобто – дія. Вона полягає у відділенні стовбура дерев, які є сироростучими, тобто живими, від кореня незалежно від засобів, що використовуються для цього, і способів (за допомогою сокири, пилки або механічної тяги тощо).

Незаконність порубки полягає у здійсненні її з порушенням нормативних актів, якими регламентуються порядок заготівлі дерев і чагарників, у лісах, захисних та інших лісових насадженнях (якщо при цьому заподіяно істотну шкоду), або в заповідниках чи на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах. До таких нормативних актів, зокрема, відносяться: Лісовий кодекс України, Закон України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», Санітарні правила в лісах України від 27.07.95 р., за № 555, Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних земельних ділянок» від 16.05.2007 р., за № 733, Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України» від 23.04.96 р., за № 449, Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів» від 12.05.2007 р., за № 724, Постанови Кабінету Міністрів України «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» від 23.05.2007 р., за № 761, Постанови Кабінету Міністрів України «Про розміри компенсацій за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України» від 01.06.93 р., за № 399, Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23.07.2008 р., за № 665, Наказ Мінекобезпеки України «Про затвердження Інструкції про порядок встановлення лімітів на використання лісових ресурсів державного значення та Інструкції про

порядок видачі дозволів на спеціальне використання лісових ресурсів» від 31.03.97 р., за № 26 та ін.

Кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу настає у випадках, коли остання здійснювалася з порушенням приписів нормативних актів, які регулюють порядок порубки дерев і чагарників, у лісах, захисних та інших лісових насадженнях (якщо при цьому заподіяно істотну шкоду), або в заповідниках чи на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або інших особливо охоронюваних лісах.

Ознака незаконності при здійсненні порубки існуватиме у разі, якщо порубка відбувається: 1) без спеціального на те дозволу, який засвідчується відповідним документом, виданим уповноваженим органом; 2) за наявності дозволу, але який виданий із порушенням чинного законодавства; 3) до початку чи після закінчення установлених у дозволі строків; 4) не на призначених ділянках чи понад установлену кількість; 5) не тих порід дерев, які визначені в дозволі; 6) порід, вирубку яких категорично заборонено (п. 9 ППВСУ № 17).

Інші порушення лісового законодавства України при наявності підстав тягнуть настання адміністративної відповідальності за ст.ст. 64, 65, 65-1, 66, 67 КУпАП.

Кваліфікація дій, передбачених ст. 246 КК України, залежить від категорії лісу, а також інших об'єктів де здійснюється порубка. При цьому вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах є вже достатньою підставою для кваліфікації діяння за ст. 246 КК України – визначення істотної шкоди в цьому випадку необов'язкове.

Під заповідниками розуміється ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та

забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища (Закон України «Про природно-заповідний фонд України»).

Території та об'єкти природно-заповідного фонду – це природні території та об'єкти або штучно створені об'єкти. До складу природних територій та об'єктів відносять, наприклад, природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, заказники, пам'ятники природи, заповідні урочища тощо. У свою чергу, до складу штучно створених об'єктів можна віднести, зокрема, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва та ін.

Порубка дерев на територіях, не віднесених до лісового фонду (ст. 4 Лісового кодексу України), наприклад, в населених пунктах, у придорожніх смугах, а також на сільгоспугіддях, садибах, дачних ділянках не охоплюється ознаками цього злочину і може бути кваліфікована як самоуправство або за наявності певних підстав як злочини проти власності (протиправне заволодіння заготовленою або складованою деревиною).

Заволодіння деревами, зрубаними та підготовленими до складування або вивезення, залежно від обставин справи слід кваліфікувати за відповідними частинами ст. 185 КК України або іншими статтями, якими передбачено відповідальність за вчинення злочинів проти власності.

У справах про незаконну порубку ліса шкода буде визнаватися істотною, якщо:

- 1) були знищені певні види дерев у тій чи іншій місцевості;
- 2) погіршилися природний склад, якість, захисні, водоохоронні й інші екологічні властивості лісу;
- 3) виникли труднощі у відтворенні заліснення в певній місцевості;
- 4) знизилась якість атмосферного повітря;
- 5) змінились ландшафт місцевості, русло річки;
- 6) сталась ерозія ґрунту тощо.

Якщо внаслідок незаконної порубки дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях істотна шкода не настала, то при наявності

підстав настає адміністративна відповідальність за статтями 64-67 КУпАП (п. 9 ППВСУ № 17).

Суб'єктом цього злочину може бути будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16 річного віку. Тобто суб'єкт – загальний.

У випадках притягнення до кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу службових осіб, котрі вчинили цей злочин з використанням свого службового становища, їхні дії за наявності до того підстав мають кваліфікуватися також за відповідними статтями КК України, якими передбачено відповідальність за злочини у сфері службової діяльності (сукупність злочинів).

Суб'єктивна сторона характеризується лише прямим умислом по відношенню до діяння – порубки, а щодо спричинення істотної шкоди може бути й необережна форма вини.

Кваліфікуючі ознаки відсутні.

Порушення законодавства про захист рослин (ст. 247 КК України)

Порушення правил, установлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, та інших вимог законодавства про захист рослин, що спричинило тяжкі наслідки, -

карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот годин, або обмеженням волі на строк до двох років.

Основним безпосереднім об'єктом є відносини у сфері забезпечення охорони нормального якісного і кількісного стану об'єктів рослинного світу.

Захист рослин – це комплекс заходів, спрямованих на зменшення втрат врожаю та запобігання погіршенню стану рослин сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічних і лісових насаджень, дерев, чагарників, рослинності закритого ґрунту, продукції рослинного походження через шкідників, хвороби, бур'яни та фактори техногенного характеру. Існують різні науково обґрунтовані способи захисту об'єктів рослинного світу,

наприклад, агротехнічні, селекційні, біологічні, хіміко-технічні та багато інших.

Додатковим безпосереднім об'єктом виступає здоров'я людини, нормальний якісний та кількісний стан інших об'єктів природи та екосистем і їх елементів, відносини власності тощо.

Злочин предметний. Його предметом є рослини (сільськогосподарські, дикорослі й інші) та їхні плоди (зерно, насіння, овочі, фрукти, коренеплоди та ін.), які невідокремлені від самих рослин.

Рослинним світом, згідно ст. 3 Закону України «Про рослинний світ», визнається сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території.

Рослини – це організми, які зростають із ґрунту і живляться його органічними і неорганічними речовинами і за своїми властивостями здатні створювати органічні речовини з неорганічних.

Шкідники рослин – це різного роду тварини, які заподіюють шкоду об'єктам рослинного світу. До складу таких можна віднести комах, кліщів різні мікроорганізми тощо.

Хворобами рослин визнаються порушення нормального обміну речовин у рослинах під впливом фітопатогенів або несприятливих умов середовища. Фітопатогени – це віруси, шкідливі бактерії, грибкові мікроорганізми та ін.

Диспозиція даної статті бланкетна. Для того, щоб з'ясувати зміст складу злочину, треба звернутися до низки спеціальних нормативних актів, якими регламентуються правовідносини, пов'язані із охороною та раціональним використанням об'єктів рослинного світу. Серед таких нормативних актів, зокрема, слід назвати: Закони України «Про охорону навколишнього середовища», «Про карантин рослин», «Про пестициди і агрохімікати», «Про захист рослин», «Про рослинний світ», «Про зерно та ринок зерна в Україні», Наказ Міністерства аграрної політики України «Про затвердження Положення про Державну службу з карантину рослин України» від 08.05.2007 р., за № 310, Положення про Зелену книгу України, затв.

Постановою Кабінету Міністрів України від 29.08.02 р., за № 1286, Наказ Головної державної інспекції з карантину рослин України «Про затвердження інструкції із виявлення, локалізації та ліквідації карантинних об'єктів» від 29.09.97 р., за № 56, Наказ Міністерства аграрної політики України «Про затвердження Фітосанітарних правил ввезення з-за кордону, перевезення в межах країни, транзиту, експорту, порядку переробки та реалізації підкарантинних матеріалів» від 23.08.2005 р., за № 414 та багато інших.

Об'єктивна сторона складається з трьох обов'язкових ознак: 1) суспільно небезпечного діяння – порушення правил, установлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, та інших вимог законодавства про захист рослин; 2) суспільно небезпечних наслідків у вигляді заподіяння тяжких наслідків; 3) необхідного причинного зв'язку між порушенням правил, установлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, а також інших вимог законодавства про захист рослин і настанням тяжких наслідків.

Суспільно небезпечне діяння злочину, передбаченого ст. 247 КК України, полягає у порушенні правил, установлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, та інших вимог законодавства про захист рослин. Таке діяння може мати як активну форму поведінки – дію, так і пасивну – бездіяльність.

Дія може полягати у порушенні технології вирощування рослин сільськогосподарського та іншого призначення; застосування хімічних та біологічних речовин боротьби зі шкідниками забороненими національним та міжнародним законодавством; використання пестицидів у небезпечній кількості; поширення шкідливих організмів внаслідок порушення технології вирощування рослин сільськогосподарського та іншого призначення та ін.

Бездіяльність як форма діяння порушення установлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин та інших вимог законодавства про захист рослин, наприклад, може проявлятися у невжитті заходів по боротьбі із шкідниками та бур'янами; невиконання обов'язків щодо забезпечення

карантину; непроведення необхідних заходів щодо захисту рослин відповідними особами підприємств, установ та організацій усіх форм власності та громадянами, діяльність яких пов'язана з користуванням землею, лісом, водними об'єктами, вирощуванням рослин сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічних і лісових насаджень, дерев, чагарників, рослинності закритого ґрунту; ухилення від пред'явлення засобів захисту рослин для проведення їх огляду, досліджень тощо.

Під порушенням правил, встановлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, та інших вимог законодавства про захист рослин треба розуміти невиконання, неналежне виконання вимог нормативно-правових актів (законів, підзаконних нормативних актів), регламентуючих порядок захисту об'єктів рослинного світу або вчинення дій, щодо яких існує заборона у зазначеному законодавстві (див. вище).

Під тяжкими наслідками слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах; тощо (п. 5 ППВСУ № 17).

Порушення вимог законодавства про захист рослин, що не спричинило тяжких наслідків, тягне за собою лише адміністративну відповідальність (ст.ст. 83, 83-1, 105, 106, 188-12 КУпАП).

Склад злочину – матеріальний. Злочин вважається закінченим лише при встановленні настання суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єктом злочину є будь-яка особа, тобто суб'єкт загальний. Вік – 16 років. У випадках вчинення цього злочину службовою особою кваліфікацію

потрібно здійснювати як за ст. 247 КК України так і за відповідною статтею Розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності».

Суб'єктивна сторона злочину визначається складністю об'єктивною стороною. Так, по відношенню до діяння має місце вина у формі умислу (у деяких випадках може бути й необережність), а по відношенню до настання тяжких наслідків – необережна форма вини. Якщо ж буде встановлений умисел як до діяння, так і до наслідків, то тоді потрібно говорити про інший злочин, наприклад, диверсію, злочин проти життя та здоров'я особи, умисне знищення або пошкодження чужого майна чи інший злочин.

Мотив та мета порушення правил, установлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, та інших вимог законодавства про захист рослин, для кваліфікації значення не мають.

Кваліфікуючі ознаки у даному складі злочину відсутні.

Незаконне полювання (ст. 248 КК України)

1. Порушення правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду, а також незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України, -

караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин, або обмеженням волі на строк до трьох років, з конфіскацією знарядь і засобів полювання та всього добытого.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені службовою особою з використанням службового становища, або за попередньою змовою групою осіб, або способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу, або з використанням транспортних засобів, або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, -

караються штрафом від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років,

або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією знарядь і засобів полювання та всього добытого.

Примітка. Істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Незаконне полювання – це той склад злочину, який можна вважати традиційним для національного кримінального законодавства.

Основний безпосередній об'єкт цього злочину – природний якісний та кількісний стан тваринного світу як невід'ємного елемента навколишнього природного середовища та пов'язані з цим відносини у сфері охорони, використання та відтворення тваринного світу.

Предметом злочину виступають дикі та напівдикі звірі та птахи, які охороняються законом і перебувають у стані природної волі або утримуються у напіввільних умовах у межах мисливських угідь та відносяться до державного мисливського фонду.

Птахи – клас хребтових тварин, передні кінцівки яких у процесі еволюційного розвитку перетворились на крила. Зараз існує біля 9 тис. видів птахів.

Тварини – клас хребтових, які мають молочні залози, що виробляють молоко необхідне для годування дитинчат. Клас ссавців нараховує понад 4 тис. видів.

Комахи та подібні створіння не можуть бути предметами аналізованого злочину.

Державний мисливський фонд – це відповідний перелік видів тварин на яких можна полювати за умови дотримання всіх встановлених правил полювання.

Мисливські тварини – це дикі звірі і птахи, які можуть бути об'єктами полювання. До мисливських звірів відносяться, зокрема, байбаки, білки, бобри, ведмеді, вовки, зайці, зубри, кабани, козулі, дикі кролі, лані, лисиці,

лосі, муфлони, нутрії, олені, ондатри, хохулі та ін. До мисливських птахів належать: гагари, дикі гуси, качки, кулики, лебеді тощо.

Якщо звірі та птахи знаходяться у неволі (зоопарках, розплідниках, на фермах тощо), то злочинні посягання спрямовані на заволодіння ними або завдання смерті їм повинно кваліфікуватись за відповідними статтями розділу «Злочини проти власності», як наприклад, крадіжка, умисне знищення або пошкодження чужого майна. Якщо тварина була штучно виведена, а потім випущена на волю і стає невід'ємною частиною природної системи, то вона стає предметом злочину, передбаченого ст. 248 КК України.

Мисливськими угіддями визнаються ділянки суші та водного простору, на яких перебувають мисливські тварини і які можуть бути використані для ведення мисливського господарства.

Утримання диких тварин у напіввільних умовах – це утримання мисливських тварин у штучно створених умовах, у яких вони живляться переважно природними кормами, але не мають можливості вільно переміщуватись за межі ізолюваної ділянки мисливського угіддя.

Диспозиція має банкетний характер. Для встановлення об'єктивних ознак злочину потрібно звернутися, зокрема, до Законів України «Про мисливське господарство та полювання», «Про тваринний світ», «Про Червону книгу України», Постанова Кабінету Міністрів України від 10.01.09 р. «Про добування об'єктів тваринного світу, віднесених до об'єктів полювання», Указ Президента України від 23.05.05 р. № 837/2005 «Про невідкладні заходи у сфері збереження, відтворення та раціонального використання мисливських тварин» тощо.

Об'єктивна сторона злочину характеризується своєю складністю. По-перше, наявність діяння, пов'язаного із настанням суспільно небезпечних наслідків у вигляді заподіяння істотної шкоди (у цьому випадку склад злочину треба вважати матеріальним), а по-друге, діяння, яке не тягне за собою настання наслідків, але скоєного у зазначеному в диспозиції статті місці та часі (у цьому випадку склад злочину формальний).

Суспільно небезпечне діяння проявляється в незаконному полюванні, тобто полюванні з порушенням встановлених правил полювання.

Під полюванням розуміються дії людини, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і власне добування (відстріл, відлов) мисливських тварин (тобто диких звірів та птахів, які можуть бути об'єктами полювання), що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах (ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»). До полювання прирівнюється перебування осіб: у межах мисливських угідь, у тому числі на польових і лісових дорогах (крім доріг загального користування), з будь-якою стрілецькою зброєю або з капканами та іншими знаряддями добування звірів і птахів, або з собаками мисливських порід чи ловчими звірами та птахами, або з продукцією полювання; на дорогах загального користування з продукцією полювання або з будь-якою зібраною розчохленою стрілецькою зброєю (п. 10 ППВСУ № 17).

Відповідно до ч. 1 ст. 248 КК України, незаконним визнається полювання: 1) з порушенням установлених правил (якщо воно заподіяло істотну шкоду); 2) в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду; 3) на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, занесені до Червоної книги України (п. 10 ППВСУ № 17).

До об'єктів природно-заповідного фонду належать: 1) природні території та об'єкти – природні та біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; 2) штучно створені природні об'єкти – ботанічні сади, зоологічні парки, дендрологічні парки, парки – пам'ятники садово-паркового мистецтва.

Червоною книгою визнається основний державний документ, в якому містять узагальнені відомості про сучасний стан видів тварин і рослин, що постійно або тимчасово перебувають чи зростають у природних умовах на території України, в межах її територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони і які знаходяться під загрозою зникнення.

Незаконне полювання, що заподіло істотну шкоду – склад матеріальний. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є заподіяння істотної шкоди. Відповідно до примітки до ст. 248 КК України, істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Кримінальна відповідальність за полювання, незаконність якого полягала в порушенні встановлених правил, настає лише за умови заподіяння істотної шкоди. Такою шкодою, зокрема, можуть бути визнані: зникнення того чи іншого виду тварин у певній місцевості; знищення місць компактного проживання та розмноження звірів і птахів, їхніх жител, споруд; руйнування об'єктів природного середовища; знищення тварин, відтворення яких з урахуванням особливостей або чисельності того чи іншого виду (видів) пов'язане зі значними труднощами; тощо. Якщо внаслідок незаконного полювання істотна шкода не настала, винна особа за наявності до того підстав може нести відповідальність за ч. 1 або ч. 2 ст. 85 КУпАП (п. 10 ППВСУ № 17).

За незаконне полювання в заповідниках чи на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду або на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, занесені до Червоної книги України, кримінальна відповідальність настає незалежно від того, чи мали місце шкідливі наслідки (п. 10 ППВСУ № 17).

Незаконне полювання у заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полювання на об'єкти тваринного світу, що занесені до Червоної книги України, є злочином з формальним складом і вважається закінченим з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони, окрім діяння, є місце та час вчинення злочину: заповідники, інші території та об'єкти природно-заповідного фонду. Сюди також відноситься полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України.

До складу природно-заповідного фонду, входять наступні категорії природоохоронних об'єктів і територій: природні заповідники, національні природні парки, заказники загальнодержавного і місцевого значення, регіональні ландшафтні парки, пам'ятки природи загальнодержавного і місцевого значення, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного і місцевого значення, зоологічні парки місцевого значення, ботанічні сади, дендрологічні парки і заповідні урочища.

Заповідник – це територія або акваторія, на якій зберігається в природному стані весь її природний комплекс. Іншими словами, заповідник – це спеціально виділена територія лісу, степу, акваторії та ін., для збереження та відтворення характерної флори і фауни. На території природних заповідників забороняється будь-яка господарська діяльність, зокрема, будівництво споруд, ліній електропередач, геологічні розвідувальні роботи, розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву, збір лікарських рослин, квітів, знищення звірів і птахів та ін., мисливство, рибальства тощо.

Суб'єкт незаконного полювання загальний – будь-яка особа, що досягла 16 років.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини. Мотив та мета значення для кваліфікації не мають.

Частиною другою статті передбачені такі кваліфікуючі ознаки:

- вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища;
- вчинення незаконного полювання за попередньою змовою групою осіб;
- незаконне полювання способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу;
- незаконне полювання з використанням транспортних засобів;
- незаконне полювання особою, раніше судимою за цей злочин.

Службовими є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах

державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Службовими особами також можуть бути громадяни іноземних держав.

Злочин визнається вчиненням за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення.

Під способом масового знищення звірів, птахів, риби, інших видів тваринного світу треба розуміти такі дії, які здатні спричинити чи спричинили загибель великої кількості представників дикої фауни, знищення популяції або певного виду тваринного світу в тій чи іншій місцевості чи водоймі (застосування отруйних або вибухових речовин, газу, диму, електроструму, автоматичної зброї, спрямування стада тварин на болото, тралення риби за допомогою заборонених прийомів тощо) (п. 13 ППВСУ № 17).

Полювання вважається вчиненням із використанням транспортних засобів, коли такий засіб (вертоліт, автомашина, мотоцикл, моторний човен, трактор тощо) було застосовано для вистежування, переслідування, добування мисливських звірів або птахів (п. 11 ППВСУ № 17). Саме по собі використання транспортних засобів при полювання можна віднести і до загальнонебезпечного способу цього злочину.

Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України)

1. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, якщо воно заподіяло істотну шкоду, -

карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з конфіскацією знарядь і засобів промислу та всього добутого.

2. Ті самі діяння, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, -

караються штрафом від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією знарядь і засобів промислу та всього добутого.

Безпосереднім об'єктом цього злочину є відносини у сфері раціонального використання, охорони і відтворення риб та інших об'єктів водної фауни як важливої складової частини довкілля.

Цей злочин є предметним. Предмет – водні живі ресурси, тобто організми, життя яких постійно або на окремих стадіях розвитку неможливе без води (риби різних видів, дельфіни, кити, нерпи, тюлені, моржі, креветки, восьминоги, раки, краби та інші водні тварини, які знаходяться в стані природної волі, а також водорості і водні трави, які використовуються для виготовлення продуктів харчування, добрив, медичних препаратів які підлягають спеціальному правовому захисту).

Незаконна ловля водних тварин (видри, ондатри, бобрів та ін.) кваліфікується за ст. 248 КК України, як незаконне полювання (п. 12 ППВСУ № 17). Незаконний вилов риби, добування водних тварин, що вирощуються підприємствами або громадянами у спеціальних водоймах, або заволодіння рибою, водними тваринами, виловленими цими суб'єктами, кваліфікується як викрадення або інший злочин проти власності.

Цей злочин з матеріальним складом. З об'єктивної сторони він характеризується наявністю трьох обов'язкових елементів: 1) суспільно небезпечного діяння – незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; 2) суспільно небезпечних наслідків – істотної шкоди; 3) необхідного причинного зв'язку між діянням і наслідком.

Під незаконним заняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом треба розуміти таке вилучення водних живих ресурсів із природного середовища, яке здійснюється з порушенням чинного законодавства, що регулює порядок і умови промислового, любительського, спортивного рибальства, іншого використання водних живих ресурсів. Зокрема, незаконним вважається промисел, який здійснюється всупереч існуючим правилам: без належного на те дозволу, в заборонений час, у недозволених місцях, із застосуванням заборонених знарядь лову, з перевищенням установлених лімітів чи норм вилову.

Під промислом розуміються як один акт добування риби, тварин чи рослин, так і неодноразове вчинення таких дій (п. 12 ППВСУ № 17).

Диспозиція статті бланкетна. Для з'ясування ознак об'єктивної сторони потрібно звернутися до спеціальних нормативних актів, які регулюють відносини щодо охорони, раціонального використання та відтворення водних живих ресурсів. Це, зокрема, Закони України «Про тваринний світ», «Про приєднання України до Угоди про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану», Тимчасовий порядок ведення рибного господарства і здійснення рибальства, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28.09.96 р., за № 1192, Порядок здійснення любительського і спортивного рибальства, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 18.07.98 р., за № 1126, Такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення громадянами України, іноземними громадянами та особами без громадянства цінних видів риб, водних безхребетних і водних рослин у рибогосподарських водних об'єктах України,

затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.98 р., за № 32, Порядок і умови використання рибних та інших водних живих ресурсів виключної (морської) економічної зони України іноземними юридичними і фізичними особами, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 13.08.99 р., за № 1490, Правила любительського і спортивного рибальства, затв. Наказом Державного комітету рибного господарства України від 15.02.99 р., за № 19, Правила промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України, затв. Наказом Державного комітету рибного господарства України від 18.03.99 р. за № 33, Інструкція про порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів, затв. Наказом Міністерства аграрної політики України, Міністерством охорони навколишнього природного середовища України, від 11.11.2005 р. за № 623/404, Ліцензійні умови провадження господарської діяльності, пов'язаної з промисловим виловом риби на промислових ділянках рибогосподарських водойм, крім внутрішніх водойм (ставків) господарств, затв. Наказом Держпідприємництва і Міністерства аграрної політики України від 14.11.01 р. за № 132/336, Порядок контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження господарської діяльності, пов'язаної з промисловим виловом риби на промислових ділянках рибогосподарських водойм, крім внутрішніх водойм (ставків) господарств, затв. Наказом Держпідприємництва і Міністерства аграрної політики України від 02.04.03 р. за № 40/90, Інструкція з оформлення органами рибоохорони матеріалів про адміністративні правопорушення, затв. Наказом Міністерства аграрної політики України від 09.04.03 р. за № 101, Методика розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних живих ресурсів, затв. Наказом Міністерства аграрної політики України і Міністерства охорони природного середовища та ядерної безпеки України від 12.07.04 р. за № 248/273 тощо.

Відповідальність за злочин, передбачений ст. 249 КК України, настає лише за умови, що діями винної особи заподіяно істотну шкоду. На те, що

шкода є істотною, можуть вказувати, зокрема, наступні критерії: знищення нерестовищ риби; вилов риби в період нересту, нечисленних її видів або тих, у відтворенні яких є труднощі; добування великої кількості риби, водних тварин чи рослин або риби чи тварин, вилов яких заборонено; тощо. Якщо внаслідок вчинених дій істотна шкода не настала, винна особа за наявності до того підстав може нести відповідальність за ч. 3 або ч. 4 ст. 85 КУпАП (п. 12 ППВСУ № 17).

При вирішенні питання щодо наявності істотності шкоди, потрібно враховувати: 1) кількість здобутих або знищених водних організмів; 2) їх вартість в грошовому вираженні; 3) їх екологічну цінність; 4) інші показники, що закріплюються у відповідних нормативних актах, якими регулюються порядок здійснення рибальства. При визначенні розміру шкоди необхідно керуватись також спеціальними таксами, закріпленими у спеціальних постановах Кабінету Міністрів України.

Вилов риби чи водних тварин зі спеціально облаштованих або пристосованих водоймищ, у яких вони вирощуються підприємствами, організаціями чи громадянами, за ст. 249 КК України кваліфікувати не можна. За наявності відповідних підстав дії винної особи можуть кваліфікуватись як посягання на чужу власність (п. 12 ППВСУ № 17).

Злочин вважається закінченим з моменту причинення істотної шкоди.

Суб'єкт злочину – загальний. Вік кримінальної відповідальності – 16 років.

Якщо цей злочин скоює службова особа з використанням своїх службових повноважень, вона підлягає кримінальній відповідальності за сукупністю злочинів: ст. 249 і ст. 364 КК України.

З суб'єктивної сторони цей злочин характеризується лише умисною формою вини. Мотив та мета значення для кваліфікації не мають.

Кваліфікуючими ознаками виступають:

- вчинення дій, передбачених частиною першою, із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу;
- вчинення дій особою, раніше судимою за цей злочин.

Під способом масового знищення звірів, птахів, риби, інших видів тваринного світу треба розуміти такі дії, які здатні спричинити чи спричинили загибель великої кількості представників дикої фауни, знищення популяції або певного виду тваринного світу в тій чи іншій місцевості чи водоймі (застосування отруйних або вибухових речовин, газу, диму, електроструму, автоматичної зброї, спрямування стада тварин на болото, тралення риби за допомогою заборонених прийомів тощо) (п. 13 ППВСУ № 17).

При вирішенні питання про те, чи здійснювалося незаконне полювання або рибальство способом масового знищення, слід ретельно досліджувати характерні властивості застосованих знарядь, зокрема, їх руйнівну силу, характер взаємодії з оточуючим середовищем, обсяги шкідливого впливу на довкілля тощо (п. 13 ППВСУ № 17).

2. Злочинні посягання на об'єкти неживої природи

Забруднення або псування земель (ст. 239 КК України)

1. Забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, -

караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, що спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки, -

караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Основним безпосереднім об'єктом злочину виступає встановлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення землі, як основного національного багатства народу і самостійного одного з найважливіших елементів довкілля.

Додатковим безпосереднім є життя, здоров'я людей, нормальний стан інших об'єктів довкілля (води, атмосферного повітря, тваринного та рослинного світу).

Злочин предметний. Предмет – поверхневий родючий ґрунтовий шар землі.

Земля розглядається у декількох аспектах. По-перше, Земля – як планета сонячної системи, її невід'ємний елемент. По-друге, земля – як об'єкт природи, що створений без участі людини, існує незалежно від волі людини, але має вплив на її життя через свою особливість (земля містить корисні копалини, на землі знаходяться водні об'єкти, тваринний і рослинний світ). По-третє, земля – як об'єкт господарювання, основний засіб виробництва у сільському та лісовому господарстві. По-п'яте, земля – як певна територія держави, регіону, області, району, населеного пункту тощо. Правове значення у контексті статті 239 КК України має другий аспект, проте, з ним логічно пов'язані й інші аспекти.

Головною частиною землі, яку використовує людина є верхній родючий шар ґрунту. Він містить всі необхідні органічні речовини, завдяки яким ґрунт має властивість родючості. Саме родючість ґрунтів зумовлює рівень продуктивності земель, їх господарську значимість і вартість.

Відповідно до цільового призначення всі землі поділяються на: 1) землі сільськогосподарського призначення; 2) землі житлової та громадської забудови; 3) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного

призначення; 4) землі оздоровчого призначення; 5) землі рекреаційного призначення; 6) землі історико-культурного призначення; 7) землі лісогосподарського призначення; 8) землі водного фонду; 9) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. Земельні ділянки кожної категорії земель, які не надані у власність або користування громадян чи юридичних осіб, можуть перебувати у запасі. Предметом злочину, передбаченого ст. 239 КК України, виступає поверхневий ґрунтовий шар земель будь-якої категорії.

Об'єктивна сторона злочину характеризується наявністю трьох обов'язкових ознак: 1) суспільно небезпечного діяння у формі забруднення або псування земель; 2) суспільно небезпечного наслідку у вигляді фактичної зміни якісного стану земель, якщо при цьому було створено загрозу життю та здоров'ю людей або довкіллю, а за кваліфікованою другою частиною цієї статті – спричинення реальної шкоди життю та здоров'ю людей або довкіллю; 3) необхідного причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками.

Терміни «забруднення» та «псування» в контексті цієї статті означають: по-перше, – діяння, а по-друге, – наслідки.

Згідно із Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», забруднення земель – накопичення в ґрунтах і ґрунтових водах внаслідок антропогенного впливу пестицидів і агрохімікатів, важких металів, радіонуклідів та інших речовин, вміст яких перевищує природний фон, що призводить до їх кількісних або якісних змін. Псування земель – порушення природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проектних рішень, погоджених та затверджених в установленому законодавством порядку, забруднення їх хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами, в тому числі тими, що викидаються в атмосферне повітря, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, неочищеними стічними водами, порушення родючого шару

грунту, невиконання вимог встановленого режиму використання земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їх природну родючість.

В якості забруднювачів можуть виступати будь-які небезпечні для людини або довкілля хімічні, біологічні, бактеріологічні, фізичні, радіаційні речовини або матеріали, а також відходи виробництва та життєдіяльності людини.

Кримінальна відповідальність за забруднення або псування земель буде наставати лише за наявності порушення спеціальних правил поведінки із різноманітними небезпечними забруднювачами, шкідливими для людини або довкілля. Таке порушення може бути вчинене як шляхом дії, так і бездіяльністю.

Злочин має матеріальний склад. Він вважається закінченим з моменту погіршення якісного стану земель (ґрунтів), в результаті забруднення або псування, і якщо це створило небезпеку життю та здоров'ю людей або довкіллю.

Створення небезпеки для життя і здоров'я людей має місце в разі, коли забруднення навколишнього природного середовища чи вчинення інших протиправних дій могло призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, відхилень у розвитку дітей тощо (п. 7 ППВСУ № 17).

Іншими словами, створення небезпеки – це такі зміни в об'єкті кримінально-правової охорони, які свідчать про реальність настання суспільно небезпечних наслідків означених у диспозиції статті при здійсненні об'єктивної сторони складу злочину. Створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля полягає у наявній реальній загрозі життю та здоров'ю людині чи довкіллю при забрудненні або псуванні земель речовинами, відходами, іншими матеріалами, шкідливими для людини або довкілля.

Суб'єкт злочину може бути як загальний, так і спеціальний. Особа, на яку покладено обов'язок дотримуватися спеціальних правил для запобігання забруднення або псування земель.

Суб'єктивна сторона даного злочину може характеризуватись як умисною, так і необережною формою вини. Також може мати подвійну (змішану) форму вини: умисел по відношенню до діяння, а необережність – щодо наслідків. Мотив та мета для кваліфікації значення не мають.

У частині 2 ст. 239 КК України в якості кваліфікуючої ознаки закріплено наслідок у вигляді загибелі людей, їх масового захворювання або настання інших тяжких наслідків.

Загибель людей – смерть хоча б однієї людини (п. 6 ППВСУ № 17).

Масове захворювання людей – заподіяння шкоди здоров'ю окремим особам, що відповідає за ступенем тяжкості тяжким або середньої тяжкості тілесних ушкоджень або заподіяння шкоди здоров'ю населення.

Під тяжкими наслідками слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах; тощо.

З'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, суди, зокрема, повинні досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці (п. 5 ППВСУ № 17).

Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1 КК України)

1. Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, -

карається штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією знарядь і засобів заволодіння.

2. Та сама дія, якщо вона вчинена повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або заподіяла матеріальну шкоду у великому розмірі, -

карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією знарядь і засобів заволодіння.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені шляхом підпалу вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом або спричинили загибель людей, масову загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу або інші тяжкі наслідки, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією знарядь і засобів заволодіння.

Примітка. У цій статті матеріальна шкода вважається заподіяною у великому розмірі, якщо її розмір у сто або більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Основний безпосередній об'єкт – відносини у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів.

Додатковим безпосереднім об'єктом є життя та здоров'я людей, нормальний стан інших об'єктів природи, відносини власності, відносини у сфері здійснення відповідної господарської діяльності.

Злочин предметний. Його предметом виступає ґрунтовий покрив (поверхневий шар) земель. Ґрунти – основний компонент наземних екосистем, що утворився протягом геологічних епох в результаті постійної взаємодії біотичних і абіотичних факторів. Як складний біоорганомінеральний комплекс ґрунти виступають природною основою функціонування екологічних систем біосфери. Ґрунти земельних ділянок є об'єктом особливої охорони.

Ґрунтовий покрив (поверхневий шар) земель – це природно-історичне органо-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості.

Даний злочин, маючи матеріальний склад, характеризується наявністю трьох обов'язкових ознак: 1) суспільно небезпечним діянням у формі незаконного (протиправного) заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель; 2) суспільно небезпечним наслідком у вигляді створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля; 3) необхідним причинним зв'язком між діянням та наслідком.

Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель означає зняття та привласнення поверхневого шару землі будь-яким способом (із застосуванням технічних засобів чи без такого). Ключовим для того, щоб вважати таке діяння злочинним, є його протиправність, тобто діяння вчинене всупереч приписам відповідних нормативних актів.

Земельне законодавство забороняє власникам земельних ділянок та землекористувачам здійснювати зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу органів, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель. При здійсненні діяльності, пов'язаної з порушенням поверхневого шару ґрунту, власники земельних ділянок та землекористувачі повинні здійснювати зняття, складування, зберігання поверхневого шару ґрунту до повернення його на

ділянку, з якої він був знятий (рекультивація), або на нанесений на іншу земельну ділянку для підвищення її продуктивності та родючості.

Створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля при незаконному заволодінні ґрунтовим покривом – це такі зміни в об'єкті кримінально-правової охорони, які свідчать про реальність настання суспільно небезпечних наслідків означених у диспозиції статті при здійсненні об'єктивної сторони складу злочину. В даному випадку йдеться про наявну реальну загрозу життю та здоров'ю людині або довкіллю при вчиненні таких дій.

Суб'єкт даного злочину загальний. Вік кримінальної відповідальності – 16 років. Санкція статті 239-1 КК України передбачає також таке покарання як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Це свідчить про те, що суб'єктом також може або службова особа, або особа, яка займається господарською діяльністю, пов'язаною із використанням земельних ресурсів.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини. Найчастіше мотив корисливий, але для кваліфікації він не має значення.

Частиною 2 ст. 239-1 КК України передбачені наступні кваліфікуючі ознаки:

- вчинення діяння повторно;
- вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб;
- заподіяння шкоди у великому розмірі.

Повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених статтею 239-1 КК України або частиною цієї статті.

Злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення.

Матеріальна шкода вважається заподіяною у великому розмірі, якщо її розмір у сто або більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

У ч. 3 ст. 239-1 КК України передбачені такі кваліфікуючі ознаки:

- вчинення незаконного заволодіння ґрунтовим покривом поверхневим шаром) земель шляхом підпалу, вибуху, чи іншим загальнонебезпечним способом;
- спричинення загибелі людей, об'єктів тваринного чи рослинного світу;
- заподіяння інших тяжких наслідків.

Підпал – це умисне використання руйнівної сили вогню для досягнення мети.

Вибух – це умисне використання руйнівної сили вибухових речовин, матеріалів або пристроїв для порушення однорідності ґрунтового покриву.

До інших загальнонебезпечних способів відноситься застосування хімічних речовин, ядохимікатів, затоплення тощо.

Загибель людей – смерть хоча б однієї людини.

Під тяжкими наслідками слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах; тощо.

З'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, суди, зокрема, повинні досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці (п. 5 ППВСУ № 17).

Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України)

1. Незаконне заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах, -

карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією знарядь і засобів заволодіння.

2. Та сама дія, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб,

-

карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією знарядь і засобів заволодіння.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією знарядь і засобів заволодіння.

Примітка. Особливо великим розміром у цій статті слід розуміти обсяг поверхневого (грунтового) шару земель, який становить більше, ніж десять кубічних метрів.

Основний безпосередній об'єкт цього злочину – відносини у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів.

Додатковий безпосередній – відносини земельної власності.

Злочин предметний. Його предметом є землі водного фонду. До земель водного фонду належать землі, зайняті: а) морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами; б) прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами; в) гідротехнічними,

іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; г) береговими смугами водних шляхів.

Уздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності встановлюються прибережні захисні смуги. Прибережні захисні смуги встановлюються по берегах річок та навколо водойм уздовж урізу води (у меженний період) шириною: а) для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менш як 3 гектари – 25 метрів; б) для середніх річок, водосховищ на них, водойм, а також ставків площею понад 3 гектари – 50 метрів; в) для великих річок, водосховищ на них та озер – 100 метрів.

При крутизні схилів більше трьох градусів мінімальна ширина прибережної захисної смуги подвоюється. Уздовж морів та навколо морських заток і лиманів встановлюється прибережна захисна смуга шириною не менше двох кілометрів від урізу води.

Прибережні захисні смуги встановлюються за окремими проектами землеустрою. Межі встановлених прибережних захисних смуг і пляжних зон зазначаються в документації з землеустрою, кадастрових планах земельних ділянок, а також у містобудівній документації.

Прибережні захисні смуги встановлюються на земельних ділянках усіх категорій земель, крім земель морського транспорту.

Обов'язковою умовою для притягнення до кримінальної відповідальності є заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах. Відповідно до Примітки, особливо великим розміром у цій статті слід розуміти обсяг поверхневого (грунтового) шару земель, який становить більше, ніж десять кубічних метрів.

З об'єктивної сторони злочин має формальний склад и вважається закінченим вже з моменту вчинення незаконного заволодіння поверхневим шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах. Незаконне заволодіння полягає у знятті будь-яким способом та привласненні

неналежного особі поверхневого (грунтового) шару земель водного фонду в особливо великих розмірах.

Суб'єкт злочину може бути як загальний, так і спеціальний. Про можливість вчинення даного злочину спеціальним суб'єктом свідчить такий вид покарання передбачений санкцією статті, як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Вік кримінальної відповідальності – 16 років.

У разі вчинення незаконного заволодіння землями водного фонду службовою особою з використанням нею свого становища, її дії потрібно кваліфікувати за сукупністю зі статтями Розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності».

Суб'єктивна сторона характеризується виключно умисною формою вини. Мотив та мета на кваліфікацію не впливають. Хоча мотив найчастіше є корисливий.

Частиною 2 ст. 239-2 КК України передбачені наступні кваліфікуючі ознаки:

- вчинення діяння повторно;
- вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб.

Повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених статтею 239-2 КК України або частиною цієї статті.

Злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення.

У ч. 3 ст. 239-2 КК України встановлена така кваліфікуюча ознака як спричинення тяжких наслідків.

Під тяжкими наслідками слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в

певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах; тощо (п. 5 ППВСУ № 17).

З'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, суди, зокрема, повинні досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці (п. 5 ППВСУ № 17).

Безгосподарське використання земель (ст. 254 КК України)

Безгосподарське використання земель, якщо це спричинило тривале зниження або втрату їх родючості, виведення земель з сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту, -

караються штрафом до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Безпосереднім об'єктом цього злочину є встановлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення землі як основного національного багатства народу і самостійного одного з найважливіших елементів довкілля. Велике значення для вирішення питання кримінальної відповідальності мають нормативно-правові акти у сфері охорони та раціонального використання земель. Це, наприклад, Земельний кодекс України, Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 червня 2005 року «Про стан додержання вимог законодавства та заходи щодо підвищення ефективності державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання та охорони земель» від 21 листопада 2005 р., за № 1643/2005 та ін.

Злочин має предметний характер. Його предметом виступають землі сільськогосподарського призначення.

Злочин з матеріальним складом і характеризується наявністю трьох обов'язкових ознак об'єктивної сторони: 1) суспільно небезпечного діяння, 2) суспільно небезпечного наслідку і 3) необхідного причинного зв'язку між діянням та наслідком.

Суспільно небезпечне діяння проявляється у вигляді безгосподарського використання землі. Безгосподарське використання земель – це невиконання або неналежне виконання особою обов'язку використовувати землі сільськогосподарського призначення у відповідності до встановлених вимог нормативних актів з приводу охорони та раціонального використання землі. До безгосподарського використання земель також відносяться випадки експлуатації земель сільськогосподарського призначення без врахування кліматичних та погодних умов, використанні не за цільовим призначенням, не прийняття протиерозійних заходів тощо.

Суспільно небезпечні наслідки безгосподарського використання земель полягають у тривалому зниженні або втраті родючості, виведенні земель із сільськогосподарського обороту, змиванні гумусного шару, порушенні структури ґрунту. Злочин вважається закінченим з моменту настання будь-якого з вищенаведених наслідків. Якщо діяння таких наслідків не спричинило, настає лише адміністративна відповідальність особи за ст. 53 КУпАП.

Суб'єкт злочину як загальний, так і спеціальний. Якщо ж безгосподарське використання землі допустила службова особа, то її відповідальність настає за сукупністю злочинів: ст. 254 КК і ст. 367 КК України.

Суб'єктивна сторона може характеризуватись як необережною, так і змішаною (подвійною) формами вини.

Кваліфікуючі ознаки у даному складі відсутні.

Порушення правил охорони надр (ст. 240 КК України)

1. Порушення встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, -

карається штрафом від трьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, а також незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, -

караються штрафом від чотирьохсот до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду або вчинені повторно, -

караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією незаконно добутого і знарядь видобування.

4. Діяння, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом або спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією незаконно добутого і знарядь видобування.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є відносини у сфері охорони, раціонального використання надр та видобування корисних копалин.

Додатковим безпосереднім об'єктом виступають життя та здоров'я людей, нормальний стан складових довкілля (вод, земель, тваринного та рослинного світу) інші, охоронювані кримінальним законом соціальні блага та цінності.

Предметом цього злочину є надра в широкому розумінні, а також корисні копалини (окрім загальнопоширених).

Надра – це частина земної кори, що розташована під поверхнею суходолу та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.

Корисні копалини – це природні мінеральні речовини органічного і неорганічного походження, які можуть використовуватися безпосередньо або після обробки. Корисні копалини поділяються на: корисні копалини загальнодержавного і місцевого значення. Предметом саме цього злочину є корисні копалини, що знаходяться в природному стані (горючі речовини, метали, сировина для металургії та ін.). Перелік корисних копалин затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 1994 р., за № 827 «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення».

Інші випадки заволодіння корисними копалинами після їх видобутку можуть кваліфікуватись за відповідними статтями як злочини проти власності.

Диспозиція статті бланкетна, тому для з'ясування її ознак потрібно звернутися до відповідних нормативних актів, зокрема: Кодекс України про надра, Гірничий закон України, Закони України «Про видобування і переробку уранових руд», «Про державну геологічну службу», «Про нафту і газ», «Про газ (метан) вугільних родовищ», Укази Президента України «Про заходи щодо забезпечення додержання законодавства у сфері надрокористування» за № 741/2004 від 05.07.04 р., «Про деякі заходи щодо вдосконалення регулювання гірничих відносин» за 173/2008 від 28.02.08 р., «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у галузі геологічного вивчення і використання надр» від 03.02.10 р., за № 90/2010, Перелік корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення, затв. Постановою Кабінету Міністрів України № 827 від 12.12.94 р. (у редакції

постанови КМ №9 747 від 16.08.05 р.), Порядок державного обліку родовищ, запасів і проявів корисних копалин, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.95 р., за № 75, Класифікація запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 05.05.97 р., за № 432, Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2011 р., за № 615 «Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами», Постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 1994 р., за № 827 «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення» та інші.

Об'єктивна сторона злочину складається з таких діянь: по-перше, – це порушення встановлених правил охорони надр за умови, якщо це створило небезпеку для життя та здоров'я людей чи довкілля (ч. 1 ст. 240 КК України); по-друге, – порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля (ч. 2 ст. 240 КК України); по-третє, – незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення (ч. 2 ст. 240 КК України). Прикладом таких діянь може слугувати організація та робота у «копанках», що існують у Донецькій, Луганській областях, на Закарпатті тощо.

Порушення встановлених правил охорони надр може полягати у: 1) вибіркового відпрацювання багатих ділянок родовищ, що призводить до необґрунтованих втрат запасів корисних копалин; 2) пошкодженні родовищ корисних копалин, що виключає повне або часткове обмеження можливості їх подальшої експлуатації; 3) порушенні порядку забудови площ залягання корисних копалин; 4) забрудненні надр при підземному зберіганні горючих матеріалів та інших небезпечних речовин, тощо.

Порушення встановлених правил використання надр може полягати у: 1) порушенні правил геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення; 2) будівництві та експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти,

газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод з недотриманням норм щодо цієї діяльності; 3) створенні геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади та ін.) на невстановлених територіях; 4) використання надр не за цільовим призначенням, тощо.

Спеціальні дозволи на користування надрами надаються переможцям аукціонів, крім випадків, визначених Кабінетом Міністрів України, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з геологічного вивчення та забезпечення раціонального використання надр або Радою міністрів Автономної Республіки Крим щодо розробки родовищ корисних копалин місцевого значення на території Автономної Республіки Крим. Порядок проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами та порядок їх надання встановлюються Кабінетом Міністрів України. Надання спеціальних дозволів на користування надрами здійснюється після попереднього погодження з відповідною Радою народних депутатів питання про надання земельної ділянки для зазначених потреб, крім випадків, коли у наданні земельної ділянки немає потреби.

Видобування корисних копалин – це дії, які полягають у вилученні з родовищ корисних копалин будь-яким способом (викачування, побудова шахт, кар'єрів тощо). Родовища корисних копалин представляють собою нагромадження мінеральних речовин в надрах, на поверхні землі, в джерелах вод та газів, на дні водоймищ, які за кількістю, якістю та умовами залягання є придатними для промислового використання.

Незаконне видобування корисних копалин (крім загальнопоширених) – це їх видобування: 1) без належно оформленого дозволу; 2) з відхиленням від умов, зазначених у відповідному документі (акті про надання гірничого відводу), наприклад, видобування за межами відведеної ділянки надр або з використанням недозволених для даного родовища методів і засобів видобування

корисних копалин. Злочинними будуть дії і в тому разі, коли дозвіл є підробленим або простроченим. У випадку підробки дозволу, в залежності від суб'єкта кримінальна відповідальність настає за сукупністю ст. 240 і ст. 358 КК або ст. 366 КК України.

Склад злочину у випадку порушення правил охорони та використання надр визнається закінченим з моменту порушення встановлених правил охорони та використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля (склад – матеріальний), а у випадку незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення – з початку незаконного видобування корисних копалин (склад – формальний).

Створення небезпеки для життя і здоров'я людей має місце в разі, коли забруднення навколишнього природного середовища чи вчинення інших протиправних дій могло призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, відхилень у розвитку дітей тощо (п. 7 ППВСУ № 17).

Якщо вказаної небезпеки немає, порушення правил охорони надр тягне лише адміністративну відповідальність (ст.ст. 57, 58 КУпАП).

Суб'єкт цього злочину загальний. Вік кримінальної відповідальності – 16 років.

Суб'єктивна сторона має особливості залежно від структури об'єктивної сторони. Так, в частині порушення встановлених правил охорони та використання надр – умисел або необережність щодо діяння, а по відношенню до наслідків у вигляді створення небезпеки людині чи довкіллю – необережність. В частині незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення лише прямий умисел.

Мотив та мета на кваліфікацію не впливають.

У частині другій даної статті в якості кваліфікуючих ознак передбачено:

- вчинення злочинних діянь на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду;
- вчинення діяння повторно.

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

До природно-заповідного фонду України належать: природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Повторністю визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених статтею 240 КК України або частиною цієї статті.

Частиною четвертою даної статті передбачені такі кваліфікуючі ознаки:

- вчинення злочинного діяння шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом;
- загибель людей;
- масове захворювання людей;
- настання тяжких наслідків.

Підпал – це умисне використання руйнівної сили вогню для досягнення мети.

Вибух – це умисне використання руйнівної сили вибухових речовин, матеріалів або пристроїв для порушення встановлених правил охорони та використання надр або ж незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення.

До інших загальнонебезпечних способів відноситься застосування хімічних речовин, ядохимікатів, затоплення тощо.

Під загибеллю людей треба розуміти смерть хоча б однієї людини, що сталася внаслідок вчинення злочину, відповідальність за який передбачена ст. 240 КК України (п. 6 ППВСУ № 17).

Масове захворювання людей – заподіяння шкоди здоров'ю окремим особам, що відповідає за ступенем тяжкості тяжким або середньої тяжкості тілесних ушкоджень або заподіяння шкоди здоров'ю населення.

Під тяжкими слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах; тощо.

З'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, суди, зокрема, повинні досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці (п. 5 ППВСУ № 17).

Забруднення атмосферного повітря (ст. 241 КК України)

1. Забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, -

караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк або без такого.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину вважаються відносини у сфері охорони атмосферного повітря, раціонального його використання для виробничих потреб, відвернення і зменшення шкідливого впливу на атмосферне повітря.

Додатковим безпосереднім об'єктом є життя та здоров'я людей, інші складові довкілля (земля, водні об'єкти, тваринний та рослинний світ), а також соціальні блага та цінності.

Злочин – предметний. Предметом виступає атмосферне повітря.

Атмосферне повітря – життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень.

Об'єктивна сторона злочину складається з трьох обов'язкових ознак: 1) суспільно небезпечного діяння – забруднення або іншої зміни природних властивостей атмосферного повітря шляхом насичення його шкідливими забруднювачами; 2) суспільно небезпечних наслідків – зміна природного якісного стану атмосферного повітря, якщо при цьому була створена небезпека для життя, здоров'я людей чи довкілля; 3) необхідний причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Забруднення – це зміна складу і властивостей атмосферного повітря в результаті надходження до нього або утворення в ньому фізичних, біологічних чинників і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан довкілля.

Інша зміна природних властивостей атмосферного повітря – це негативне відхилення від оптимального стану атмосферного повітря в частині його

фізичних, хімічних та біологічних властивостей, що негативно впливає на людину або довкілля.

В якості забруднювачів можуть виступати: шкідливі для життя, здоров'я чи довкілля речовини, відходи або інші матеріали промислового чи іншого виробництва.

Забруднююча речовина – речовина хімічного або біологічного походження, що присутня або надходить в атмосферне повітря і може прямо або опосередковано справляти негативний вплив на здоров'я людини та стан довкілля.

Відходи – будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення.

Іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва охоплюються будь-які матеріали і їх агенти, що не увійшли у попередні групи і які є небезпечними для людини чи довкілля.

Забруднення атмосферного повітря буде злочинним лише при порушенні винними особами спеціальних правил поведінки з небезпечними забруднювачами. Диспозиція ст. 241 КК України – бланкетна.

Порушенням спеціальних правил викидів в атмосферу різних забруднюючих речовин, відходів або матеріалів може відбуватись шляхом: вчинення діянь, які прямо заборонені природоохоронним законодавством; недотримання підстав, порядку, обсягу, інтенсивності та інших умов викиду забруднюючих речовин, відходів чи матеріалів (перевищення норм ГПК), порушення відповідних нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря та ін.

Нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря – група нормативів, дотримання яких запобігає виникненню небезпеки для здоров'я людини та стану навколишнього природного середовища від впливу шкідливих чинників атмосферного повітря.

Норматив вмісту забруднюючої речовини у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувного джерела – гранично допустима кількість забруднюючої речовини у відпрацьованих газах пересувного джерела, що відводиться в атмосферне повітря.

Норматив гранично допустимого викиду забруднюючої речовини стаціонарного джерела – гранично допустимий викид забруднюючої речовини або суміші цих речовин в атмосферне повітря від стаціонарного джерела викиду.

Технологічний норматив допустимого викиду забруднюючої речовини – гранично допустимий викид забруднюючої речовини або суміші цих речовин, який визначається у місці його виходу з устаткування.

Норматив якості атмосферного повітря – критерій якості атмосферного повітря, який відображає гранично допустимий максимальний вміст забруднюючих речовин в атмосферному повітрі і при якому відсутній негативний вплив на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища.

Норматив гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел – норматив, який встановлюється для кожного стаціонарного джерела акустичного, електромагнітного, іонізуючого та інших фізичних і біологічних факторів на рівні, за якого фізичний та біологічний вплив усіх джерел у цьому районі з урахуванням перспектив його розвитку в період терміну дії встановленого нормативу не призведе до перевищення нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря (за найбільш суворим нормативом).

Склад злочину – матеріальний. Злочин вважається закінченим з моменту забруднення або іншої зміни природних властивостей атмосферного повітря, якщо це створило небезпеку життю, здоров'ю людей чи довкіллю.

Створення небезпеки для життя і здоров'я людей має місце в разі, коли забруднення навколишнього природного середовища чи вчинення інших протиправних дій могло призвести до загибелі хоча б однієї людини,

масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, відхилень у розвитку дітей тощо (п. 7 ППВСУ № 17). Іншими словами, створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля – це такі зміни в об'єкті кримінально-правової охорони, які свідчать про реальність настання суспільно небезпечних наслідків означених у диспозиції статті при здійсненні об'єктивної сторони складу злочину. Створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля при забрудненні або іншій зміні природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил – це наявна реальна загроза життю та здоров'ю людині або довкіл्लю при вчиненні саме таких дій.

Суб'єкт злочину – як загальний, так і спеціальний (наприклад, керівники підприємств, ділянок, цехів тощо). Ознакою спеціального суб'єкта є наявний у неї обов'язок дотримуватися спеціальних правил охорони атмосферного повітря. Вік кримінальної відповідальності – 16 років. Якщо у діях спеціального суб'єкта присутні ознаки службового злочину, то його дії потребують кваліфікації ще й за відповідними статтями Розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності».

Суб'єктивна сторона характеризується умисним або необережним ставленням винної особи до суспільно небезпечного діяння у формі порушення правил, а до наслідків завжди необережним.

Кваліфікуючі ознаки, передбачені ч. 2 ст. 241 КК України:

- спричинення загибелі людей;
- настання інших тяжких наслідків.

Під загибеллю людей треба розуміти смерть хоча б однієї людини, що сталася внаслідок забруднення атмосферного повітря (п. 6 ППВСУ № 17).

Під тяжкими слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні

(місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах; тощо.

З'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, суди, зокрема, повинні досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці (п. 5 ППВСУ № 17).

Порушення правил охорони вод (ст. 242 КК України)

1. Порушення правил охорони вод (водних об'єктів), якщо це спричинило забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел і створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, -

карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Основний безпосередній об'єкт — відносини у сфері охорони, раціонального і науково обґрунтованого використання і відтворення водних об'єктів.

Додатковим безпосереднім об'єктом виступає життя та здоров'я людей, інші складові довкілля (землі, надра, атмосферне повітря, тваринний та рослинний світ), соціальні блага та цінності.

Усі води (водні об'єкти) на території України є національним надбанням народу України, однією з природних основ його економічного розвитку і соціального добробуту. Водні ресурси забезпечують існування людей, тваринного і рослинного світу і є обмеженими та уразливими природними об'єктами.

Предметом цього злочину є всі природні водні об'єкти на території України, які беруть участь в кругообігу вод і невід'ємно пов'язані із довкіллям. До таких об'єктів відносяться усі води (водні об'єкти) на території України, які становлять її водний фонд. Водний фонд України включає:

- 1) поверхневі води: природні водойми (озера); водотоки (річки, струмки); штучні водойми (водосховища, ставки) і канали; інші водні об'єкти;
- 2) підземні води та джерела;
- 3) внутрішні морські води та територіальне море.

Об'єктивна сторона цього злочину проявляється в порушенні правил охорони водних об'єктів, якщо це спричинило забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел і створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля.

Під забрудненням вод (водних об'єктів), згідно ст. 1 Водного кодексу України розуміють – надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин.

Забруднюючі речовини – це речовини, які привносяться у водний об'єкт в результаті господарської діяльності людини і є небезпечними для людини чи довкілля. Забруднення може бути: хімічним, біологічним, бактеріологічним, радіаційним тощо.

Зміна природних властивостей вод – це негативні зміни їх біологічного стану, фізичних та інших характеристик. Природні властивості води

характеризуються якістю води, тобто характеристики складу і властивостей води, які визначають її придатність для конкретних цілей використання.

Виснаження водних джерел – це стійке, тобто таке, що не може бути подолане природним шляхом, скорочення запасів вод і погіршення їх якості, втрата ними здатності до самоочищення. Виснаження характеризується незворотнім зменшенням мінімально допустимого стоку вод, що має наслідком їх повну або часткову непридатність для певних видів використання.

Порушенням правил охорони вод може вчинятись як шляхом дії так і шляхом бездіяльності. Саме порушення може полягати у: 1) невиконанні водокористувачем обов'язку забезпечувати дотримання відповідного санітарного стану на території, де розташовані його об'єкти, і не допускати винесення через дощові каналізації мережі сміття, продуктів ерозії ґрунтів, сировини та відходів виробництва; 2) скиданні у водні об'єкти, на поверхню льодового покриву та водозабору, а також у каналізацію шламів, інших твердих відходів; 3) митті транспортних засобів на водних об'єктах; 4) необґрунтованому відключенні очисних споруд; 5) скиданні забруднюючих речовин у поверхні води з порушенням норм ГПК; 6) самовільному проведенні гідротехнічних робіт; 7) використанні на територіях водоохоронних зон стійких та сильнодіючих пестицидів, розміщенні у цих зонах кладовищ, скотомогильників, звалищ, полів фільтрації, гаражів, стоянок автотранспорту; 8) введенні в експлуатацію підприємств та інших об'єктів без очисних споруд тощо.

Злочин має матеріальний склад і вважається закінченим з моменту настання наслідків у вигляді забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їх природних властивостей або виснаженні водних джерел і якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля.

Порушення правил охорони вод, яке не спричинило наслідків, зазначених у ч.ч. 1, 2 ст. 242 КК України, тягне лише адміністративну відповідальність осіб (ст.ст. 59, 60, 61 КУпАП).

Створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля, як суспільно небезпечний наслідок даного злочину – це такі зміни в об'єкті кримінально-правової охорони, які свідчать про реальність настання суспільно небезпечних наслідків означених у диспозиції цієї статті при здійсненні об'єктивної сторони складу злочину. Тобто, створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля при порушенні правил охорони вод (водних об'єктів), якщо це спричинило забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел – це наявна реальна загроза життю та здоров'ю людині або довкіллю при вчиненні саме таких дій.

Суб'єкт злочину – загальний, а також може бути спеціальний (службова особа підприємства, установи організації). Обов'язковою ознакою суб'єкта є покладений на неї обов'язок дотримуватися правил охорони водних об'єктів. Вік кримінальної відповідальності – 16 років.

Суб'єктивна сторона характеризується необережною або ж подвійною (змішаною) формою вини: умисел по відношенню до діяння і необережність – до суспільно небезпечних наслідків.

Кваліфікуючими ознаками у ч. 2 ст. 242 КК України виступають:

- загибель людей;
- захворювання людей;
- масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу;
- інші тяжкі наслідки.

Під загибеллю людей треба розуміти смерть хоча б однієї людини, що сталася внаслідок порушення правил охорони вод (п. 6 ППВСУ № 17).

Захворювання людей – заподіяння шкоди здоров'ю окремим особам, що відповідає за ступенем тяжкості тяжким або середньої тяжкості тілесних ушкоджень або заподіяння шкоди здоров'ю населення.

Масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу – це знищення диких звірів, птахів, бджолосімей, риби та інших представників водної фауни, у т.ч. ікри, мальків, місць їх розмноження і проживання, кормових угідь, приведення у непридатний стан посівів або врожаю сільськогосподарських культур, знищення або пошкодження до ступеня припинення росту лісу й інших насаджень, тощо у розмірах які дозволяють говорити про масовість.

Під тяжкими наслідками слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах; тощо.

З'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, суди, зокрема, повинні досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці (п. 5 ППВСУ № 17).

Забруднення моря (ст. 243 КК України)

1. Забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або в межах вод виключної (морської) економічної зони України матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря, а також незаконне

скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів, -

караються штрафом від трьохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

3. Неповідомлення спеціально відповідальними за те особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а у разі скидання з метою поховання - і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати ними в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло завдати шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкодити іншим законним видам використання моря, -

карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеженням волі на строк до трьох років.

Злочин включає два склади:

1) забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або в межах вод виключної (морської) економічної зони України матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря, а також незаконне скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів;

2) неповідомлення спеціально відповідальними за те особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а у разі скидання з метою поховання - і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати ними в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло завдати шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкодити іншим законним видам використання моря.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є відносини у сфері охорони, раціонального використання моря як одного з елементів екологічної системи.

Додатковий безпосередній об'єкт – життя та здоров'я людей, нормальний стан інших складових довкілля (землі, надра, атмосферне повітря, тваринний та рослинний світ), відносини власності, соціальна блага та цінності.

Злочин має предметний характер. Предметом є внутрішні морські води, територіальні води України, води виключної (морської) економічної зони України, відкрите море.

Об'єктивна сторона має особливості залежно від складу. Так, об'єктивна сторона складу закріпленого у ч. 1 ст. 243 КК України характеризується: 1) суспільно небезпечним діянням; 2) суспільно небезпечними наслідками; 3)

причинним зв'язком між діянням та наслідками; 4) місцем вчинення злочину. Склад злочину матеріальний.

Суспільно небезпечне діяння може можливе у таких формах:

- 1) порушення спеціальних правил поводження із шкідливими забруднювачами, що призвело до забруднення моря;
- 2) незаконне скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених забруднювачів (матеріалів, речовин і відходів).

Порушення спеціальних правил може полягати у: 1) діях, що прямо заборонені відповідними нормами; 2) бездіяльності, що проявляється у невжитті водокористувачем відповідних заходів щодо запобіганню забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України, або в межах вод виключної (морської) економічної зони України.

Скидання або поховання у морі шкідливих матеріалів, речовин та відходів – це потрапляння до морських водних мас шкідливих для людини чи морської флори та фауни забруднювачів. Скидання може здійснюватись як із будь-якого об'єкту, що знаходиться в морі і над ним, а також з берегової лінії.

Суспільно небезпечний наслідок полягає у:

- 1) створенні небезпеки для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря;
- 2) можливість перешкоджання законним видам використання моря.

Створення небезпеки для життя і здоров'я людей має місце в разі, коли забруднення навколишнього природного середовища чи вчинення інших протиправних дій могло призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, відхилень у розвитку дітей тощо (п. 7 ППВСУ № 17). Іншими словами, створення небезпеки для життя чи здоров'я людей при забрудненні моря – це такі зміни в об'єкті кримінально-правової охорони, які свідчать про

реальність настання суспільно небезпечних наслідків означених у диспозиції статті 243 КК України при здійсненні об'єктивної сторони складу цього злочину. Тобто, створення небезпеки для життя, здоров'я людей при порушенні спеціальних правил, якщо це спричинило забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або в межах вод виключної (морської) економічної зони України – це наявна реальна загроза життю та здоров'ю людині або довкіллю при вчиненні саме таких дій.

Створення небезпеки для живих ресурсів моря – це наявна існуюча реально можливість знищення живих ресурсів моря або порушення природних зв'язків існування таких ресурсів, що тягне за собою їх вимирання.

Живі ресурси моря – це водні біоресурси, які перебувають у морському середовищі і нерозривно пов'язані з ним своїм життєвим циклом.

До законних видів використання моря відносять, зокрема, морське судноплавство, рибальство, розвідку і видобування корисних копалин, використання морської води для опріснення, оздоровчо-рекреаційну діяльність, тощо.

Місцем вчинення злочинного діяння є межі внутрішніх морських чи територіальних вод України або межі вод виключної (морської) економічної зони України, відкрите море.

Внутрішні морські води – це морські води, розташовані в бік берега від прямих вихідних ліній, прийнятих для відліку ширини територіального моря України; води портів України, обмежені лінією, що проходить через постійні портові споруди, які найбільше виступають у бік моря; води заток, бухт, губ і лиманів, гаваней і рейдів, береги яких повністю належать Україні, до прямої лінії, проведеної від берега до берега в місці, де з боку моря вперше утворюється один або кілька проходів, якщо ширина кожного з них не перевищує 24 морських миль; води заток, бухт, губ і лиманів, морів і проток, що історично належать Україні.

Територіальне море (територіальні води) — це морський пояс, розташований уздовж берега або безпосередньо за внутрішніми морськими

водами прибережної держави і розташований під її повним суверенітетом. Територіальне море України – акваторія, яка є продовженням Української території в морі, – прибережні морські води завширшки 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, що з'єднують відповідні точки. Загальна площа цих вод - 29454 км².

Виключну (морську) економічну зону України становлять морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, включаючи райони навколо островів, що їй належать. Ширина цієї зони становить до 200 морських миль, відлічених від тих самих вихідних ліній, що і територіальне море України.

Відкрите море – простір морів і океанів, який не входить у внутрішні і територіальні води України або іншої держави, на який не поширюється суверенітет будь-якої держави і використання якого регулюється міжнародно-правовими нормами.

Об'єктивна сторона складу, закріпленого у ч. 3 ст. 243 КК України, також характеризується: 1) суспільно небезпечним діянням; 2) суспільно небезпечним наслідком; 3) необхідним причинним зв'язком між діянням та наслідком; 4) місцем вчинення даного злочину. Відповідно, склад передбачений ч. 3 ст. 243 КК України – матеріальний.

Суспільно небезпечне діяння має форму злочинної бездіяльності – неповідомлення спеціально відповідальними за те особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а у разі скидання з метою поховання – і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати ними в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять небезпечні речовини понад встановлені норми, інших відходів.

Неповідомлення інформації буде злочинним лише у випадку коли особа була зобов'язана надати таку інформацію та мала реальну можливість надати її відповідним органам та особам.

Суспільно небезпечний наслідок полягає у:

- 1) створенні небезпеки для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря;
- 2) можливість завдання шкоди зонам лікування і відпочинку;
- 3) можливість перешкоджання законним видам використання моря.

Створення небезпеки для життя чи здоров'я людей для даного злочину співпадає з попередніми злочинами і означає такі зміни в об'єкті кримінально-правової охорони, які свідчать про реальність настання суспільно небезпечних наслідків означених у диспозиції даної статті при вчиненні діяння, передбаченого об'єктивною стороною складу злочину. Створення небезпеки для життя, здоров'я людей при порушенні спеціальних правил, якщо це спричинило забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або в межах вод виключної (морської) економічної зони України – це наявна реальна загроза життю та здоров'ю людині або довкіллю при вчиненні саме таких дій.

Створення небезпеки для живих ресурсів моря – це наявна існуюча реально можливість знищення живих ресурсів моря або порушення природних зв'язків існування таких ресурсів, що тягне за собою їх вимирання.

Живі ресурси моря – це водні біоресурси, які знаходяться у морському середовищі і нерозривно пов'язані з ним своїм життєвим циклом.

Можливість завдання шкоди зонам лікування і відпочинку, може полягати у забрудненні прибережної смуги та морської акваторії, що унеможлиблює їх використання як місць відпочинку й оздоровлення людей або потребує значних матеріальних вкладень для поновлення рекреаційних властивостей цих зон тощо.

До законних видів використання моря відносять, зокрема, морське судноплавство, рибальство, розвідку і видобування корисних копалин, використання морської води для опріснення, оздоровчо-рекреаційну діяльність, тощо.

Місцем вчинення злочинного діяння є межі внутрішніх морських чи територіальних вод України або відкрите море.

Внутрішні морські води – це морські води, розташовані в бік берега від прямих вихідних ліній, прийнятих для відліку ширини територіального моря України; води портів України, обмежені лінією, що проходить через постійні портові споруди, які найбільше виступають у бік моря; води заток, бухт, губ і лиманів, гаваней і рейдів, береги яких повністю належать Україні, до прямої лінії, проведеної від берега до берега в місці, де з боку моря вперше утворюється один або кілька проходів, якщо ширина кожного з них не перевищує 24 морських миль; води заток, бухт, губ і лиманів, морів і проток, що історично належать Україні.

Територіальне море (територіальні води) — це морський пояс, розташований уздовж берега або безпосередньо за внутрішніми морськими водами прибережної держави і розташований під її повним суверенітетом. Територіальне море України – акваторія, яка є продовженням Української території в морі, – прибережні морські води завширшки 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, що з'єднують відповідні точки. Загальна площа цих вод - 29454 км².

Відкрите море – простір морів і океанів, який не входить у внутрішні і територіальні води України або іншої держави, на який не поширюється суверенітет будь-якої держави і використання якого регулюється міжнародно-правовими нормами.

Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 243 КК України, може бути як загальний, так і спеціальний. На це вказує санкція, де одним з видів

покарання є позбавлення винної особи права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Вік кримінальної відповідальності – 16 років.

Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, може бути лише особа спеціально уповноважена надавати інформацію про випадки забруднення або засмічення моря шкідливими для людини чи довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами. Тобто, суб'єкт – спеціальний. Вік кримінальної відповідальності загальний – 16 років.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується необережною або подвійною (змішаною) формою вини. Відносно діяння може бути як умисел, так і необережність, а відносно наслідків – тільки необережність.

Склад злочину в частині скидання або поховання шкідливих забруднювачів є привілейований. В якості пом'якшуючих обставин виступає обстановка крайньої (потребі) необхідності.

У ч. 2 ст. 243 КК України передбачені такі кваліфікуючі ознаки:

- загибель людей;
- захворювання людей;
- масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу;
- настання інших тяжких наслідків.

Під загибеллю треба розуміти смерть хоча б однієї людини, що сталася внаслідок вчинення забруднення моря (п. 6 ППВСУ № 17).

Захворювання людей – виявлення будь-якої хвороби хоча б у однієї людини, яка стала наслідком забруднення моря.

Масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу – це смерть чи зникнення як окремих видів морських тварин та рослин так і цілих їх популяцій через забруднення моря.

Під тяжкими наслідками слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в

певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах; тощо.

З'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, суди, зокрема, повинні досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці (п. 5 ППВСУ № 17).

Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України)

1. Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду, -

карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Основний безпосередній об'єкт злочину – відносини у сфері охорони, використання і відтворення об'єктів природно-заповідного фонду України, інших територій та об'єктів, взятих під охорону держави, як специфічних елементів, що мають особливий екологічний статус (Закон України «Про природно-заповідний фонд України»).

Додатковим безпосереднім об'єктом є життя та здоров'я людей, нормальний якісний та кількісний стан інших елементів довкілля (вод, земель, надр, тваринного та рослинного світу), відносини власності, соціальні блага та цінності.

Злочин предметний. Його предметом є:

- 1) території, взяті під охорону держави;
- 2) об'єкти природно-заповідного фонду.

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

До природно-заповідного фонду України належать: 1) природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; 2) штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної і наукової, історико-культурної цінності можуть бути загальнодержавного або місцевого значення.

Території, взяті під охорону держави, включають: 1) водно-болотні угіддя загальнодержавного значення; 2) наукові об'єкти, що становлять національне надбання, які не підлягають відтворенню і втрата або руйнування яких матиме серйозні негативні наслідки для розвитку науки та суспільства тощо. При цьому первісним і найважливішим є екологічне значення таких територій, а не їх правовий статус як об'єкт власності.

Злочин з матеріальним складом. Він характеризується сукупністю трьох обов'язкових елементів: 1) суспільно небезпечного діяння; 2) суспільно небезпечних наслідків; 3) необхідного причинного зв'язку між діянням і наслідками.

Суспільно небезпечне діяння проявляється в основному в активній формі поведінки і виражається у знищенні або пошкодженні територій, взятих під охорону держави та об'єктів природно-заповідного фонду.

Знищення полягає у повній ліквідації природного об'єкта, що становить єдиний комплекс природних цінностей або основної його частини, внаслідок чого природний об'єкт перестає існувати.

Пошкодження означає приведення природного об'єкта в часткову непридатність, якщо він значно втрачає своє цільове призначення і не може бути використаний повною мірою.

Порушення правил охорони та використання об'єктів природно-заповідного фонду, яке не пов'язане з їх умисним знищенням або пошкодженням, тягне лише адміністративну відповідальність (ст. 91 КУпАП).

Суспільно небезпечні наслідки полягають у спричиненні реальної шкоди територіям, які взяти під охорону державою та об'єктам природно-заповідного фонду.

Суб'єкт злочину – загальний. Вік кримінальної відповідальності – 16 років.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини. Про це прямо зазначено в диспозиції ст. 252 КК України. При цьому умисел може бути як прямий, так і непряий.

Кваліфікуючі ознаки відповідно до ч. 2 ст. 252 КК України:

- вчинення діяння шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом;
- загибель людей;
- настання інших тяжких наслідків.

У ч. 2 ст. 252 КК України в якості кваліфікуючої ознаки вказаний спосіб вчинення злочинного діяння. Такими способами є: 1) підпал; 2) інший загальнонебезпечний спосіб.

Підпал – це використання руйнівної сили вогню.

До іншого загальнонебезпечного способу умисного знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави та об'єктів природно-заповідного фонду можна віднести використання небезпечних хімічних,

фізичних, біологічних речовин та матеріалів, вибухових речовин і пристроїв, затоплення, тощо.

Під загибеллю людей треба розуміти смерть хоча б однієї людини, що сталася внаслідок вчинення умисного знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (п. 6 ППВСУ № 17).

Під тяжкими слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах; тощо.

З'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, суди, зокрема, повинні досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці (п. 5 ППВСУ № 17).

3. Злочини, що порушують правові норми у сфері екології

Порушення законодавства про континентальний шельф України (ст. 244 КК України)

1. Порушення законодавства про континентальний шельф України, що заподіяло істотну шкоду, а також невжиття особою, що відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел небезпеки в зоні безпеки, заходів для захисту живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань та енергії, якщо це створило небезпеку їх загибелі або загрожувало життю чи здоров'ю людей, -

караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років, з конфіскацією всіх знарядь, якими користувалася винувата особа для вчинення злочину або без такої.

2. Дослідження, розвідування, розробка природних багатств та інші роботи на континентальному шельфі України, які провадяться іноземцями, якщо це не передбачено договором між Україною і заінтересованою іноземною державою, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України або спеціальним дозволом, виданим у встановленому законом порядку, -

караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, з конфіскацією обладнання.

Даний злочин включає два склади: ч. 1 ст. 244 КК України – порушення законодавства про континентальний шельф України, що заподіяло істотну шкоду, а також невжиття особою, що відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел небезпеки в зоні безпеки, заходів для захисту живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань та енергії, якщо це створило небезпеку їх загибелі або загрожувало життю чи здоров'ю людей та ч. 2 ст. 244 КК України – дослідження, розвідування, розробка природних багатств та інші роботи на континентальному шельфі України, які провадяться іноземцями, якщо це не передбачено договором між Україною і заінтересованою іноземною державою, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України або спеціальним дозволом, виданим у встановленому законом порядку.

Основний безпосередній об'єкт злочину – встановлений порядок охорони, освоєння й використання континентального шельфу України та його природних багатств.

Додатковим безпосереднім об'єктом може бути життя, здоров'я людей, безпека морського судноплавства, екологічна безпека, матеріальні інтереси держави.

Злочин предметний. Його предметом виступають природні багатства.

Природні багатства континентального шельфу України – це мінеральні та інші неживі ресурси поверхні і надр морського дна, а також живі організми “сидячих” типів (краби, мідії, трепанги, морські зірки та ін.).

Об'єктивна сторона ч. 1 ст. 244 КК України характеризується наступними ознаками: 1) суспільно небезпечним діянням; 2) суспільно небезпечними наслідками; 3) необхідним причинним зв'язком; 4) місцем вчинення злочину. Таким чином, склад злочину матеріальний. Злочин вважається закінченим з моменту настання наслідків зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 244 КК України.

Суспільно небезпечне діяння, закріплене у ч. 1 ст. 244 КК України, має наступні форми: 1) порушення законодавства про континентальний шельф України; 2) невжиття особою, що відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел безпеки в зоні безпеки заходів для захисту живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань.

Порушення законодавства про континентальний шельф України – це будь-які діяння, які характеризуються тим, що суб'єкт не дотримується встановлених норм у сфері охорони та раціонального використання континентального шельфу України. Такі діяння можуть виражатися, зокрема, у: 1) будівництві споруд та інших установок (штучні острови, бурові установки, стаціонарні платформи) на континентальному шельфі України; 2) створення навколо таких споруд зон безпеки без належного дозволу або недотриманням вимог, вказаних у дозволі; 3) порушення правил експлуатації спеціальних споруд та установок; 4) порушення правил їх охорони та ліквідації.

Невжиття особою, що відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел безпеки в зоні безпеки заходів для захисту

живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань. В основному це діяння характеризується пасивною поведінкою спеціальною особою, тобто – бездіяльністю і полягає у невиконанні спеціально уповноваженою особою обов'язку захисту живих організмів моря від впливу шкідливих забруднювачів.

Суспільно небезпечні наслідки, передбачені у ч. 1 ст. 244 КК України, наступні: 1) заподіяння істотної шкоди (у разі порушення законодавства про континентальний шельф України); 2) створення небезпеки загибелі живих організмів моря або життя чи здоров'ю людей (у разі невжиття особою, що відповідає).

Вирішуючи питання про те, чи є шкода істотною, суди повинні враховувати не тільки кількісні та вартісні критерії, а й інші обставини, що мають значення для вирішення цього питання (п. 5 ППВСУ № 17). Істотна шкода – поняття оціночне. Вона залежить від виду, кількості, цінності об'єктів живої природи моря, матеріальних витрат на відновлення природного стану постраждалої ділянки континентального шельфу тощо.

Створення небезпеки загибелі живих організмів моря – це наявність реальної загрози загибелі живих організмів, що прямо пов'язане із порушенням законодавства про континентальний шельф України.

Створення небезпеки для життя і здоров'я людей має місце в разі, коли забруднення навколишнього природного середовища чи вчинення інших протиправних дій могло призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, відхилень у розвитку дітей тощо (п. 7 ППВСУ № 17).

Якщо ж в результаті невжиття заходів безпеки відповідною особою сталась смерть людини, або заподіяні тілесні ушкодження, то діяння винного потребує додаткової кваліфікації за статтями Особливої частини, що передбачають відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 244 КК України, виступає місце його вчинення – континентальний шельф України.

Континентальний шельф України – це поверхня і надра морського дна підводних районів, прилеглих до узбережжя і островів України, які знаходяться поза зоною територіального моря, до глибини 200 метрів або за цими межами до такого місця, де глибина покриваючих вод дозволяє вести розробку природних багатств.

Об'єктивна сторона складу, передбаченого ч. 2 ст. 244 КК України, полягає лише у вчиненні особою суспільно небезпечного діяння. Склад злочину – формальний. Злочин вважається закінченим вже з моменту вчинення діяння.

Діяння полягає у вчиненні однієї з вказаних дій: 1) дослідженні природних багатств на континентальному шельфі України; 2) розвідуванні природних багатств на континентальному шельфі України; 3) розробці природних багатств на континентальному шельфі України; 4) іншої роботи на континентальному шельфі України.

Дослідження природних багатств на континентальному шельфі України – це проведення науково-дослідних заходів на континентальному шельфі з метою вивчення якісних та кількісних характеристик природних багатств.

Розвідування природних багатств на континентальному шельфі України полягає у здійсненні організаційно-технічних заходів, метою яких є пошук природних багатств на континентальному шельфі України для подальшого їх використання у господарській діяльності.

Розробка природних багатств на континентальному шельфі України – це безпосереднє видобування розвіданих природних багатств на континентальному шельфі України.

Здійсненням інших робіт на континентальному шельфі України визнаються будь-які інші види і форми діяльності, заборонені національним

законодавством у сфері охорони та раціонального використання природних багатств, що знаходяться на континентальному шельфі України.

Для того, щоб діяння було злочинним потрібно встановити, що воно не передбачено договором між Україною і заінтересованою іноземною державою, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України або спеціальним дозволом, виданим у встановленому законом порядку.

Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 244 КК України, у частині порушення законодавства про континентальний шельф України – загальний, а в частині невжиття особою, що відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел небезпеки в зоні небезпеки заходів для захисту живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань – спеціальний. Таким суб'єктом виступає особа, яка відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел небезпеки.

Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 244 КК України, є лише іноземний громадянин, який є осудним і досяг 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона за ч. 1 ст. 244 КК України характеризується необережною або подвійною (змішаною) формою вини (умисел по відношенню до діяння і необережне ставлення до суспільно небезпечних наслідків). За ч. 2 ст. 244 КК України – лише умисна форма вини.

Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250 КК України)

Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин, -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

Безпосереднім об'єктом злочину треба визнавати відносини у сфері охорони, раціонального використання і відтворення рибних запасів та водного тваринного світу.

Предметом даного злочину є риби, дикі водні тварини, які перебувають у стані природної волі.

Об'єктивна сторона проявляється у проведенні вибухових робіт. Обов'язковою умовою настання кримінальної відповідальності виступає порушення правил охорони рибних запасів або диких водних тварин.

На землях водного фонду, у тому числі на прибережних захисних смугах, земельних ділянках дна річок, озер, водосховищ, морів та інших водних об'єктів, можуть проводитися роботи, пов'язані з будівництвом, поглибленням дна, видобуванням корисних копалин, прокладанням кабелів, трубопроводів, інших комунікацій, а також бурові та геологорозвідувальні роботи, за умови отримання спеціального на це дозволу.

Дозвіл на такі роботи на землях водного фонду видається органами водного господарства за погодженням: з місцевими органами виконавчої влади, державними органами охорони довкілля, геології, земельних ресурсів, відповідними водокористувачами, власниками землі і землекористувачами – у всіх випадках. Дозвіл видається строком до одного року.

Вибухові роботи виконуються заявником після здійснення заходів щодо попередження небезпечних екзогенних геологічних процесів (зсувів ґрунту, обвалів берегів тощо).

Проведення вибухових робіт під час льодоходу чи здійснення протиповеневих та протипаводкових заходів дозволяється після погодження з державними органами охорони навколишнього природного середовища та водного господарства.

Водокористувачі звільняються від відповідальності за порушення правил охорони рибних запасів або диких водних тварин, що виникли внаслідок дії непереборних сил природи чи воєнних дій або в інших умовах крайньої необхідності.

Проведення вибухових та інших робіт, які є джерелом підвищеного шуму, в місцях розмноження тварин також є прикладом порушенням правил охорони рибних запасів.

Склад злочину формальний. Закінченим злочин вважається з моменту вчинення діяння – вибуху.

Застосування вибухових речовин в процесі зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом повинно кваліфікуватись за ст. 249 КК України.

Диспозиція носить банкетний характер і для з'ясування об'єктивної сторони відсилає до нормативних актів, які регламентують проведення вибухових робіт, зокрема, це Положення про порядок видачі дозволу на будівельні, днопоглиблювальні і вибухові роботи, видобування піску, гравію, прокладання кабелів, трубопроводів та інших комунікацій по землях водного фонду, затв. Наказом Держкомводгоспу України № 29 від 29.02.96 р., Правила промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України, затв. Наказом Держкомрибгоспу України № 33 від 18.03.99р., та ін.

Суб'єкт злочину – загальний. Вік кримінальної відповідальності 16 років.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини. Мотив та мета на кваліфікацію не впливають.

Кваліфікуючі ознаки у даному злочині відсутні.

Порушення ветеринарних правил (ст. 251 КК України)

Порушення ветеринарних правил, яке спричинило поширення епізоотії або інші тяжкі наслідки, -

карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є встановлений порядок захисту тваринного світу від хвороб в частині дотримання ветеринарних

правил, попередження і боротьби із заразними хворобами тварин та забезпечення ветеринарного та епізоотичного благополуччя – оптимальних умови для життя тварин, що запобігають захворюваності та шкідливому впливові факторів довкілля на їх здоров'я, продуктивність.

Додатковий безпосередній об'єкт – здоров'я населення, відносини власності та інші соціальні блага і цінності.

Злочин предметний. Предметом цього злочину виступають: 1) тварини сільськогосподарські, домашні, зоопаркові, лабораторні, дикі, циркові тварини та хутрові звірі), птиця (домашня і дика), інші представники фауни (бджоли, риба, жаби, молюски, раки, шовкопряди та біологічні об'єкти – ембріони, інкубаційні яйця, запліднена ікра, зиготи тощо) стан яких охороняється спеціальними правилами; 2) продукти тваринного походження (м'ясо, молоко, яйця, мед та ін.); 3) сировина тваринного походження (шкіра, кістки, кров, внутрішні органи); 4) корми тваринного походження і кормові добавки.

Диспозиція ст. 251 КК України бланкетна. Для з'ясування особливостей об'єктивної сторони треба встановити, які саме приписи законів та підзаконних актів були порушені винною особою. Такі приписи, зокрема, закріплені у: Законах України «Про ветеринарну медицину», «Про бджільництво», Переліку протиепізоотичних, лікувальних, лабораторно-діагностичних, радіологічних та інших ветеринарно-санітарних заходів, що проводяться органами державної ветеринарної медицини за рахунок коштів державного бюджету, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим і місцевих бюджетів: додаток № 1 до Постанові Кабінету Міністрів України № 478 від 15.08.92 р., Постанові Кабінету Міністрів України № 1348 від 28.12.2011 р., «Деякі питання надання послуг Державною ветеринарною та фітосанітарною службою, органами та установами, що належать до сфери її управління», Переліку карантинних захворювань, у разі виникнення яких встановлюється карантин тварин, затв. Постановою Кабінету Міністрів України № 1006 від 08.08.2007 р., Наказі Державного департаменту

ветеринарної медицини України «Про затвердження інструкцій про заходи з профілактики та боротьби з інфекційними хворобами тварин: бруцельозом, сибіркою, хворобою Тешена свиней та анемією коней» № 4 від 25.01.00 р., тощо.

Об'єктивна сторона злочину сформульована як злочин з матеріальним складом і тому характеризується сукупністю трьох обов'язкових ознак: 1) суспільно небезпечного діяння; 2) суспільно небезпечних наслідків; 3) необхідного причинного зв'язку між діянням та наслідками.

Суспільно небезпечне діяння може мати форму дії або бездіяльності. Порушення ветеринарних правил – це свідоме ігнорування або невиконання вимог нормативних приписів у сфері охорони тварин від хвороб, виникнення та поширення епізоотій.

Під ветеринарними правилами слід розуміти вимоги, які регулюють діяльність в галузі ветеринарної медицини і містяться у відповідних нормативних актах (Закон України «Про ветеринарну медицину» від 25.06.92 р., Переліку карантинних захворювань, у разі виникнення яких встановлюється карантин тварин, затв. Постановою Кабінету Міністрів України № 1006 від 08.08.2007 р. та ін.).

Суспільно небезпечні наслідки полягають у: 1) спричиненні поширення епізоотії; 2) спричиненні інших тяжких наслідків.

Епізоотія – поширення заразних захворювань тварин за відносно короткий проміжок часу на значній території, що характеризується безперервністю епізоотичного процесу.

Під тяжкими наслідками слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах; тощо.

З'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, суди, зокрема, повинні досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці (п. 5 ППВСУ № 17).

Обов'язковим є встановлення необхідного причинного зв'язку між спричиненні епізоотії та інших тяжких наслідків і порушенням відповідних ветеринарних правил.

Суб'єктом злочину може бути будь-яка особа. У тому числі й особа, на яку покладено обов'язок дотримуватись певних ветеринарних правил. Вік кримінальної відповідальності – 16 років.

Суб'єктивна сторона характеризується необережною або змішаною (подвійною) формою вини (до діяння особа може відноситись умисно, а до наслідків – лише необережно). Якщо ж умислом винного охоплювались наслідки, що зазначені в диспозиції статті, то його дії потребують додаткової кваліфікації за статтями розділу II «Злочини проти життя та здоров'я особи», а за певних підстав – за статтями Розділу I Особливої частини – «Злочини проти основ національної безпеки України».

Кваліфікуючі ознаки у даному злочині відсутні.

Питання для самоконтролю

1. Наведіть визначення злочинів проти довкілля.
2. Наведіть ознаки злочинів проти довкілля.
3. Наведіть причини встановлення кримінальної відповідальності за злочинні посягання на довкілля.
4. Охарактеризуйте суспільну небезпечність, як ознаку злочинів проти довкілля.
5. Охарактеризуйте винність, як ознаку злочинів проти довкілля.
6. Охарактеризуйте протиправність, як ознаку злочинів проти довкілля.
7. Охарактеризуйте родовий об'єкт злочинів проти довкілля.
8. Охарактеризуйте додатковий безпосередній об'єкт злочинів проти довкілля.
9. Назвіть особливості предметів злочинів проти довкілля.
10. Назвіть групи на які можна поділити всі злочини проти довкілля.
11. Охарактеризуйте об'єктивну сторону злочинів проти довкілля.
12. Наведіть особливості суспільно небезпечних наслідків злочинів проти довкілля, згідно Постанови Пленуму Верховного Суду України № 17 від 10 грудня 2004 р. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля».
13. Визначте, які злочини проти довкілля відносяться до злочинів з формальним, а які з матеріальним складом.
14. Визначте суб'єктний склад злочинів проти довкілля.
15. Наведіть особливості суб'єктивної сторони злочинів проти довкілля.
16. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 236 КК України «Порушення правил екологічної безпеки».
17. Охарактеризуйте об'єктивну сторону складу злочину передбаченого ст. 236 КК України «Порушення правил екологічної безпеки».

18. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 237 КК України «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення».
19. Охарактеризуйте об'єктивну сторону складу злочину передбаченого ст. 237 КК України «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення».
20. Назвіть ознаки суб'єкта складу злочину передбаченого ст. 237 КК України «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення».
21. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 238 КК України «Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення».
22. Охарактеризуйте об'єктивну сторону складу злочину передбаченого ст. 238 КК України «Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення».
23. Назвіть та охарактеризуйте кваліфікуючі ознаки складу злочину передбаченого ст. 238 КК України «Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення».
24. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 253 КК України «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля».
25. Охарактеризуйте об'єктивну сторону складу злочину передбаченого ст. 253 КК України «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля».
26. Назвіть особливості суб'єктного складу злочину передбаченого ст. 253 КК України «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля».
27. Охарактеризуйте кваліфікуючі ознаки складу злочину передбаченого ст. 253 КК України «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля».

28. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 253 КК України «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу».
29. Назвіть та охарактеризуйте предмет складу злочину передбаченого ст. 245 КК України «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу».
30. Охарактеризуйте об'єктивну сторону складу злочину передбаченого ст. 245 КК України «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу».
31. Назвіть та охарактеризуйте кваліфікуючі ознаки складу злочину передбаченого ст. 245 КК України «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу».
32. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 246 КК України «Незаконна порубка лісу».
33. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 246 КК України «Незаконна порубка лісу».
34. Відмінність кримінально-караної порубки лісу від аналогічного адміністративного правопорушення.
35. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 247 КК України «Порушення законодавства про захист рослин».
36. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 247 КК України «Порушення законодавства про захист рослин».
37. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 248 КК України «Незаконне полювання».
38. Назвіть предмет складу злочину передбаченого ст. 248 КК України «Незаконне полювання».
39. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 248 КК України «Незаконне полювання».
40. Назвіть та охарактеризуйте кваліфікуючі ознаки складу злочину передбаченого ст. 248 КК України «Незаконне полювання».

41. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 249 КК України «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом».
42. Наведіть ознаки, за якими злочин, передбачений ст. 249 КК України відмежовується від злочину, передбаченому ст. 248 КК України.
43. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 249 КК України «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом».
44. Назвіть та охарактеризуйте кваліфікуючі ознаки складу злочину передбаченого ст. 249 КК України «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом».
45. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 239 КК України «Забруднення або псування земель».
46. Охарактеризуйте предмет складу злочину передбаченого ст. 239 КК України «Забруднення або псування земель».
47. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 239 КК України «Забруднення або псування земель».
48. Назвіть та охарактеризуйте кваліфікуючі ознаки складу злочину передбаченого ст. 239 КК України «Забруднення або псування земель».
49. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 239-1 КК України «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель».
50. Охарактеризуйте предмет складу злочину передбаченого ст. 239-1 КК України «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель».
51. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 239-1 КК України «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель».

52. Назвіть та охарактеризуйте кваліфікуючі ознаки складу злочину передбаченого ст. 239-1 КК України «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель».
53. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 239-2 КК України «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах».
54. Охарактеризуйте предмет складу злочину передбаченого ст. 239-2 КК України «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах».
55. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 239-2 КК України «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах».
56. Назвіть та охарактеризуйте кваліфікуючі ознаки складу злочину передбаченого ст. 239-2 КК України «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах».
57. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 254 КК України «Безгосподарське використання земель».
58. Охарактеризуйте предмет складу злочину передбаченого ст. 254 КК України «Безгосподарське використання земель».
59. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 254 КК України «Безгосподарське використання земель».
60. Охарактеризуйте особливості суб'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 254 КК України «Безгосподарське використання земель».
61. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 240 КК України «Порушення правил охорони надр».
62. Охарактеризуйте предмет складу злочину передбаченого ст. 240 КК України «Порушення правил охорони надр».

63. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 240 КК України «Порушення правил охорони надр».
64. Охарактеризуйте особливості суб'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 240 КК України «Порушення правил охорони надр».
65. Назвіть та охарактеризуйте кваліфікуючі ознаки складу злочину передбаченого ст. 240 КК України «Порушення правил охорони надр».
66. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 241 КК України «Забруднення атмосферного повітря».
67. Охарактеризуйте предмет складу злочину передбаченого ст. 241 КК України «Забруднення атмосферного повітря».
68. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 241 КК України «Забруднення атмосферного повітря».
69. Назвіть та охарактеризуйте кваліфікуючі ознаки складу злочину передбаченого ст. 241 КК України «Забруднення атмосферного повітря».
70. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 242 КК України «Порушення правил охорони вод».
71. Охарактеризуйте предмет складу злочину передбаченого ст. 242 КК України «Порушення правил охорони вод».
72. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 242 КК України «Порушення правил охорони вод».
73. Охарактеризуйте особливості суб'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 242 КК України «Порушення правил охорони вод».
74. Назвіть та охарактеризуйте кваліфікуючі ознаки складу злочину передбаченого ст. 242 КК України «Порушення правил охорони вод».
75. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ч. 1 ст. 243 КК України «Забруднення моря».
76. Охарактеризуйте предмет складу злочину передбаченого ст. 243 КК України «Забруднення моря».
77. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ч. 1 ст. 243 КК України «Забруднення моря».

78. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України «Забруднення моря».
79. Охарактеризуйте особливості місця вчинення злочину передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України «Забруднення моря».
80. Охарактеризуйте особливості суб'єктного складу «Забруднення моря».
81. Назвіть та охарактеризуйте кваліфікуючі ознаки складу злочину передбаченого ст. 243 КК України «Забруднення моря».
82. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 252 КК України «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду».
83. Охарактеризуйте предмет складу злочину передбаченого ст. 252 КК України «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду».
84. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 252 КК України «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду».
85. Назвіть та охарактеризуйте кваліфікуючі ознаки складу злочину передбаченого ст. 252 КК України «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду».
86. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ч. 1 ст. 244 КК України «Порушення законодавства про континентальний шельф України».
87. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ч. 2 ст. 244 КК України «Порушення законодавства про континентальний шельф України».
88. Охарактеризуйте предмет складу злочину передбаченого ст. 244 КК України «Порушення законодавства про континентальний шельф України».

89. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ч. 1 ст. 244 КК України «Порушення законодавства про континентальний шельф України».
90. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ч. 2 ст. 244 КК України «Порушення законодавства про континентальний шельф України».
91. Охарактеризуйте особливості місця вчинення злочину передбаченого ст. 244 КК України «Порушення законодавства про континентальний шельф України».
92. Охарактеризуйте особливості суб'єктного складу «Порушення законодавства про континентальний шельф України».
93. Охарактеризуйте особливості суб'єктивної сторони складу злочину передбаченого ч. 1 ст. 244 КК України «Порушення законодавства про континентальний шельф України».
94. Охарактеризуйте особливості суб'єктивної сторони складу злочину передбаченого ч. 2 ст. 244 КК України «Порушення законодавства про континентальний шельф України».
95. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 250 КК України «Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів».
96. Охарактеризуйте предмет складу злочину передбаченого ст. 250 КК України «Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів».
97. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 250 КК України «Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів».
98. Назвіть та охарактеризуйте ознаки складу злочину передбаченого ст. 251 КК України «Порушення ветеринарних правил».
99. Охарактеризуйте особливості об'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 251 КК України «Порушення ветеринарних правил».

100. Охарактеризуйте особливості суб'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 251 КК України «Порушення ветеринарних правил».

Тестові завдання

1. Блок. Поняття та ознаки злочинів проти довкілля.

1.1. Вірним є таке визначення злочинів проти довкілля:

- a) злочинами проти довкілля є передбачені Розділом VIII Особливої частини КК України суспільно небезпечні винні діяння (дії або бездіяльність), які вчиняються суб'єктом лише цих злочинів;
- b) злочинами проти довкілля є суспільно небезпечні винні діяння (дії або бездіяльність) які створюють реальну загрозу завдання шкоди чи завдають реальну шкоду довкіллю, як об'єкту кримінально-правової охорони, які вчиняються суб'єктом лише цих злочинів;
- c) злочинами проти довкілля є передбачені Розділом VIII Особливої частини КК України суспільно небезпечні винні діяння (дії або бездіяльність) які створюють реальну загрозу завдання шкоди чи завдають реальну шкоду довкіллю, як об'єкту кримінально-правової охорони, які вчиняються суб'єктом лише цих злочинів;
- d) злочинами проти довкілля необхідно вважати передбачені Розділом VIII Особливої частини КК України діяння (дії або бездіяльність) які створюють реальну загрозу завдання шкоди чи завдають реальну шкоду довкіллю, як об'єкту кримінально-правової охорони, які вчиняються суб'єктом лише цих злочинів.

1.2. Ознаками злочинів проти довкілля є:

- a) суспільна небезпечність, винність, об'єкт кримінально-правової охорони і відповідність суб'єкта злочину;
- b) суспільна небезпечність, винність, протиправність, об'єкт кримінально-правової охорони і відповідність суб'єкта злочину;

- c)* суспільна небезпечність, об'єкт кримінально-правової охорони і відповідність суб'єкта злочину;
- d)* протиправність, винність, об'єкт кримінально-правової охорони і відповідність суб'єкта злочину.

1.3. Злочини проти довкілля класифікуються на:

- a)* злочини у сфері власності на природні ресурси; злочинні посягання на живу природу; злочинні посягання на об'єкти неживої природи; злочини, що порушують правові норми у сфері екології;
- b)* злочинні посягання на живу природу; злочинні посягання на об'єкти неживої природи; злочини, що порушують правові норми у сфері екології;
- c)* злочини у сфері власності на природні ресурси; злочини у сфері забезпечення екологічної безпеки; злочинні посягання на живу природу; злочинні посягання на об'єкти неживої природи; злочини, що порушують правові норми у сфері екології;
- d)* злочини у сфері забезпечення екологічної безпеки; злочинні посягання на живу природу; злочинні посягання на об'єкти неживої природи; злочини, що порушують правові норми у сфері екології.

1.4. Відмежування злочинів проти довкілля від суміжних злочинів здійснюється:

- a)* за загальним об'єктом кримінально-правової охорони;
- b)* за родовим об'єктом кримінально-правової охорони;
- c)* за родовим та основним безпосереднім об'єктом кримінально-правової охорони;
- d)* за об'єктивною стороною;
- e)* за предметом екологічного злочину;

- f)* за суб'єктивною стороною;
- g)* за суб'єктом;
- h)* за суб'єктивною та об'єктивною стороною;
- i)* за кваліфікуючими ознаками.

2. Блок. Загальна характеристика злочинів проти довкілля.

2.1. Родовим об'єктом злочинів проти довкілля є:

- a)* суспільні відносини у сфері охорони довкілля;
- b)* суспільні відносини у сфері охорони конституційних прав людини та громадянина на безпечне природне середовище
- c)* природний стан окремих об'єктів навколишнього природного середовища;
- d)* довкілля, як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в народному господарстві в даний період, ландшафти та інші природні комплекси.

2.2. До злочинів проти довкілля, які мають формальний склад відносяться злочини, передбачені статтями:

- a)* 238, 239-2 та 250 КК України;
- b)* 236, 237, 240 та 254 КК України;
- c)* 239-241, 248 та 254 КК України;
- d)* 240-250 та 252-254 КК України;
- e)* такі злочини відсутні у Розділі VIII Особливої частини КК України.

2.3. Суб'єктом злочинів проти довкілля можуть бути:

- a)* лише загальний;
- b)* лише спеціальний;
- c)* загальний та спеціальний;

d) загальний зі спеціальними ознаками.

2.4. Виключно з умисною формою вини вчиняються злочини, передбачені статтями:

- a)* 236-238, 240, 248 та 254 КК України;
- b)* 238 та 252 КК України;
- c)* 236, 240, 243-249 та 250-254 КК України;
- d)* 239-245 та 254 КК України;
- e)* 239 та 254 КК України;
- f)* 240 та 252 КК України.

3. Злочини у сфері забезпечення екологічної безпеки.

3.1. До злочинів даної групи відносяться злочини, передбачені статтями:

- a)* 236-239, 245 та 253 КК України;
- b)* 238, 240, 245 та 254 КК України;
- c)* 236-238 та 253 КК України;
- d)* 240-250 та 254 КК України;
- e)* 236, 238, та 253 КК України.

3.2. Склад злочину, передбачений ст. 237 КК України:

- a)* формальний;
- b)* матеріальний;
- c)* формально-матеріальний;
- d)* усічений.

3.3. Обов'язкові ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 238 КК України:

- a)* суспільно небезпечне діяння;

- b)* суспільно небезпечне діяння; суспільно небезпечні наслідки; необхідний причинний зв'язок; місце скоєння злочину;
- c)* суспільно небезпечне діяння; суспільно небезпечні наслідки;
- d)* суспільно небезпечне діяння; суспільно небезпечні наслідки; необхідний причинний зв'язок; місце скоєння злочину; час скоєння злочину; засоби скоєння злочину та суб'єкт цього злочину.

3.4. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 253 КК України:

- a)* лише загальний;
- b)* загальний зі спеціальними ознаками;
- c)* лише спеціальний;
- d)* змішаний (як загальний так і спеціальний);

4. Блок. Злочинні посягання на живу природу.

4.1. Предметом злочину, передбаченого ст. 245 КК України, можуть бути:

- a)* лісові масиви, зелені насадження навколо населених пунктів, вздовж залізниць або інші такі насадження;
- b)* лісові масиви, зелені насадження навколо населених пунктів, вздовж залізниць, стерня, суха дикоростуча трава, рослинність, її залишки;
- c)* зелені насадження, що знаходяться в містах та населених пунктах;
- d)* зелені насадження в зонах природно-заповідного фонду або інших особливо охоронюваних зонах;
- e)* поодинокі дерева і чагарники.

4.2. Склад злочину, передбаченого ст. 247 КК України:

- a)* формальний;
- b)* матеріальний;
- c)* формально-матеріальний;
- d)* усічений.

4.3. Суб'єктивна сторона, передбаченого ст. 248 КК України, характеризується:

- a)* лише умисною формою вини;
- b)* лише необережною формою вини;
- c)* змішаною формою вини;
- d)* мотивом та метою.

4.4. Кваліфікуючими ознаками незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є:

- a)* спосіб небезпечний для життя та здоров'я людей або довкілля; вчинення злочину особою, раніше судимою за цей злочин; за попередньою змовою групою осіб;
- b)* спосіб масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу; вчинення злочину особою, раніше судимою за цей злочин; за попередньою змовою групою осіб;
- c)* вчинення злочину особою, раніше судимою за цей злочин; за попередньою змовою групою осіб; якщо злочином завдана значна шкода;
- d)* спосіб масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу; вчинення злочину особою, раніше судимою за цей злочин;
- e)* вчинення злочину із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу або особою, раніше судимою за цей злочин.

5. Блок. Злочинні посягання на об'єкти неживої природи.

5.1. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 239 КК України, характеризується наявністю таких дій як:

- a)* псування або засмічення;
- b)* забруднення, псування або засмічення;
- c)* забруднення або псування;
- d)* забруднення або зараження;
- e)* забруднення, псування, засмічення або зараження.

5.2. У злочині, передбаченому ст. 240 КК України, містяться складів злочину:

- a)* один;
- b)* два;
- c)* три;
- d)* чотири.

5.3. Диспозиція ст. 241 КК України:

- a)* проста;
- b)* описова;
- c)* бланкетна;
- d)* відсильна;
- e)* змішана.

5.4. Злочин, передбачений ст. 252 КК України, може бути вчинений:

- a)* лише умисно;
- b)* лише необережно;
- c)* як умисно так і необережно;
- d)* з подвійною (змішаною) формою вини.

6. Блок. Злочини, що порушують правові норми у сфері екології.

6.1. До даної групи входять злочини, передбачені статтями:

- a)* 239, 245, 250 та 254 КК України;
- b)* 244, 250 та 251 КК України;
- c)* 236-240, 245, 248 та 254 КК України;
- d)* 244-250 та 251 КК України;
- e)* 244, 250, 251 та 253 КК України.

6.2. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 244 КК України, є:

- a)* встановлений порядок охорони, освоєння й використання континентального шельфу України та його природних багатств;
- b)* встановлений порядок використання континентального шельфу України та його природних багатств;
- c)* встановлений порядок охорони життя та здоров'я людей, освоєння й використання континентального шельфу України та його природних багатств;
- d)* встановлений порядок охорони, освоєння й використання континентального шельфу України та водних об'єктів в межах території України.

6.3. Склад злочину, передбачений ст. 250 КК України:

- a)* формальний;
- b)* матеріальний;
- c)* формально-матеріальний;
- d)* усічений.

6.4. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 251 КК України, характеризується:

- a)* виключно умисною формою вини;
- b)* виключно необережною формою вини;
- c)* змішаною (подвійною) формою вини;
- d)* необережною або змішаною (подвійною) формою вини.

Список рекомендованої літератури

1. Азаров Г.И., Волков В.И. Природоохранительная деятельность органов внутренних дел / Г.И. Азаров, В.И. Волков. – М.: Академия МВД СССР, 1990.
2. Балашенко С.А., Макарова Т.И. Международно-правовая охрана окружающей среды и права человека. Учебн. пособие для студентов юрид вузов и фак. / С.А. Балашенко, Т.И. Макарова. – Минск: Белорусский гос. ун-т «World wide Printing». – 1999.
3. Балезин В.П. Понятие и содержание правовой охраны недр / В.П. Балезин // Правовая охрана природы: Учебник под ред. В.В.Петрова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980.
4. Барановський В.А. Україна. Екологічні проблеми атмосферного повітря / В.А. Барановський – Київ: Всеукраїнська екологічна ліга, 2000.
5. Барановський В.А., Бардов В.Г., С.Т. Омельчук. Україна. Екологічні проблеми природних вод / В.А. Барановський, В.Г. Бардов, С.Т. Омельчук. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2000.
6. Боголепов Р.Д. Международно-правовая охрана окружающей природной среды / Р.Д. Боголепов // Правовая охрана природы: (под ред. В.В. Петрова) – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980.
7. Бринчук М.М. Правовая охрана атмосферного воздуха / М.М. Бринчук – М.: Изд-во Наука, 1985.
8. Бринчук М.М. Правовая охрана окружающей среды от загрязнения токсичными веществами. – М., 1990.
9. Бушуева Т.А., Дагель П.С. Объект уголовно-правовой охраны природы / Т.А. Бушуева, П.С. Дагель // Советское государство и право. – 1977. – № 8. – С. 77–83.
10. Вольфман Г.И. Ответственность за преступления в области охраны природы. Квалификация и наказание. – Саратов, 1984.

11. Гагаров Н.Н. Уголовно-правовая охрана окружающей среды. Компаративное исследование законодательства капиталистических, социалистических и развивающихся государств. – Владивосток, 1983.
12. Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства. – Харьков, Основа, 1994.
13. Гавриш С.Б. Основні питання відповідальності за злочини проти природного середовища: Автореф. док. юрид. наук. — Харків, 1994.
14. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства: Наукове видання. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002.
15. Гавриш С.Б., Корчева З.Г. Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш, З.Г. Корчева // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар; [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003.
16. Голуб С.А. Об'єктивна сторона незаконного полювання і питання його кваліфікації // Право України. – 1998. - № 3. – С. 54 – 57.
17. Голуб С.А. Кримінальна відповідальність за незаконне полювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С.А. Голуб. – К., 2005. – 20 с.
18. Гусев Р.К., Петров В.В. Правовая охрана природы в СССР / Р.К. Гусев, В.В. Петров. – М.: Высш. школа, 1979.
19. Дубовик О.Л. Экологическое правонарушение: понятие и виды. – М., 1982.
20. Дубовик О.Л. Механизм действия права в охране окружающей среды. – М., 1984.
21. Дубовик О.Л. Экологическое правонарушение: понятие и виды / О.Л. Дубовик // Окружающая среда под охраной закона. – М.: Юрид. лит., 1989.

22. Дудоров О.О. Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001.
23. Жевлаков Э.Н. Преступления против природных богатств СССР. – М., 1983.
24. Жевлаков Э.Н. Общие вопросы квалификации преступлений в области охраны окружающей среды: Учебное пособие / Э.Н. Жевлаков. – М.: ВЮЗИ, 1986.
25. Жевлаков Э.Н. Разграничение экологических преступлений и административных проступков // Законность. — 1993. — № 9. — С. 11—15.
26. Жевлаков Э.Н. Экологические преступления и экологическая преступность: Учебное пособие. – М., 1996.
27. Жевлаков Э.Н. Уголовно-правовая охрана окружающей природной среды в Российской Федерации / Э. Н. Жевлаков. – М., 2004.
28. Іщенко О.М., Матвійчук В.К., Єросова І.Ю. Кримінально-правовий захист атмосферного повітря: Навчальний посібник / О.М. Іщенко, В.К. Матвійчук, І.Ю. Єросова. – К.: РВВ МВС України, 1994.
29. Каверин А.М. Правовая охрана вод от загрязнения / А.М. Каверин. – М.: Юридлит., 1977.
30. Корчева З.Г. Уголовно-правовая охрана природы в СССР. – Харьков, 1975.
31. Колбасов О.С. Международно-правовая охрана окружающей среды / О.С. Колбасов. – М.: Юрид. лит. 1982.
32. Колбасов О.С. Всемирная хартия природы / О.С. Колбасов // Правовая охрана окружающей среды. – М.: ИГПАН СССР, 1985.
33. Колбасов О.С., Краснов Н.И. Эффективность юридической ответственности в охране окружающей природной среды. – М., 1985.
34. Колбасов О.С. Концепция экологической безопасности. – М., 1988.

35. Колбасов О.С. Правовой режим использования и охраны вод / О.С. Колбасов // Природноресурсовое право и правовая охрана окружающей природной среды: Учебник; под ред. В.В. Петрова. – М.: Юрид. лит., 1988.
36. Колотинская Е.Н. Понятие и содержание правовой охраны земель / Е.Н. Колотинская // Правовая охрана природы / Под ред. В.В. Петрова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980.
37. Колотинська Э.Н. Поняття і зміст правової охорони вод / Э.Н. Колотинська // Правовая охрана природы / Под ред. В.В.Петрова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980.
38. Комиссаров А.Н. Преступления, посягающие на рациональное использование и охрану воды и воздуха / А.Н. Комиссаров // Советское уголовное право. Особенная часть / Н.В. Васильев, М.А. Гельфер, П.И. Гришаев и др; под ред. П.И. Гришаева, Б.В. Здравомыслова. – М.: Юрид. лит., 1988.
39. Коробеев А. Ответственность за загрязнение моря / А. Коробеев // Сов. юстиция. – 1988. – № 4. – С. 21–23.
40. Корчева З.Г. Уголовно-правовая охрана природы в УССР. – Х., 1975.
41. Крастиныш У.Я. Понятие объекта преступления в области охраны природы // Вопросы борьбы с преступностью на современном этапе / У.Я. Крастиныш. – Рига, 1978.
42. Лавыгина И.В. Экологические преступления: уголовно-правовая характеристика и проблемы ответственности: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / И.В. Лавыгина. – Омск, 2002. – 21 с.
43. Лисицын Е.Н. Экологическая политика США. – М., 1986.
44. Литвин О.П. Екологічна безпека, як складова національної безпеки України / О.П. Литвин // Національна безпека України: стан, кризові явища та шляхи їх подолання. Міжнародна науково-практична

- конференція (Київ, 7–8 грудня 2005 р.). – К.: Національна академія – Центр перспективних соціальних досліджень, 2005. – С. 125–136.
45. Литвин О.П. Кримінально-правовий захист екологічної безпеки // Право України. – 2005. - № 2. – С. 23–27.
  46. Лопашенко Н.А. Экологические преступления: Комментарий к главе 26 УК Украины РФ. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002.
  47. Лопушанський Ф.А., Светлов О.Я., Костенко О.М., Лановенко І.П., Мілер А.Й., Трофимов С.В., Шемшученко Ю.С. Боротьба з екологічними злочинами. Кримінально-правове і кримінологічне дослідження / Ф.А. Лопушанський, О.Я. Светлов, І.П. Лановенко та ін. – К.: Наукова думка, 1994.
  48. Ляпунов Ю.И. Уголовно-правовая охрана природы органами внутренних дел. – М., 1974.
  49. Матвейчук В.К. Квалификация незаконной охоты: Учебное пособие. – К., 1992.
  50. Матвейчук В.К. Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учебное пособие / В.К. Матвейчук. – К.: НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992.
  51. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія. – К.: Азімут-Україна, 2005.
  52. Матвійчук В.К. Незаконне полювання: відповідальність, протокольна форма провадження розслідування і запобігання: Монографія. – К., 2006.
  53. Матвійчук В.К. Забруднення, засмічення, виснаження водних об'єктів: відповідальність, досудове слідство, судовий розгляд і запобігання: Монографія. – К., 2007.
  54. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец.

- 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.К. Матвійчук. – К., 2008. – 32 с.
55. Микієвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. Європейське право навколишнього середовища. Навчальний посібник / М.М. Микієвич, Н.І. Андрусевич, Т.О. Будякова. – Львів: Екоправо, 2004.
56. Міллер А.Й., Трофімов С.В. Борьба с экологическими преступлениями: Криминально-правовое и криминологическое исследование. К., 1994.
57. Мунтян В.Л. Уголовная ответственность за нарушение правовых норм об охране окружающей среды / В.В. Мунтян // Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды. – К.: Наукова думка, 1978.
58. Навроцький В.О. Злочини проти природи: Лекції для студентів юридичного факультету. – Львів, 1997.
59. Некипелов П.Т. Уголовно-правовая охрана природы // Сов. гос. и право. – 1973. №1. – С. 79.
60. Опалинський Ю.В. Калантай І.М. Кримінальне законодавство у сфері охорони навколишнього середовища // Теорія та практика застосування чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства в сучасних умовах: Тези доповіді науково-практичної конференції: У 2 ч. – Ч. 1. – К., 2002.
61. Пакутин В.Д. Уголовно-правовая охрана внешней природной среды. – Уфа, 1974.
62. Панько М.М. Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: под редакцией Ю.А. Кармазина, Е.Л. Стрельцова. – Харьков, ООО «Одиссей», 2001. – С. 496–541.
63. Петров В.В. Экология и право. – М., 1981.
64. Петров В.В. Экологическое преступление / В.В. Петров // Экологический энциклопедический словарь. – М.: Издательский дом «Ноосфера», 1999.

65. Повелицына П.Ф. Уголовно-правовая охрана природы в СССР / П.Ф. Повелицына. – М.: Юрид. лит., 1981.
66. Поліщук Г.С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти довкілля // Право України. – 2003. - № 3. – С. 80–84.
67. Плотнікова О. Оцінка впливу використання надр на стан довкілля // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1999. - № 6. – С. 31.
68. Правове регулювання відносин у сфері охорони довкілля в Європейському союзі та в Україні / За заг. ред. В.Г. Дідика. – К., 2007.
69. Природно-ресурсное право и правовая охрана окружающей среды: Учебник / Под ред. В.В. Петрова. – М.: Юрид-лит., 1998.
70. Присяжний В.М. Кримінальна відповідальність за забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.М. Присяжний. – К., 2006. – 20 с.
71. Романова Н.Л. Понятие и система экологических преступлений: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Н.Л. Романова. – Владивосток, 2001. – 26 с.
72. Сасов О.В. Кримінально-правова охорона лісу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.В. Сасов. – К., 2002. – 19 с.
73. Сверчков В.В. Ответственность за экологические преступления по российскому уголовному законодательству / В.В. Сверчков. – Н. Новгород, 1998.
74. Скворцова О.В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та

- кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.В. Скворцова. – К., 2007. – 18 с.
75. Тацій В.Я. Ответственность за хозяйственные преступления: Объект и система. – Харьков, 1884.
  76. Трайнин А.А. Охрана окружающей природной среды: проблемы развития буржуазного уголовного права. – М., 1987.
  77. Тяжков И. М. Некоторые вопросы уголовно-правовой охраны природы. – М., 1978.
  78. Тяжкова И.М. Преступления против природных богатств / И.М. Тяжкова // Советское уголовное право. Особенная часть: Учебник / Г.Н. Борзенкова, Н.Д. Дурманов, Ю.А. Красиков и др.: Под ред. Г.А. Кригера и др. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 255–269.
  79. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник для вузов / Под ред. Е.Л. Стрельцова. – Х.: Одиссей, 2002.
  80. Федоров В.М. Про кримінальну відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво // Правове життя сучасної України: тези доповідей 10-ї ювілейної звітної наук. конф. проф.-викл. і аспір. складу ОНЮА. – О., 2007.
  81. Харь І.О. Кримінально-правова охорона атмосферного повітря: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І.О. Харь. – Запоріжжя, 2010. – 18 с.
  82. Цвіркун Н.Ю. Кримінальна відповідальність за безгосподарське використання земель: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н.Ю. Цвіркун. – Х., 2012. – 20 с.
  83. Чичварин В.А. Охрана природы и международные отношения. – М., 1970.
  84. Шемшученко Ю.С., Мунтян В.Л., Розовский Б.Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды. – К., 1978.
  85. Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии. – К., 1989.

86. Шимбараева Н.Г. Уголовная ответственность за преступления, посягающие на природные объекты. – М., 1979.
87. Широков В.А. Преступления в области охраны окружающей среды: Учебное пособие / В. Широков. – Хабаровск: Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1985.
88. Шпонка В. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження деревно-чагарникових насаджень // Радянське право. – 1988. - № 8. – С. 28-30.
89. Шульга М.В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. – Х., 1998.
90. Шульга А.М. Проблеми кримінально-правової охорони земель. – Четверта міжрегіональна науково-практична конференція “Концепція формування законодавства України”. – Запоріжжя. – 2000. – С. 23-28.
91. Шульга А.М. Злочинність у сфері охорони та використання земельних ресурсів. – Вісник Університету внутрішніх справ. – Випуск 12. – Частина 1. – Харків. – 2000. – С. 3-7.
92. Шульга А.М. Проблеми кримінальної відповідальності за земельні правопорушення. – Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Спецвипуск. – Харків. – 2001. – С. 153-158.
93. Шульга А.М. Суспільно-правова обумовленість кримінально-правової охорони земель. – Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Випуск 18. – Харків. – 2002. – С. 217-220.
94. Шульга А.М. Сравнительный анализ земельных преступлений в уголовном законодательстве России, Беларуси и Украины // Проблемы борьбы с преступностью в центральном федеральном округе Российской федерации. Ч. 1. – Брянск – Москва. – 2002. – С. 277-281.
95. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона землі від забруднення або псування засобами, не пов’язаними із кримінальною відповідальністю // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса. – 2003. – № 4. – С. 115-119.

96. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / А.М. Шульга. – Х., 2004. – 20 с.
97. Шульга А.М. Коментар до статті 254 КК України «Безгосподарське використання земель» Кримінального кодексу України // Законодавство України. Науково-практичний коментар. – 2005. - № 6. – С. 62-71.
98. Шульга А.М. Проблеми визначення об'єкта екологічних злочинів // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса. – 2005. – № 2. – С. 218-223.
99. Шульга А.М. Особливості складу злочину, передбаченого статтею 239 КК України // Південноукраїнський правничий часопис. – № 4. – 2006. – С. 81-85.
100. Шульга А.М. Проблемні питання юридичної відповідальності за нецільове використання земель // Право і безпека. – 2009. – № 1 – С. 55-65.
101. Шульга А.М. Об'єкт злочинів пов'язаних із земельними в системі об'єкта злочинів проти довкілля // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренко. Спецвипуск. – Ч. 1. – 2010. - № 3. – С. 58-62.
102. Шульга А.М. Про безпосередній об'єкт безгосподарського використання земель // Право і суспільство. - № 3. – 2010. – С. 195-198.
103. Шульга А.М. Значна шкоди законному володільцю або власнику, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони самовільного зайняття земельної ділянки та порядок її відшкодування // Електронне видання "Форум право". - Х., ХНУВС, № 4. - 2011.
104. Яцик А.В. Екологічна безпека в Україні / А.В. Яцик. – К.: Генеза, 2001.

Науково-практичні коментарі Кримінального кодексу України та Кримінальні кодекси зарубіжних країн

1. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.Г. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х.: Тов. “Одіссей”, 2004. – 1152 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., перероб. та допов. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2004. – 1056 с.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2005. – 848 с. – (Нормат. док. та комент.).
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., перероб. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – 1184 с.
5. Уголовный кодекс Австрии / Пер. А.В. Серебренниковой. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 386 с.
6. Уголовный кодекс Азербайджанской республики / Научн. редак. предисл. И.М. Рагимова. [Пер. с азейрб. Б. Э. Аббасова]. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 325 с.
7. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 09.07.99 № 275-3 // Ведомости Национального собрания Республики Беларусь. – 1999. – № 24. – Ст. 420.
8. Уголовный кодекс Республики Болгария /Ред. колл.: А.И. Лукашова (научн. ред.) и др. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 298 с.
9. Уголовный кодекс Дании. – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. – 230 с.
10. Уголовный кодекс Испании / Под. ред. и с предисл. Н.Ф. Кузнецовой и Ф.М. Решетникова. – М.: Зерцало, 2003. –240 с.

11. Уголовный кодекс Китайской народной Республики / Под. ред. и с предисл. А.И. Коробеева. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 303 с.
12. Уголовный кодекс Республики Казахстан / Предисл. И.И. Рогова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 466 с.
13. Уголовный закон Латвийской Республики / Адапт. пер. с лат., научн. ред. и вступ. статья А.И. Лукашова и Э.А. Саркисовой. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 313 с.
14. Уголовный кодекс Республики Польша. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 234 с.
15. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М.: Издательская группа ИНФРА-М-НОРМА, 1996. – 208 с.
16. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 410 с.
17. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изменениями и дополнениями на 15 июля 2001г.). – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. – 338 с.
18. Уголовный кодекс ФРГ / Пер. с нем. А.В. Серебренниковой. – М.: Зерцало, 2000. – 208 с.
19. Уголовный кодекс Швейцарии. – Санкт-Петербург: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 232 с.
20. Уголовный кодекс Швеции. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 320 с.
21. Уголовный кодекс Эстонской Республики / Научн. ред. и пер. с эст. В. В. Запечалова; вступ. статья Н.И. Манцева. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 329 с.
22. Уголовный кодекс Японии / Под. ред. и с предисл. А.И. Коробеева. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 225 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА

Кодифіковане національне законодавство

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
3. Водний кодекс України від 6.06.1995 р. № 213/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.
4. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – Ст. 27.
5. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. № 132/94 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 36. – Ст. 340.
6. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 17. – Ст. 99.
7. Повітряний кодекс України від 19.05.2011 р. № 3393-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011 р. – № 48. – Ст. 536.
8. Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 р. № 176/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 47. – Ст. 349.

Закони України

1. Гірничий закон України : Закон України від 06.10.1999 р. № 1127-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 50. – Ст. 433.
2. Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки : Закон України від 21.09.2000 р. № 1989-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 47. – Ст. 405.
3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
4. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 р. № 687-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 31. – Ст. 246.
5. Про ветеринарну медицину : Закон України від 25.06.1992 р. № 2498-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 531.
6. Про видобування та переробку уранових руд : Закон України від 19.11.1997 р. № 645/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 11. – Ст. 39.
7. Про виключну (морську) економічну зону України : Закон України від 16.05.1995 р. № 162/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 21. – Ст. 152.
8. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 08.02.1995 р. № 39/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 12. – Ст. 81.
9. Про відходи : Закон України від 05.03.1998 р. № 187/98 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 36. – Ст. 242.
10. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 2. – Ст. 5.
11. Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994 р. № 4004-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 27. – Ст. 218.

12. Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру : Закон України від 08.06.2000 р. № 1809-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 28. – Ст. 1155.
13. Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань : Закон України від 14.01.1998 р. № 15/98 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 22. – Ст. 115.
14. Про захист рослин : Закон України від 14.10.1998 р. № 180-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 50. – Ст. 310.
15. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13.07.2000 р. № 1908-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 32. – Ст. 1340.
16. Про екологічну експертизу : Закон України від 09.02.1995 р. № 45/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 8. – Ст. 54.
17. Про карантин рослин : Закон України від 30.06.1993 р. № 3348-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 34. – Ст. 352.
18. Про меліорацію земель : Закон України від 14.01.2000 р. № 1389-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 11. – Ст. 90.
19. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 12. – Ст. 442.
20. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 р. № 2245-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 15. – Ст. 73.
21. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – Ст. 218.
22. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18.03.2004 р. № 1626-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 26. – Ст. 361.
23. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16.10.1992 р. № 2707-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50. – Ст. 678.

24. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349.
25. Про пестициди і агрохімікати : Закон України від 02.03.1995 р. № 86/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 14. – Ст. 91.
26. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 34. – Ст. 343.
27. Про пожежну безпеку : Закон України від 17.12.1993 р. № 3745-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 5. – Ст. 21.
28. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502.
29. Про рослинний світ : Закон України від 09.04.1999 р. № 591-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22. – Ст. 198.
30. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – Ст. 97.
31. Про Цивільну оборону України : Закон України від 03.02.1993 р. № 2974-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 14. – Ст. 124.
32. Про Червону книгу України : Закон України від 07.02.2002 р. № 3055-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 30. – Ст. 201.

Міжнародні нормативно-правові акти (конвенції, декларації, договори)

1. Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням [Електронний ресурс] : від 22.03.1989 р. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_022. – Заголовок з екрана.
2. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку [Електронний ресурс] : від 14.06.1992 р. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_455. – Заголовок з екрана.
3. Стокгольмська Декларація щодо питань навколишнього середовища від 16.06.1972 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_454. – Заголовок з екрана.
4. Договір про Антарктику [Електронний ресурс] : від 01.12.1959 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=158353. – Заголовок з екрана.
5. Конвенція про відкрите море [Електронний ресурс] : від 29.04.1958 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=158350. – Заголовок з екрана.
6. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01.08.1975 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 4. – Ст. 266.
7. Конвенция о защите Средиземного моря от загрязнения [Электронный ресурс] : от 2-16.02.1976 г. – Режим доступа : <http://docs.cntd.ru/document/901731000>. – Заголовок с экрана.
8. Конвенція про запобігання забрудненню моря скидами відходів та іншими матеріалами [Електронний ресурс] : від 29.12.1972 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=158171. – Заголовок з екрана.
9. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права [Електронний ресурс] від 10.12.1982 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=159452. – Заголовок з екрана.

10. Конвенція про захист морського середовища району Балтійського моря [Електронний ресурс] : від 09.04.1992 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=156575. – Заголовок з екрана.
11. Международная конвенция относительно вмешательства в открытом море в случаях аварий, приводящих к загрязнению нефтью [Электронный ресурс] : от 29.11.1969 г. – Режим доступа : http://www.rise.odessa.ua/texts/K_VMESHATELQSTVA_MORE_AVARIJI_PRIVODJAWIKH_ZAGRJAZNENIJU_NEFTQJU69.php3. – Заголовок с экрана.
12. Международная конвенция по предотвращению загрязнения моря нефтью [Электронный ресурс] : от 12.05.1954 г. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=INT;n=15697;frame=400>. – Заголовок с экрана.
13. Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден [Електронний ресурс] : від 02.11.1973 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=157946. – Заголовок з екрана.
14. Міжнародна конвенція щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, які призводять до забруднення нафтою [Електронний ресурс] : від 29.11.1969 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=156630. – Заголовок з екрана.
15. Конвенція про захист працівників від професійного ризику, спричиненого забрудненням повітря, шумом та вібрацією на робочих місцях [Електронний ресурс] : від 20.06.1977 р. № 148. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU77K03U.html. – Заголовок з екрана.
16. Конвенція про континентальний шельф [Електронний ресурс] : від 29.04.1958 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=158349. – Заголовок з екрана.

17. Конвенція про відкрите море [Електронний ресурс] : від 29.04.1958 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=158350. – Заголовок з екрана.
18. Конвенція про регулювання розмірів вічок рибальських сіток та припустимої для лову величини риб [Електронний ресурс] : від 05.04.1946 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=156884. – Заголовок з екрана.
19. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 02.12.1961 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 34. – Ст. 2418.
20. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів [Електронний ресурс] : від 02.02.1971 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?code=995_031. – Заголовок з екрана.
21. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення від 21.04.1992 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 44. – Ст. 2983.
22. Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики [Електронний ресурс] : від 20.05.1980 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=159854. – Заголовок з екрана.
23. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату [Електронний ресурс] : від 9.05.1992 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=157951. – Заголовок з екрана.
24. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що знаходяться під загрозою знищення . [Електронний ресурс] : від 3.03.1973 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?code=995_129. – Заголовок з екрана.
25. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 5.06.1992 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 22. – Ст. 932.

26. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [Електронний ресурс] : від 16.11.1972 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=158168. – Заголовок з екрана.
27. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі [Електронний ресурс] : від 19.09.1979 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=157624. – Заголовок з екрана.
28. Про охорону нових сортів рослин: Міжнародна конвенція від 2 грудня 1961 р. // Збірник законодавчих актів про охорону навколишнього природного середовища (Міжнародні конвенції та угоди, інші правові акти). – Том 5. – Чернівці: Зелена Буковина, 1999. – С. 262–268.
29. Міжнародна Конвенція про попередження забруднення морського середовища шляхом скиду речовин з суден і літальних апаратів від 1978 р. // Горшков Г.С., Мелков Г.М. Предотвращение загрязнения морской среды. Справочник. / Г.С. Горшков, Г.М. Мелков. – М.: Воениздат, 1979. – С. 77–177.
30. Конвенция о рыболовстве и охране живых ресурсов открытого моря [Электронный ресурс] : от 1958 г. – Режим доступа : http://www.conventions.ru/view_base.php?id=33. – Заголовок с экрана.
31. Конвенция о рыболовстве и сохранении живых ресурсов в Балтийском море и бельтах [Электронный ресурс] : от 13.09.1973 г. – Режим доступа : http://www.rise.odessa.ua/texts/K_RYBOLOVSTVE_SOKHRANENII_ZHIV_YKH_RESURSOV_BALTIIJSKOM_MORE_BELQTAKH.php3 – Заголовок с экрана.
32. Конвенція про трансграничне забруднення повітря на великі відстані [Електронний ресурс] : від 13.11.1979 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=159651. – Заголовок з екрана.

33. Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою в результаті розвідки і розробки мінеральних ресурсів морського дна [Електронний ресурс] від 17.12.1992 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.1000.0>. – Заголовок з екрана.
34. Соглашение о сотрудничестве в вопросах борьбы с загрязнением вод Северного моря нефтепродуктами (1969 г.) // Горшков Г.С., Мелков Г.М. Предотвращение загрязнения морской среды. Справочник / Г. С. Горшков, Г.М. Мелков. – М.: Воениздат, 1979. – С. 185–188.
35. Угода про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права [Електронний ресурс] : від 31.07.1994 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=156809. – Заголовок з екрана.
36. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду [Електронний ресурс] : від 26.06.1945 р. // МЕГА-НаУ : проф. юрид. система. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=156577. – Заголовок з екрана.

Національні підзаконні нормативно-правові акти

1. Концепція єдиної державної системи запобігання і реагування на аварії, катастрофи та інші надзвичайні ситуації: Постанова Кабінету Міністрів України від 7.07.1995 р. № 501 // Екологія і закон: Екологічне законодавство України. У 2-х кн. / Відповідальний редактор док. юрид. наук, професор, заслужений юрист України, академік УЕАН В.І.Андрейцев. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – Кн. 2. – С. 442–449.
2. Про невідкладні заходи щодо захисту громадян України від наслідків Чорнобильської катастрофи : Постанова Верховної Ради України від 1.08.1990 р. N 95-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 33. – Ст. 466.
3. Перелік видів діяльності, що належить до природоохоронних заходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 р. № 1147 // Зібрання постанов Уряду України. – 1996. – № 18. – Ст. 505.
4. Перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять собою підвищену екологічну небезпеку : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.1995 р. № 554 // Зібрання постанов Уряду України. – 1995. – № 10. – Ст. 252.
5. Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.1994 р. № 827 // Зібрання постанов Уряду України. – 1995. – № 2. – Ст. 42.
6. Положення про Державну міжвідомчу комісію України у справах випробувань і реєстрації засобів захисту і регуляторів росту рослин і добрив : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.1993 р. № 886 // Зібрання постанов Уряду України. – 1994. – № 3. – Ст. 62.
7. Положення про державну систему моніторингу довкілля : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 р. № 391 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Стор. 91.

8. Положення про моніторинг земель: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.1993 р. № 661 // Зібрання постанов Уряду України. – 1994. – № 1. – Ст. 5
9. Положення про порядок надання гірничих відводів : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 р. № 59 // Зібрання постанов Уряду України. – 1995. – № 4. – Ст. 94.
10. Положення про порядок забудови площ залягання корисних копалин загальнодержавного значення : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.1995 р. № 33 // Зібрання постанов Уряду України. – 1995. – № 3. – Ст. 80.
11. Порядок ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2001 р. № 1655 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 51. – Ст. 2274.
12. Порядок відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.1993 р. № 284 // Зібрання постанов Уряду України. – 1993. – № 10. – Ст. 193.
13. Порядок і періодичність обнародування відомостей про екологічну, в тому числі радіаційну обстановку та стан захворюваності населення : Постанова Ради Міністрів УРСР від 28.04.1990 р. № 100 // ЗУ УРСР. – Т.2. – К., 1991. – С. 61–62.
14. Про затвердження Порядку і умов використання рибних та інших водних живих ресурсів виключної (морської) економічної зони України: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 1999 р. № 1490 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 33. – Стор. 145.
15. Порядок обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища : Постанова Верховної Ради України від 29.10.1992 р. № 2751-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 46. – Ст. 637.

16. Порядок організації та проведення моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря : Постанова Кабінету Міністрів України від 9.03.1999 р. № 343// Офіційний вісник України. – 1999. – № 10. – Стор. 43.
17. Порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2011 р. № 615 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 45. – Ст. 1832.
18. Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 р. № 733 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 37. – Ст. 1483.
19. Порядок розроблення і затвердження нормативів граничнодопустимого рівня впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел забруднення на стан атмосферного повітря : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 р. № 300 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 12. – Ст. 572.
20. Про відповідальність за порушення вимог, спрямованих на поліпшення екологічної обстановки в Українській РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19.01.1990 р. № 8711-XI // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 5. – Ст. 60.
21. Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 р. № 761// Офіційний вісник України. – 2007. – № 39. – Ст. 1550.
22. Про визначення розміру збитків, завданих унаслідок непроведення робіт з рекультивації порушених земель : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2008 р. № 1098 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 98. – Ст. 3236.
23. Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2002 р. № 956 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 29. – Ст. 1357.

24. Про затвердження Правил охорони внутрішнього моря і територіальних вод від забруднення та засмічення : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.02.1996 р. № 269 // Зібрання постанов Уряду України. – 1996. – № 8. – Ст. 241. (повтор № 24)
25. Про перелік протиепізоотичних, лікувальних, лабораторно-діагностичних, радіологічних та інших ветеринарно-санітарних заходів, що проводяться органами державної ветеринарної медицини за рахунок відповідних бюджетних та інших коштів : Постанова Кабінету Міністрів України 15.08.1992 р. № 478 // Зібрання постанов Уряду України. – 1992. – № 10. – Ст. 241.
26. Про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.02.1998 р. № 174 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 7. – Ст. 258.
27. Про Державну міжвідомчу комісію України у справах випробувань і реєстрації засобів захисту регуляторів росту рослин і добрив : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.1993 р. № 886 // Зібрання постанов Уряду України. – 1994. – № 3. – Ст. 62.
28. Про затвердження Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 р. № 175 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 8. – Ст. 356.
29. Про затвердження Переліку корисних копалин загальнодержавного і місцевого значення : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.1994 р. № 827 // Зібрання постанов Уряду України. – 1995. – № 2. – Ст. 42.
30. Про затвердження Переліку особливо небезпечних (карантинних) хвороб тварин : Постанова Кабінету Міністрів України від 8.08.2007 р. № 1006 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 59. – Ст. 2347.
31. Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них : Постанова Кабінету

- Міністрів України від 8.05.1996 р. № 486 // Зібрання постанов Уряду України. – 1996. – № 10. – Ст. 318.
32. Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.1996 р. № 815 // Зібрання постанов Уряду України. – 1996. – № 15. – Ст. 403.
33. Про затвердження Порядку здійснення любительського і спортивного рибальства : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.1998 р. № 1126 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 29. – Стор. 67.
34. Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2004 р. № 368 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 12. – Ст. 740.
35. Про затвердження Порядку проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців, які отримали такі дозволи : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 р. № 302 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 12. – Ст. 574.
36. Про затвердження Порядку одержання дозволу на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, у тому числі продуктів біотехнології та інших біологічних агентів : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.1995 р. № 440 // Урядовий кур'єр. – 1995. – № 94. – Стр. 10.
37. Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.1999 р. № 465 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 13. – Стор. 34.
38. Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 р. № 724 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 37. – Ст. 1478.

39. Про затвердження Такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.04.1998 р. № 521 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 16. – Ст. 600.
40. Про затвердження Такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2011 р. № 1209 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 92. – Ст. 3342.
41. Про затвердження тимчасового порядку ведення рибного господарства і здійснення рибальства : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.09.1996 р. № 1192 // Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. Т.4. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – С.120–125.
42. Про затвердження Такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2008 р. № 665 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 56. – Ст. 1868.
43. Положення про Державну надзвичайну протиепізоотичну комісію при Кабінеті Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 № 1350 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 89. – Ст. 3274.
44. Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.08.1992 р. № 459 // Урядовий кур'єр. – 1992. – № 35.
45. Про порядок і періодичність обнародування відомостей про екологічну, в тому числі радіаційну обстановку та стан захворюваності населення [Електронний ресурс] : Постанова Ради Міністрів Української РСР від

28.04.1990 р. № 100. – Режим доступу :
<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/100-90-п>. – Заголовок з екрану.

46. Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2004 р. № 368 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 12. – Ст. 740.
47. Про Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 р. № 1287 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 36. – Ст. 1693.
48. Про розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України : Постанова Кабінету Міністрів України від 1.06.1993 р. № 399 // Зібрання постанов Уряду України. – 1993. – № 11. – Ст. 226.
49. Про розміри та порядок визначення витрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, як підлягають відшкодуванню : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.1997 р. № 1279 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 47. – Ст. 40.
50. Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.04.1998 № 521 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 16. – Ст. 600.
51. Про Такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктах : Постанова Кабінету Міністрів України від 8.04.1999 р. № 559 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 14. – Стор. 110.
52. Такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природозаповідного фонду України: Постанова Кабінету

Міністрів України від 21.04.1998 р. № 521 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 16. – Ст. 600.

53. Тимчасовий порядок ведення рибного господарства і здійснення рибальства : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.09.1996 р. № 1192 // Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. – Т. 4. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – С. 44–49.

Інші підзаконні нормативно-правові акти

1. Інструкція про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 1.02.1993 р. № 3 // Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. – 1996. – Т.3. – Стр. 6.
2. Інструкція про порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів : Наказ Міністерства аграрної політики України, Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 11.11.2005 р. № 623/404 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 49. – Ст. 3102.
3. Про затвердження Положення про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України : Наказ Мінекобезпеки України від 26.10.1995 р. № 116 // Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. – 1996. – Т.3. – Стр. 268.
4. Про затвердження Положення про організацію та здійснення державного гірничого нагляду, державного нагляду (контролю) у сфері промислової безпеки та охорони праці в системі Держгірпромнагляду України та уніфікованої форми Акта перевірки суб'єкта господарювання (виробничого об'єкта) : Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України від 11.08.2011 р. № 826 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 3. – Ст. 101.
5. Правила любительського і спортивного рибальства : Наказ Державного комітету рибного господарства України від 15.02.1999 р. № 19 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 19. – Стор. 372.

6. Правила промислового рибальства в басейні Чорного моря : Наказ Державного комітету рибного господарства України від 8.12.1998 р. № 164 // Офіційний вісник України. – 1999. – №10. – Стор. 99.
7. Правила промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України : Наказ Державного комітету рибного господарства України від 18.03.1999 р. № 33 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 21. – Стор. 209.
8. Про Державне агентство земельних ресурсів України : Указ Президента України від 8.04.2011 № 445 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1253.
9. Про затвердження Інструкції з виявлення, локалізації та ліквідації вогнищ карантинних бур'янів : Наказ Міністерства аграрної політики України від 27.01.2005 р. № 40 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 7 – Ст. 396.
10. Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства : Наказ Мінекобезпеки від 27.10.1997. – № 171 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 18. – Ст. 664.
11. Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів : Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 23.02.2006 р. № 98 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 12/14. – Ст. 841.
12. Про затвердження Методики прогнозування наслідків виливу (викиду) небезпечних хімічних речовин при аваріях на промислових об'єктах і транспорті : Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій, Міністерства аграрної політики, Мінекономіки, Міністерства екології та природних ресурсів України від 27.03.2001 р. № 73/82/64/ 122 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 15. – Ст. 681.

13. Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20.07.2009 р. № 389 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 63. – Ст. 2242.
14. Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 10.12.2008 р. № 639 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 5. – Ст. 151.
15. Про затвердження нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 27.06.2006 р. № 309 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 31. – Ст. 2259.
16. Про затвердження Регламенту погодження Мінприроди України надання надр у користування : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 26.07.2011 р. № 262 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 57. – Ст. 2323.
17. Про затвердження Переліку небезпечних властивостей та інструкцій щодо контролю за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 16.10.2000 р. № 165 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 45. – Ст. 1955.
18. Про затвердження Переліку речовин, які входять до «твердих речовин» та «вуглеводнів» і за викиди яких справляється збір : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 14.03.2002 р. № 104 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 14. – Ст. 775.
19. Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів : Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій від 18.12.2000 № 338 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 4. – Ст. 164.

20. Про затвердження Положення про Державну службу з карантину рослин України : Наказ Міністерства аграрної політики України від 8.05.2007 р. № 310 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 39 – Ст. 1572.
21. Про затвердження Санітарних правил в лісах України : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21 березня 2012 р. № 136 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 29. – Ст. 1082. не набрав чинність
22. Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства та Інструкції про порядок обчислення та внесення платежів за спеціальне використання водних живих ресурсів при здійсненні любительського і спортивного рибальства : Наказ Державного комітету рибного господарства України від 15.02.1999 р. № 19 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 19. – Стор. 372.
23. Про затвердження Правил промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України : Наказ Державного комітету рибного господарства України від 18.03.1999 р. № 33 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 21. – Стор. 209.
24. Про затвердження режимів рибальства у 2012 році : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 28.03.2012 р. № 149 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 31. – Ст. 1166.
25. Про затвердження Такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України) : Наказ Міністерства охорони навколишнього середовища України, Державного комітету лісового господарства України від 18.07.2007 р. № 332/262 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 58. – Ст. 2319.
26. Про затвердження Типового договору про умови ведення мисливського господарства [Електронний ресурс] : Наказ міністерства лісового

господарства України від 12.12.1996 р. № 153. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0735-96>. – Заголовок з екрану.

27. Про Порядок грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів) : Наказ Державного комітету України по земельних ресурсах, Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України, Державного комітету України по водному господарству, Міністерства аграрної політики України, Державний комітет лісового господарства України, Української академії аграрних наук від 27.01.2006 р. № 19/16/22/11/17/12 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 15. – Ст. 1134.
28. Про Порядок нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів : Наказ Державного комітету України по земельних ресурсах, Міністерства аграрної політики України, Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України, Української академії аграрних наук від 27.01.2006 р. № 18/15/21/11 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 15. – Ст. 1133.

Матеріали судової практики

1. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища» – Роз'яснення Вищого арбітражного суду України № 02 від 27 червня 2001 р.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України за № 6 від 27 березня 1992 р. «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди».
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України за № 9 від 24 жовтня 2003 р. «Про внесення змін і доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» (зі змінами, внесеними постановами від 8 липня 1994 р. № 7, від 30 вересня 1994 р. № 11 та від 25 травня 1998 р. № 15)».
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України за № 7 від 16 квітня 2004 р. «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ».
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України за № 17 від 10 грудня 2004 р. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля».

